

2021

WIĘZIENNY TERROR KRYMINALNY

MARCIN KRZYWICKI

| *Bez strachu, ale z rozwagą*

ZRZECZENIE SIĘ ODPOWIEDZIALNOŚCI

Użycie przedstawionych środków, metod i narzędzi stanowi zagrożenie dla zdrowia i życia osób je stosujących, oraz osób wobec których potencjalnie mogą być one zastosowane. Autor nie bierze na siebie odpowiedzialności za jakiegokolwiek straty, urazy bądź inne szkody powstałe w wyniku użycia środków opisanych w niniejszym opracowaniu. Nie ponosi również żadnej odpowiedzialności za jakiegokolwiek kroki prawne wszczęte przeciwko komukolwiek w następstwie zastosowania przedstawionych w tekście metod i narzędzi.

UWAGA

Opinie, oceny i komentarze umieszczone w niniejszym opracowaniu nie były uzgadniane ani konsultowane z ośrodkami zarządzania oraz kształcenia i szkolenia Służby Więziennej i są wyłącznie odzwierciedleniem poglądów autora na kwestie bezpieczeństwa i ochrony penitencjarnej.

SPIS TREŚCI

OD AUTORA

1. WIĘZIENIE JAKO ŚRODOWISKO NIEBEZPIECZNE.....	4
1.1. Konfrontacyjny charakter relacji w społeczności więziennej	4
1.2. Agresja i przemoc w więzieniu	7
1.3. Zakres znaczeniowy pojęć terror i terroryzm.....	13
1.4. Więzienny terror kryminalny jako forma przemocy środowiskowej.....	16
2. ŚRODKI PRZEMOCY PSYCHO-FIZYCZNEJ STOSOWANE PRZEZ WIĘŹNIÓW	25
2.1. Definicja i klasyfikacja środków przemocy psycho-fizycznej stosowanych przez więźniów	25
2.2. Niebezpieczne indywidualne dyspozycje więźniów.....	29
2.3. Niebezpieczne społeczne dyspozycje więźniów	41
2.4. Niebezpieczne efekторы niespecyficzne dla środowiska więziennego	44
3. ŚRODOWISKOWA BROŃ WIĘŹNIÓW.....	64
3.1. Kulturowe i społeczne znaczenie broni	64
3.2. Fenomen broni środowiskowej.....	66
3.3. Klasyfikacja broni środowiskowej.....	68
3.4. Broń środowiskowa stosowana przez więźniów	70
3.5. Typy i rodzaje środowiskowej broni więźniów.....	75
4. BUNT JAKO RADYKALNA FORMA WIĘZIENNEGO TERRORU KRYMINALNEGO	90
4.1. Konfliktogenność izolacji więziennej	90
4.2. Kryzysowe znaczenie buntu więziennego.....	93
4.3. Przebieg buntu więziennego na podstawie modelu „DEAD”	95
4.4. Więzienny terror kryminalny stosowany podczas kulminacji fali buntów w roku 1989	102

ZAKOŃCZENIE

OD AUTORA

Przedstawione przykłady stosowania różnych form więziennego terroru kryminalnego zaczerpnięte zostały z praktyki służb penitencjarnych wielu krajów świata. Umieszczając je w jednym opracowaniu autor miał na uwadze opinię Vivien Stern, reformatorki brytyjskiego systemu penitencjarnego i członkini brytyjskiego parlamentu, która w swej wydanej w 2006 roku książce pt. „Prisons and People in a Market Society” („Więzienia i ludzie w społeczeństwie rynkowym) stwierdziła, że „niezależnie od różnic, na plan pierwszy wysuwa się podobieństwo kary więzienia, która jest taka sama we wszystkich krajach i kulturach, niezależnie od poziomu rozwoju ekonomicznego i systemu rządów”¹.

Więzienia na całym świecie posiadają jedną wspólną istotną cechę. Jest nią wysokie ryzyko występowania sytuacji niebezpiecznych.

¹ Cyt. za S. Christianson „Więzienia świata – spojrzenie na najstłynniejsze zakłady penitencjarne”, Wydawnictwo Muza S.A., Warszawa 2005 s. 7

1. WIĘZIENIE JAKO ŚRODOWISKO NIEBEZPIECZNE

1.1. Konfrontacyjny charakter relacji w społeczeństwie więziennej

Więziennictwo jest jednym z istotnych elementów aparatu państwowego, niezbędnym dla jego funkcjonowania, odgrywającym znaczącą rolę w życiu społecznym i w pewnym stopniu również politycznym².

Jako więziennictwo określa się ogół zakładów karnych i aresztów śledczych, ich infrastrukturę, kadre, organizację i zarządzanie nimi oraz system odbywania kary pozbawienia wolności i wykonywania sankcji w postaci tymczasowego aresztowania³.

Więzienia (zakłady karne i areszty śledcze) spełniają szczególne zadania polegające na izolowaniu i resocjalizowaniu w tych warunkach osób, które naruszyły normy prawne. W związku z tym są miejscami nagromadzenia wielu znacznie zdemoralizowanych osadzonych, tworzących specyficzne, niebezpieczne i nastawione konfrontacyjnie do otoczenia środowisko⁴.

Spółeczność więzienną tworzą dwie z założenia opozycyjne wobec siebie grupy ludzi: osoby pozbawione wolności (więźniowie) oraz personel penitencjarny (więziennicy)⁵.

Kara pozbawienia wolności jest w ocenie więźnia niezastużoną szykaną i zemstą. Odczuwa ją jako niezawinioną opresję. Opresorami w jego opinii są: niesprawiedliwe prawo, wrogie mu państwo i społeczeństwo oraz złośliwy personel penitencjarny⁶.

Funkcjonariusze i pracownicy cywilni więziennictwa są dla więźniów nie tylko przedstawicielami ludzi wolnych, którzy ich skazali i nazaczyli jako przestępców, ale co gorsza (szczególnie dotyczy to funkcjonariuszy działu ochrony), również tymi, którzy w imieniu wrogiego im prawa przetrzymują ich w więzieniu⁷.

Więźniowie, których możliwości realizacji potrzeb są znacznie (a w niektórych sprawach całkowicie, przyp. autora) ograniczone, uważają oczywiście, że blokadą

² K. Pawlak „Więziennictwo polskie w latach 1918-1939”, Centralny Ośrodek Szkolenia Służby Więziennej w Kaliszu, Kalisz 1995, s. 3

³ Ibidem s. 3

⁴ K. Bedyński „Działania ochronno-obronne pododdziałów Służby Więziennej”, Centralny Zarząd Zakładów Karnych, Warszawa 1986, s. 7

⁵ M. Ciosek „Izolacja więzienna. Wybrane aspekty izolacji więziennej w percepcji więźniów i personelu”, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 1993, s. 8

⁶ M. Kosewski „Ludzie w sytuacjach pokusy i upokorzenia” Wydawnictwo „Wiedza Powszechna”, Warszawa 1985, s. 87

⁷ M. Ciosek „Izolacja więzienna...” op. cit., s. 130

i źródłem ich frustracji są funkcjonariusze więziennictwa. Przeciwko nim więc kierują swoją agresję⁸.

Izolacja więzienna niewątpliwie jest sytuacją sprzyjającą zachowaniom agresywnym i stosowaniu przemocy wobec współwięźniów, personelu penitencjarnego i innych osób. Więzienie jest areną konfrontacji, mogącej w każdej chwili przybrać formę bezpośredniej fizycznej walki.

Szczególnie na różne formy agresji narażeni są funkcjonariusze wykonujący zadania ochronne. To na nich więźniowie w pierwszej kolejności wyładowują swoje frustracje i podejmują próby prowokacji by zastraszyć i zdominować personel oraz zaimponować współwięźniom⁹.

W zasadzie funkcjonariusz (nie tylko działu ochrony) lub pracownik cywilny może się spodziewać napaści w każdej chwili. Ataki są często spontaniczne, nieprzewidywalne, wynikające z konfliktu sytuacyjnego i wybuchu emocji więźnia. Podkreśla to fakt stale wysokiego poziomu zagrożenia personelu ze strony osób osadzonych¹⁰.

Oprócz agresji fizycznej personel penitencjarny odczuwa wywieranie presji na sferę psychiczną. Przyjmuje na siebie chamstwo, obelgi, groźby, naciski, szantaż, próby przekupstwa i korupcji¹¹.

Wartości i postawy uznawane przez więźniów trafnie scharakteryzował wieloletni lekarz posiadającego ponurą sławę brazylijskiego więzienia Canandiru, Drauzio Varella, stwierdzając że „ludzie marginesu żyjący w konflikcie z prawem uczą się nie ufać nikomu, ani niczemu, mierzyć z faktami, a nie słowami, stosować kłamstwo jako strategię przetrwania, szanować wyłącznie prawo siły, z pełną naturalnością akceptować zdradę – jeśli przynosi korzyść – zabójstwo osoby niewinnej, wykorzystywanie i niszczenie słabszych. Uczą się zyskiwać coś dla siebie kosztem innych¹².

Tego typu zasady leżą u podstaw tworzenia atmosfery i występowania aktów więziennego terroru kryminalnego.

⁸ P. Moczydłowski „Drugie życie więźnia”, Oficyna Wydawnicza Łośgraf, Warszawa 2002, s. 20

⁹ G. Wągiel-Linder „Bezpieczeństwo pod lupą”, Forum Penitencjarne 2/2014

¹⁰ D. Merecz „Analiza psychospołecznych warunków pracy w Służbie Więziennej. Organizacja i warunki pracy, rozwój zawodowy, jakość zarządzania i relacje międzyludzkie” Uniwersytet Łódzki, Łódź 2012, Wydruk w posiadaniu autora, s. 33

¹¹ W. Szczepański „Drugi paragraf”, Forum Penitencjarne 5/1999

¹² D. Varella „Klawisze”, Wydawnictwo Czarne, Wołowiec 2016, s. 96

W Polskich zakładach karnych i aresztach śledczych dokonano według oficjalnych danych Centralnego Zarządu Służby Więziennej 112 napaści na funkcjonariuszy w roku 2017, 148 w roku 2018 i 139 w roku 2019.

ROK	IŁOŚĆ NAPAŚCI NA FUNKCJONARIUSZY
2017	112
2018	148
2019	139

TAB. 1. Ilość napaści na funkcjonariuszy lub pracowników w związku z wykonywaniem czynności służbowych, w polskich więzieniach w latach 2017 – 2019. Źródło: Raport Najwyższej Izby Kontroli przeprowadzonej za okres 2017 – 2019 cyt. W www.infosecurity24.pl „Wakaty, nadgodziny czyli mundurowe życie za kratami” 13 październik 2020, dostęp 15.10.2020¹³

¹³ Dane z raportu kontroli Najwyższej Izby Kontroli przeprowadzonej za okres 2017-2019, cyt. za <https://infosecurity24.pl> „Wakaty i nadgodziny czyli mundurowe życie za kratami” 13 października 2020, dostęp z dnia 13.10.2020

1.2. Agresja i przemoc w więzieniu

Ogólną formułę określającą każde zachowanie człowieka stanowi stwierdzenie, że „konkretne zachowanie jednostki wyznaczone jest przez strukturę osobowości, czynniki sytuacyjne, przeszłe doświadczenia i antycypację przyszłości”¹⁴.

W więzieniach zagrożenia bezpieczeństwa osobistego personelu penitencjarnego i innych osób wynikają głównie z zachowań więźniów agresywnych. Tę niebezpieczną grupę stanowią osoby z obniżonym poziomem funkcjonowania emocjonalnego i intelektualnego, niektórzy więźniowie chorzy psychicznie, mający zaburzenia osobowości, oraz ci, którzy łatwo ulegają negatywnym emocjom i reagują impulsywnie pod wpływem przypadkowej i wydawałoby się niegroźnej przyczyny¹⁵.

Wśród więźniów jest wiele osób agresywnych, impulsywnych, nawykłych do prymitywnych, gwałtownych reakcji w sytuacjach obiektywnie biorąc, słabych czynników stresujących¹⁶.

Negatywne emocje powodują, że osoba im ulegająca ma niewielką zdolność krytycznej oceny sytuacji oraz konsekwencji swoich działań, a co za tym idzie skłonna jest do zachowań agresywnych¹⁷.

Agresja jest zjawiskiem powszechnym, występuje tak w świecie ludzi jak i zwierząt. Agresja ludzka związana jest redukcją napięcia o ujemnym znaku (emocji negatywnych), takich jak złość czy gniew¹⁸.

Pojęcie agresji występuje w znaczeniu psychologicznym i fizycznym. Agresja w znaczeniu psychologicznym to zachowanie mające na celu wyrządzenie szkody lub przykrości¹⁹.

¹⁴ M. Wołowicz „Charakterystyka młodocianych i młodych więźniów, byłych wychowanków zakładów poprawczych”, [w:] B. Hołyst, S. Redo (red.) „Problemy więziennictwa u progu XXI w.”, Centralny Zarząd Służby Więziennej, Centralny Ośrodek Szkolenia Służby Więziennej, Warszawa – Wiedeń – Kalisz, 1996, s. 207

¹⁵ Por. T. Bielska „Zachowanie policjanta na miejscu incydentu z zakładnikami lub manifestowanej próby samobójczej”, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Policji w Szczytnie, Szczytno 2001, s. 14

¹⁶ Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich „Stan i węzłowe problemy więziennictwa”, Biuletyn Rzecznika Praw Obywatelskich, Warszawa 28/1997, s. 225

¹⁷ T. Bielska „Zachowanie policjanta...” op. cit., s. 14

¹⁸ M. Ciosek „Izolacja więzienna...” op. cit., s. 71

¹⁹ E. Aronson „Człowiek istota społeczna”, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1997, s. 303

Agresja fizyczna jest rozumiana jako świadome użycie własnego ciała lub środków pozapodmiotowych przeciwko ludziom (lub innym organizmom żywym – przyp. autor) z zamiarem okaleczenia ich lub pozbawienia życia²⁰.

Pojęciu agresji będącej w swej istocie nieuprawnionym, nieusprawiedliwionym, napastliwym działaniem, należy przeciwstawić pojęcie bojowości tzn. zdolności kontrolowanego, selektywnego stosowania środków ochrony i obrony, przy zachowaniu świadomości prawnych i etycznych ograniczeń swoich działań. Bojowość rozumiana jako umiejętność prowadzenia słusznej walki (tzn. takiej która chroni bezpieczeństwo bezprawnie zagrożonego lub zaatakowanego obiektu), powinna cechować personel penitencjarny odpowiedzialny za ochronę. Agresja jest metodą stosowaną przez więźniów w relacjach z personelem. Bojowość jest reakcją na stosowanie tej metody. Agresję więźniów można określić jako napastliwość na którą bojowość jest usprawiedliwioną odpowiedzią. Najbliższe pojęciu bojowości jest pojęcie waleczność, nie są to jednak pojęcia tożsame. Waleczność jest **gotowością** do podjęcia słusznej walki, podczas gdy bojowość jest **zdolnością** do jej skutecznego prowadzenia. Jak z powyższego wynika bojowość jest pojęciem szerszym, obejmującym gotowość połączoną z umiejętnością. Waleczność indywidualna wynika z psychiki. Bojowość jest połączeniem cech psychicznych z fizycznymi, zespolonych wyszkoleniem.

Środowisko więźniów generuje i wzmacnia zachowania agresywne swoich członków z dwóch zasadniczych powodów.

Po pierwsze agresja jest postrzegana jako działanie efektywne, przynoszące określone korzyści (status w społeczności więziennej, realizacja potrzeb, wysoka samoocena, inne).

Po drugie osoba rezygnująca z zachowań agresywnych w tym stosowania przemocy²¹ musi liczyć się z wysokim prawdopodobieństwem stania się obiektem jej użycia ze

²⁰ R. M. Kalina „Teoria sportów walki”, Wydawnictwo Centralnego Ośrodka Sportu, Warszawa 2000, s. 43

²¹ W literaturze postuluje się oddzielenie pojęć „akt agresji” i „akt przemocy”. Przez agresję rozumiemy gwałtowne, napastliwe, destrukcyjne zachowanie, które powoduje cierpienie ofiary. W agresji cierpienie jest jednym z celów. W sensie psychologicznym agresją są czynności skierowane przeciwko komuś lub czemuś, mające na celu zadanie bólu, uszkodzenie, zniszczenie. Natomiast przemoc to każdy akt godzący w osobistą wolność jednostki, zmuszanie jednostki do zachowań niezgodnych z jej rolą. Celem przemocy jest wywarcie pewnego rodzaju wpływu. W przemocy cierpienie, zaszkodzenie jest sposobem wymuszania zachowań pożądanых z punktu widzenia sprawcy.

M. Binczycka-Anholcer „Przemoc w zakładach karnych”, [w:] B. Hołyst, S. Redo (red.) „Problemy więziennictwa...” op. cit., s. 290

strony innych więźniów. Ostatecznie wybór taki może doprowadzić do sytuacji w której i tak będzie musiała użyć jakiejś formy agresji, aby bronić się przed przemocą współwięźniów. W przeciwnym przypadku stanie się ich ofiarą. Może to doprowadzić do aktów radykalnej formy agresji tj. autoagresji, przejawiającej się w dokonywaniu samookaleczeń, a w skrajnej formie prób samobójczych.

W warunkach izolacji więziennej osoby osadzone nierzadko stają przed wyborem pomiędzy kryminalizacją, a wiktylizacją swoich zachowań. Brak wiedzy na temat niekonfrontacyjnych środków rozwiązywania konfliktów bądź przekonanie o ich nieskuteczności i drugorzędności wobec środków konfrontacyjnych powoduje powszechne stosowanie przemocy w środowisku więźniów.

Człowiek, istota śmiertelna, wciąż czuje się zagrożony przez innych ludzi. Chciały być nietykalny, chroniony i pewien swej egzystencji. W tym celu podporządkowuje sobie innych, chce zyskać na nimi prymat. Sięga po przemoc, gdyż tylko w ten sposób zaspokaja swoje dążenie do posiadania władzy absolutnej. Niszczy innych aby samemu przetrwać. Niekiedy jednak robi to wyłącznie dla przyjemności²².

Przemoc pozbawiona podstaw staje się okrucieństwem, będącym przemocą absolutną nie wymagającą przyczyn, ani usprawiedliwienia. Jest nastawiona wyłącznie na kontynuację i spotęgowanie samej siebie. Wykazuje wprawdzie kierunek, ale nie jest podporządkowana celowi, który wyznaczałby jej granice (...). Staje się czystą praktyką – przemocą istniejącą dla samej siebie (...). Liczy się wyłącznie akcja. W takim stopniu w jakim przemoc uwalnia się od wszelkich zachowań i staje się tylko i wyłącznie sobą, zamienia się ona w okrucieństwo²³.

Przemoc wynikająca z ogółu właściwości człowieka nie musi być umotywowana i może funkcjonować bez wyznaczonego celu. Staje się czymś oczywistym, często jest działaniem ubocznym. Przyzwyczajenia to dyspozycje jednokierunkowe uruchamiane automatycznie poprzez powtarzające się sytuacje. Wywołuje je sam obiekt. Zbędne są przygotowania, przemyślenia i decyzje. Przemoc wynika tu z prostego mechanizmu (...). Sprawca naśladuje sam siebie. Powtarza jedynie to co już czynił wcześniej i co czynią również inni. Okrucieństwo dokonywane z obojętnością znudzonego

²² W. Sofsky „Traktat o przemocy”, Wydawnictwo Dolnośląskie, Wrocław 1999, s. 230

²³ Ibidem, s. 54

wykonawcy, regularnie, bez motywów i bez szczególnego zainteresowania z czasem staje się normą²⁴.

Istotą wszelkiej przemocy jest zadawanie bólu, zarówno w sferze fizycznej jak i psychicznej. Ból dosięga ciała i umysłu, obejmując całość jego egzystencji społecznej²⁵.

Przemoc oddziałuje na człowieka, zanim otrzymuje on pierwszy cios. Bezpośrednie zagrożenie, któremu nie można stawić czoła, niszczy poczucie czasu i przestrzeni (...). Świat kurczy się do obszaru zasięgu wzoru. Człowiek ogarnięty strachem nie może się ruszyć z miejsca. Chciałby uniknąć niebezpieczeństwa, ale nie może tego zrobić. Impuls nakazujący podjęcie ucieczki zostaje zablokowany. Strach nie jest niczym innym jak antagonizmem między sparaliżowaniem ruchów i ucieczką. Czyni człowieka bezbronnym przykuwając go do miejsca w którym się znalazł (...). Czas jest zredukowany do tu i teraz²⁶.

Organizm bardzo różnie reaguje na zagrożenie fizyczne. Skala reakcji sięga tutaj od paraliżującego bezwładu poprzez zakłócenia systemu wegetatywnego i histeryczną, nadmierną aktywność, po rozpaczliwe, paniczne ruchy. Akcja motoryczna, która często może się wydawać bezsensowna, szuka ujęcia. Próbuje przełamać blokadę strachu – poprzez walkę, uciepienie się czegoś lub przez ucieczkę. Ciało dąży do uzyskania wolnej przestrzeni i swobody ruchów²⁷.

Dokonanie aktu przemocy na człowieku nie kończy się z chwilą ustania działań kinetycznych. Doznany akt przemocy pozostawia głęboki ślad w psychice poszkodowanego. Nawet jeżeli w wyniku kontaktu z przemocą doznał tylko niewielkiego uszczerbku fizycznego to długi czas będzie odczuwał wewnętrzne piętno przemocy. Niekiedy potrzebna jest wieloletnia rehabilitacja psychiczna, aby osoba dotknięta przemocą mogła zapomnieć o swoich przeżyciach²⁸.

W środowisku więźniów niezmiennie wysoką wartość w kształtowaniu relacji z personelem penitencjarnym i współwięźniami, mają groźba zastosowania i stosowanie psychicznej i fizycznej przemocy. Przemoc ta może mieć zróżnicowany charakter oraz przybierać różnorodne formy, począwszy od psychomanipulacji, prób

²⁴ Ibidem, s. 55

²⁵ Ibidem, s. 67

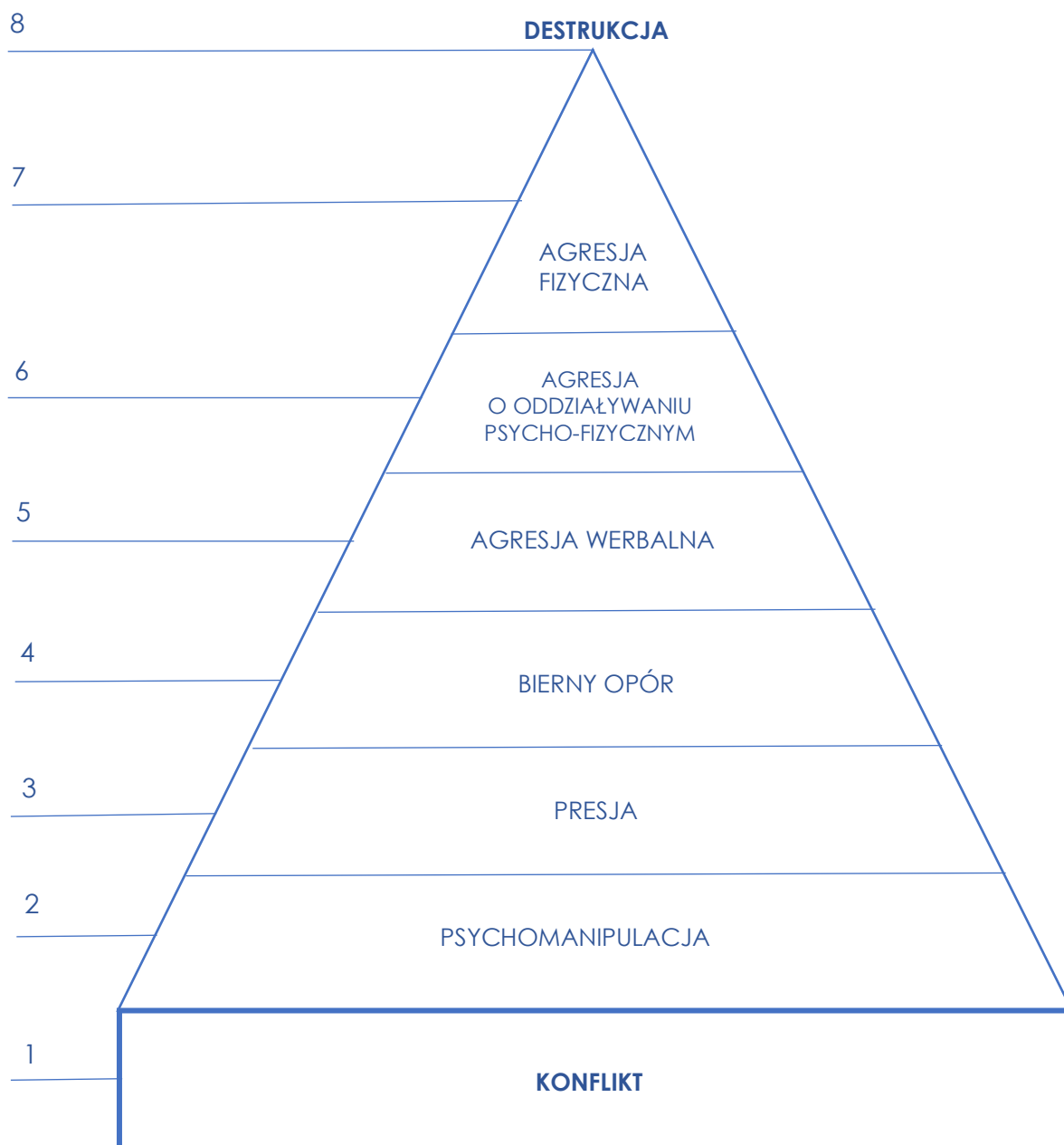
²⁶ Ibidem, s. 71

²⁷ Ibidem, s. 72

²⁸ Ibidem, s. 79

wywierania presji psychicznej oraz wpływu na podejmowane decyzje, poprzez akty nieposłuszeństwa, bierny opór, agresję werbalną, zastraszanie, groźby, demonstrację siły aż do użycia jej w stopniu zmierzającym do całkowitej destrukcji obiektu agresji.

Rysunek 1 przedstawia graficznie poziomy przemocy stosowanej przez agresywnych więźniów wobec personelu penitencjarnego.

Rys. 1. Poziomy przemocy stosowanej przez więźniów wobec personelu penitencjarnego. Opracowanie autora.

- 1 – KONFLIKT – naturalne podłoże relacji pomiędzy więźniami, a personelem penitencjarnym, fundament instytucji więzienia
- 2 – PSYCHOMANIPULACJA – sugestia, perswazja
- 3 – PRESJA – groźby, zastraszanie, demonstracja siły
- 4 – BIERNY OPÓR – ostentacyjne łamanie zakazów i nieprzestrzeganie nakazów, negowanie i ignorowanie otrzymanych poleceń
- 5 – AGRESJA WERBANA – wyzwiska, określenia uderzające w godność funkcjonariusza i osób mu bliskich, deprecjonujące osobę funkcjonariusza i pełnioną przez niego służbę, jak również Służbę Więzienną jako organ administracji państwowej
- 6 – AGRESJA O ODDZIAŁYWANIU PSYCHO-FIZYCZNYM – naruszenia nietykalności personelu penitencjarnego nie powodujące trwałych obrażeń fizycznych, ale skutkujące urazami psychicznymi np. opluwanie, oblewanie płynami, uderzenie otwartą dłoń w twarz, szarpanie, odpychanie itp.
- 7 – AGRESJA FIZYCZNA – działania mogące spowodować uszczerbek w zdrowiu funkcjonariusza lub pracownika cywilnego
- 8 – DESTRUKCJA – działania mogące spowodować trwałą niezdolność do służby w efekcie utraty zdrowia lub życia funkcjonariusza lub pracownika cywilnego

Kryminalny charakter izolacji więziennej oraz cechy osobowości więźniów, sprzyjają nieuchronnie występowaniu aktów przemocy e jednostkach penitencjarnych²⁹.

Stosowanie przemocy wzmacnia prestiż i pozycję w środowisku więziennym. Dla więźniów wywodzących się z kręgów patologii społecznej, stanowi często jedyną znaną i skuteczną formę relacji międzyludzkich, rozwiązywania problemów życiowych i reakcji w sytuacjach konfliktowych. Więźniowie, którzy stosują przemoc fizyczną zawdzięczają jej często wysoką pozycję społeczną w hierarchii więziennej, poczucie dominacji nad innymi, potwierdzenie swej męskości, a nierzadko także korzyści pozapsychologiczne np. socjalne i ekonomiczne. Przemoc fizyczna tworzy klimat zagrożenia i mniejszy lub większy strach u wszystkich więźniów ze względu na

²⁹ E. Hansen „Przestępstwa więźniów w okresie izolacji penitencjarnej”, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1982, s. 177

świadomość, że nawet osoby dzisiaj stosujące przemoc, jutro mogą stać się jej ofiarą³⁰. Paradoksalnie więc opierając swoje bezpieczeństwo na stosowaniu lub groźbie stosowania przemocy, powodują wzrost poziomu własnego zagrożenia.

1.3. Zakres znaczeniowy pojęć „terror” i „terroryzm”.

Według definicji słownikowych „terror” (*łac. strach*) to: „stosowanie przemocy, gwałtu, okrucieństwa w celu zastraszenia, zniszczenia przeciwnika”³¹ a także „strach, groza, trwoga, zastraszanie, gwałt, ucisk, represje, prawo pięści”³².

Terror to stosowanie psychicznych i fizycznych form przemocy w sposób zamierzony, realizowane przy użyciu dobranych narzędzi i metod, wobec wybranych celów ataków. Terror może być stosowany indywidualnie lub zbiorowo wobec osoby bądź grupy osób w celu krótko lub długo trwałego wymuszenia określonego zachowania lub pozbawienia możliwości właściwego funkcjonowania.

Podstawą stosowania terroru w każdej jego formie jest zawsze zastraszanie będące efektem użycia przemocy psychicznej lub fizycznej. Istnieje pogląd, że „w homeopatycznych dawkach, terror występuje wszędzie”³³.

Pojęcie terroru bywa czasem utożsamiane z pojęciem terroryzmu. W istocie między tymi dwoma zjawiskami istnieją jednak zasadnicze różnice. Terroryzm jest terminem politycznym. Użyty był po raz pierwszy przez jakobinów³⁴ w latach 1793-1794 jako sposób zaprowadzenia porządku w okresie przejściowym po wybuchu rewolucji francuskiej w 1798 roku. W języku francuskim „terrere” oznacza „przerażenie”. We wspomnianym okresie ścięto na gilotynie ok. 40 tys. ludzi³⁵.

W literaturze przedmiotu funkcjonuje wiele definicji terroryzmu. Większość z nich podkreśla zasadnicze znaczenie celu politycznego lub innego ideologicznie motywowanego, oraz w przypadku współczesnego terroryzmu, dążenie do

³⁰ M. Ciosek „Izolacja więzienna...”, op. cit., s. 76

³¹ M. Szymczak (red. nauk.) „Słownik języka polskiego T. 3”, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1981, s. 498

³² W. Kopaliński „Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych”, Państwowe Wydawnictwo „Wiedza Powszechna”, Warszawa 1980, s. 973

³³ J. Baudrillard „Duch terroryzmu. Requiem dla Twin Towers”, Wydawnictwo Sic!, Warszawa 2005, s. 65

³⁴ Jakobini – członkowie najradykalniejszego i najważniejszego klubu politycznego okresu Rewolucji Francuskiej (1789-1794). Mieli swoją siedzibę w klasztorze dominikańskim mieszczącym się w Paryżu przy ulicy Świętego Jakuba
Ibidem, s. 452

³⁵ B. Hoffman „Oblicza terroryzmu”, Grupa Wydawnicza Bertelsmann Media, Warszawa 2001, s. 13

publicznego, maksymalnego wyeksponowania faktu dokonania zamachów terrorystycznych i skali ich efektów.

Dla porównania poniżej przedstawione zostały trzy definicje terroryzmu opracowane przez instytucje rządowe Stanów Zjednoczonych:

1. Definicja opracowana przez Departament Stanu:

„Terroryzm to zaplanowana, umotywowana politycznie przemoc wobec celów nie uczestniczących w walce, stosowana przez subnarodowe grupy czy tajnych agentów, zwykle mająca na celu oddziaływanie na audytorium”³⁶.

2. Definicja opracowana przez Federalne Biuro Śledcze

„Terroryzm to bezprawne użycie siły lub przemocy wobec osób i mienia w celu zastraszenia lub wywarcia presji na rząd, ludność cywilną, albo części wyżej wymienionych, co zmierza do promocji celów politycznych lub społecznych”³⁷.

3. Definicja opracowana przez Departament Obrony

„Terroryzm to bezprawne użycie lub groźba użycia siły lub przemocy wobec mienia by wymuszać lub zastraszać rządy czy społeczeństwa, często dla osiągnięcia celów politycznych, religijnych czy ideologicznych”³⁸.

Można więc przyjąć, że „**terroryzm** to stosowanie zagrożenia lub/i użycie przemocy bezpośredniej lub pośredniej – w różnych formach i różnym natężeniu jako sposobów osiągania celów w kontekście zadań politycznych³⁹. W związku z tym „terrorysta to każdy, kto próbuje promować swoje poglądy za pomocą wymuszonego zastraszenia”⁴⁰. Tak więc „terroryści stosują przemoc w celu osiągnięcia zmiany politycznej”⁴¹.

Terror od terroryzmu różni przede wszystkim to, że terroryzm oparty jest na strategii i taktyce działania związanej z określonymi celami światopoglądowymi (najczęściej politycznymi) i traktującej akt przemocy jako jedyny skuteczny sposób i środek osiągania tych celów. Terroryzm jest więc metodą ich osiągnięcia, w ramach których akt przemocy (zamach terrorystyczny) jakkolwiek najważniejszy, to jednak łączy się

³⁶ B. Hoffman „Oblicza...”, op. cit., s. 36

³⁷ Ibidem, s. 36

³⁸ Ibidem, s. 36

³⁹ J. Horgan „Psychologia terroryzmu”, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 2008, s. 21

⁴⁰ B. Hoffman „Oblicza...”, op. cit., s. 13

⁴¹ J. Horgan „Psychologia...”, op. cit., s. 28

z innymi technikami działania (np. propagandą celów i haseł). Akt terroru to z kolei sposób działania z zastosowaniem określonych, niebezpiecznych środków. Może, ale nie musi on stanowić „ogniwa” terroryzmu, chociaż w obu przypadkach chodzi o wywołanie uczucia strachu, zagrożenia, przerażenia u innej osoby czy grupy osób. Terminem pełnej oddającym istotę (czyli motyw polityczny) działań terrorystów jest określający ich czyny termin „zamach terrorystyczny”⁴².

Przemoc o charakterze kryminalnym „bezideowym” można określić jako „akt terroru”.

Podsumowując:

TERRORYZM – to stosowanie przemocy psychicznej, połączone z zastosowaniem lub groźbą zastosowania przemocy fizycznej dla uzyskania celów politycznych lub innych motywowanych z przyczyn światopoglądowych.

Zasadniczą techniką terroryzmu jest:

ZAMACH TERRORYSTYCZNY – akt przemocy dokonany przez osobę bądź grupę osób z zamiarem osiągnięcia celów politycznych lub innych motywowanych z przyczyn światopoglądowych.

TERROR – to stosowanie przemocy psychicznej, połączone z zastosowaniem lub groźbą zastosowania przemocy fizycznej dla uzyskania celów nie mających podłoża politycznego lub charakteru światopoglądowego.

Egzemplifikacją terroru jest:

AKT TERRORU – użycie przemocy psychicznej lub fizycznej bądź obu tych form przemocy równocześnie, dla osiągnięcia celów kryminalnych lub innych nie mających charakteru politycznego lub światopoglądowego. Przyjmuje się, że jednym z elementów charakterystycznym dla działalności terrorystycznej, odróżniających ją od pospolitej przestępczości kryminalnej jest jej polityczny charakter. Terrorysty zmierzają z reguły do wywarcia nacisku na władze danego państwa, celem zmuszenia ich do podjęcia lub zaniechania określonych czynności, względnie destabilizacji i zniszczenia istniejącego porządku prawnego, społecznego,

⁴² K. Indecki „W sprawie definicji normatywnej terroryzmu” [w:], E. W. Pływaczewski (red.) „Przestępczość zorganizowana, świadek koronny, terroryzm w ujęciu praktycznym”, Kantor Wydawniczy Zakamycze, Katowice 2005, s. 262 i nast.

gospodarczego bądź innego⁴³. Cel terrorysty jest polityczny, cel osoby stosującej bezideowy terror – doraźny i egocentryczny⁴⁴.

1.4. Więzienny terror kryminalny jako forma przemocy środowiskowej

Zjawisko terroru można zaobserwować w wielu środowiskach. Występujące tam formy przemocy można określić jako terror środowiskowy. Terror środowiskowy to przemoc psychiczna i groźba użycia lub użycie przemocy fizycznej wobec osoby lub grupy osób przebywających w środowisku działania sprawcy przemocy.

Więzienia są oczywistym miejscem występowania zjawiska terroru środowiskowego. Personel penitencjarny w swojej codziennej służbie styka się z przejawami więziennego terroru kryminalnego⁴⁵. Pojęcie „więzienny terror kryminalny” odnosi się do zjawiska terroru stosowanego przez przestępców znajdujących się w środowisku więziennym (izolacji więziennej).

Więzienny terror kryminalny to ogół działań opartych na intensywnym stosowaniu przez więźniów psychicznych i fizycznych form przemocy, skierowanych przeciwko personelowi penitencjarnemu, współwięźniom oraz innym osobom, a także instytucjom.

Więźniowie stosują wobec personelu penitencjarnego, współwięźniów i innych osób oraz instytucji metody i narzędzia przemocy psychicznej i fizycznej stanowiące łącznie środki terroru środowiskowego. Ze względu na specyfikę i charakter środowiska, tę formę terroru środowiskowego można określić jako więzienny terror kryminalny.

⁴³ J. Ławecka „Przestępstwa z nienawiści. Terroryzm. Studium kryminologiczne współczesnych zagrożeń” [w:] K. Indecki (red.) „Przestępczość terrorystyczna. Ujęcie praktyczno-dogmatyczne”, Wydawnictwo WiS, Poznań 2006, s. 307

⁴⁴ B. Hoffman „Oblicza...”, op. cit., s. 41

⁴⁵ „Kryminalny” (od łac. *kryminalis* – dotyczący zbrodni), oznacza „odnoszący się do przestępstwa, związany z kryminalistyką lub kryminalistą, J. Tokarski (red. nauk.) „Słownik wyrazów obcych”, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1980, s. 402

Do głównych celów stosowania tego typu terroru należy zaliczyć:

- Osiągnięcie i utrzymanie wysokiej pozycji środowiskowej;
- Utrzymywanie stanu stałego napięcia oraz konfrontacji w relacjach pomiędzy antagonistycznymi grupami tworzącymi środowisko więzienne;
- Wywieranie nacisków oraz stałej presji o różnym stopniu natężenia;
- Destabilizowanie sytuacji w więzieniu poprzez opór i agresywne reakcje na działania personelu penitencjarnego;
- Tworzenie wrażenia posiadania kontroli i sprawowania władzy w więzieniu;
- Eksploatację ekonomiczną, socjalną i seksualną współwięźniów;
- Dokonywanie aktów zemsty;
- Dokonywanie napaści na personel penitencjarny i współwięźniów;
- Zastraszanie osób znajdujących się wewnątrz i zewnątrz więzienia;
- Stosowanie szantażu wobec ofiar terroru;
- Dokonywanie zamachów na życie i zdrowie innych osób;
- Dokonywanie ucieczek z terenu więzienia oraz w trakcie przebywania pod konwojem;
- Wywoływanie buntów więziennych oraz innych form zakłóceń porządku i bezpieczeństwa w więzieniach;
- Przeprowadzanie sytuacji zakładniczych;
- Inne.

Terror umożliwia zdobycie i utrzymanie wysokiej pozycji środowiskowej, w efekcie stosowania psychicznej i fizycznej przemocy. Więźniowie stosują terror aby maksymalnie poszerzać pole swojej wolności osobistej, aż do stanu nieosiągalnego nawet dla człowieka funkcjonującego w środowisku wolnościowym tzn. osiągnięcia statusu osoby, której nie obowiązują żadne normy ograniczające jej zachowanie. Brak możliwości zdobycia takiej pozycji wywołuje w wielu więźniów (szczególnie o cechach psychopatycznych) frustrację, za którą idzie agresja. Kiedy ta zaczyna dominować w zachowaniu więźnia utrwala się wzorzec przemocy jako sposobu osiągnięcia założonych celów. Wielokrotnie stosowany i wzmacniany staje się metodą w formie terroru skierowanego na personel penitencjarny i współwięźniów.

W środowisku więźniów duże znaczenie odgrywa strach przed staniem się ofiarą przemocy. Stąd wynika dążenie do utrzymania stałego, wysokiego poziomu poczucia

zagrożenia u osób uznawanych za przeciwników. Terror uderza w psychikę ofiar, poprzez zmęczenie strachem i niepewnością. Terror ma charakter komunikacyjny⁴⁶.

Więzienny terror kryminalny nie ogranicza się wyłącznie do powodowania obrażeń fizycznych, utraty zdrowia i życia. Niesie ze sobą również zastraszanie, niepokój, niepewność, strach przeradzający się w lęk przed staniem się obiektem przemocy. Wywołuje stan ciągłego poczucia zagrożenia lub odczuwania lęku związanego z niezwykle wysokim poziomem pobudzenia psychofizjologicznego⁴⁷.

W środowisku, którego immanentnymi cechami są przemoc i agresja, człowiek w każdej chwili musi liczyć się z napaścią na swoją osobę. Walka o przetrwanie jest nieuchronna, jedynie może być odwlekana w czasie. Taki stan charakteryzuje się nie tym, że każdy o każdej porze dokonuje przemocy, lecz tym, że w każdej chwili i każdym miejscu ktoś mógłby jej dokonać, robiąc to w jakimś celu lub też bez racjonalnie uzasadnionej przyczyny. Walka każdego z każdym polega nie tyle na bezustannym przelewaniu krwi, co przede wszystkim na ciągłym strachu przed przelewem krwi⁴⁸.

Akty przemocy fizycznej popełniane przez więźniów nad współosadzonymi najczęściej występują w formie:

- Pobicia;
- Przypalania ofiar (papierosami, zapalniczką, grzałką elektryczną);
- Oblania wrzątkiem;
- Rażenia prądem;
- Nacinania, nakłuwania ofiar;
- Wykonywania lub usuwania przemocą tatuaży;
- Pojenia monstrualnymi ilościami wody;
- Przymuszania do spożywania produktów niejadalnych;
- Zabierania ofiarom pożywienia, papierosów, środków higieny;
- Zabierania ofiarom odzieży, obuwia, wyrobów ze złota i srebra;
- Uniemożliwiania snu;
- Utrudniania realizacji potrzeb fizjologicznych;
- Zmuszanie do chodzenia po celi bez ubrania lub w odzieży imitującej strój kobiety;

⁴⁶ Por. J. Horgan „Psychologia...”, op. cit., s. 23 i nast.

⁴⁷ Por. ibidem, s. 34

⁴⁸ W. Sofsky „Traktat...”, op. cit., s. 11

- Zmuszania do lizania podłogi, sedesu;
- Zanurzanie siłą głowy ofiary w sedesie i podtapianie spuszczoną wodą;
- Uderzania członkiem po twarzy ofiary;
- Oddawania moczu na poszkodowanego;
- Zmuszania do masturbowania współwięźniów;
- Gwałtów oralnych i analnych⁴⁹.

Znęcanie się nad innymi daje więźniowi szansę odczuwania przyjemności poprzez zaspokojenie potrzeby siły, mocy, ważności. Staje się też szansą wpływania na strukturę grupy, dystrybucje ograniczonej przecież ilości dóbr i wiele innych spraw⁵⁰.

Akty agresji więźniów wobec personelu penitencjarnego należy uznać za działania popełniane z nienawiści. Akty przemocy popełniane z nienawiści są specyficzną kategorią zachowań agresywnych. Działania sprawcy skierowane są przeciwko określonym osobom ze względu na pewną obiektywną, posiadaną przez nie cechę bądź cechy (w przypadku członka personelu penitencjarnego – pełnioną służbę bądź wykonywaną pracę). Najczęściej u podłoża skierowanej w funkcjonariusza lub pracownika więziennictwa, agresji leży utrwalony w świadomości więźnia stereotyp według którego członek personelu penitencjarnego jest wrogim złośliwym „gadem” (w odróżnieniu od „ludzi”, należących do więziennych grup przestępczych). Takie postrzeganie innych osób dehumanizuje je, co samo w sobie ułatwia podjęcie decyzji o użyciu przemocy⁵¹.

Akt przemocy wynikający z nienawiści jest dwuwymiarowy:

1. Wymiar indywidualny, dotyczy konkretnej osoby (członka personelu penitencjarnego);
2. Wymiar zbiorowy, w którym napaść na pojedynczą osobę jest jednocześnie zamachem na instytucję, której jest częścią (więziennictwo)⁵².

Akty przemocy popełniane przez więźniów przeciwko personelowi penitencjarnemu można podzielić na cztery zasadnicze typy:

⁴⁹ W. Knapp „Getto cwełów”, *Polityka* 47/2001

⁵⁰ *Ibidem*

⁵¹ Por. J. Ławecka „Przestępstwa z nienawiści. Terrorizm. Studium kryminalogiczne współczesnych zagrożeń” [w:] K. Indecki „Przestępczość terrorystyczna...”, *op. cit.*, s. 303

⁵² *Ibidem*, s. 303

1. Akty przemocy dokonywane dla wywołania sensacji w środowisku więziennym. Są to akty dokonywane dla rozrywki i rozgłosu, chęci urozmaicenia więziennej monotonii, zaistnienia, zdobycia uznania i prestiżu wśród więźniów, jednocześnie są testem na reakcję personelu i administracji penitencjarnej wobec zaistniałej sytuacji;
2. Akty przemocy dokonywane w reakcji na rutynowe działania funkcjonariuszy, wynikające np. z realizacji procedur ochronnych;
3. Akty przemocy dokonywane ze względu na utrwaloną postawę konfrontacji. Agresywni więźniowie mają utrwalone imperatyw walki z personelem penitencjarnym, szczególnie z funkcjonariuszami działu ochrony, którzy obarczani są winą za wszystkie uciążliwości izolacji więziennej. Imperatyw ten jest tak silny, że zdarzają się wypadki agresywnych reakcji więźniów nawet na działania dla nich obiektywnie korzystne, tylko i wyłącznie ze względu na to, że pochodzą one ze strony personelu.
4. Zamachy zorganizowane, zaplanowane i zrealizowane napaści na personel z zastosowaniem siły fizycznej lub narzędzi użytych jako broń.

Członek personelu penitencjarnego jak każdy człowiek ma prawo do obrony koniecznej⁵³ w sytuacji zamachu na jego zdrowie i życie. Prawo do obrony koniecznej jest fundamentalnym prawem człowieka. Nie podlega karze, kto przekracza granice obrony koniecznej pod wpływem strachu lub wzburzenia usprawiedliwionych okolicznościami zamachu⁵⁴. Obrona konieczna przysługuje funkcjonariuszowi publicznemu, który padł ofiarą bezprawnego zamachu⁵⁵. Istotą prawa do obrony koniecznej jest odparcie bezpośredniego, bezprawnego zamachu na jakiegokolwiek dobro chronione prawem. Tym zamachem może być każdy czyn człowieka, także nieświadomy, który zmienia, bądź potencjalnie zagraża istniejącemu stanowi⁵⁶.

Zamach jest bezpośredni nie tylko wtedy, gdy dane dobro prawnie chronione zostało już wprost zaatakowane (np. na osobę zaatakowaną spadły pierwsze ciosy), ale i wtedy, gdy z przebiegu całego zdarzenia wynika wysoki stopień prawdopodobieństwa, iż dobro to zostanie zaatakowane natychmiast. Istnieć tu musi

⁵³ „obrona konieczna” – nie popełnia przestępstwa, kto w obronie koniecznej odparcia bezpośredni, bezprawny zamach na jakiegokolwiek dobro chronione prawem (ustawa z dnia 6 czerwca 1997 Kodeks karny Dz. U. 1997 nr 88, poz. 553, art. 25

⁵⁴ <https://www.infor.pl/prawo>. Obrona konieczna (art. 25) – Wyłączenie odpowiedzialności karnej. Dostęp 18.05.2020

⁵⁵ Ibidem

⁵⁶ Ibidem

wysoce spotencjonalizowane niebezpieczeństwo takiego ataku, co oznacza, iż wystarcza sam stan wysokiego zagrożenia naruszenia dobra. Zamach taki rozpoczyna się już w chwili, gdy zachowanie się sprawcy ukierunkowane na naruszenie dobra prawnego jest tak zaawansowane, że brak przeciwdziałania doprowadzi do istotnego niebezpieczeństwa dla dobra prawnego (podobnie W. Grzeszczyk: *Zamach uzasadniający prawo do obrony koniecznej*, Prok. i Pr. 2000, nr 5, s. 129)⁵⁷.

O niebezpieczeństwie zamachu decyduje cały szereg czynników, w tym dobro zaatakowane, siła i środki zamachu oraz sposób ich użycia, właściwości napastnika, czas i miejsce zamachu, wreszcie dynamicznie rozwijający się przebieg, który może potęgować lub zmniejszyć to niebezpieczeństwo (wyrok SN z 6 września 1989 r., II KR 39/89, OSNPG 1990, z. 2-3, poz. 16)⁵⁸.

Bezpośredniość zamachu zachodzi, gdy czyn napastnika przeszedł z fazy przygotowania do fazy usiłowania (patrz wyrok SN z dnia 11 grudnia 1978 r., II KR 266/78, OSNKW 1979, nr 6, poz. 65; wyrok SN z dnia 31 marca 1988 r., I KR 60/88, OSNKW 1988, nr 9-10, poz. 64; wyrok SN z dnia 24 lipca 1997 r., III KKN 261/96, Prok. i Prawo 1998, nr 1; wyrok SN z 4 lutego 2002 r., V KKN 507/99, OSNKW 2002, nr 5-6, poz. 38)⁵⁹.

Sąd Najwyższy niejednokrotnie wyrażał pogląd, że przyjęcie bezpośredniości zamachu nie wymaga, aby atak na dobro chronione prawem już się rozpoczął albo żeby nastąpiło uszkodzenie dobra. Zamach jest bowiem bezpośredni już wtedy, gdy z zachowania napastnika w konkretnej sytuacji jednoznacznie można wywnioskować, że przystępuje on do ataku na określone dobro prawne już zindywidualizowane oraz że istnieje wysoki stopień prawdopodobieństwa natychmiastowego podjęcia ataku⁶⁰

Granice bezpośredniości nie są więc dosłownie i motorycznie pojmowane granice rozpoczęcia i zakończenia ataku naruszającego dane dobro, lecz granice powstania i odpowiednio ustania bezpośredniego niebezpieczeństwa dla dobra chronionego prawem. Możliwe jest stosowanie obrony koniecznej także, gdy zamach wprawdzie już się zakończył, jednak wywołany nim stan bezprawny trwa dalej. Bezpośredniość

⁵⁷ M. Filar, Komentarz do art. 25 Kodeksu karnego, Lex Polonica - cyt. za M. Róžański „Prawo użycia broni. Zasady uniwersalne” Publikacja w ramach projektu Neptune fundacji Stratpoints, Warszawa 2019, s. 5

⁵⁸ A. Zoll – tekst, System Informacji Prawnej Lex (Lex Omega) 39/2009 - cyt. za M. Róžański „Prawo użycia broni. Zasady uniwersalne” Publikacja w ramach projektu Neptune fundacji Stratpoints, Warszawa 2019, s. 5

⁵⁹ M. Filar, Komentarz do art. 25 Kodeksu karnego, Lex Polonica - cyt. za M. Róžański „Prawo użycia broni. Zasady uniwersalne” Publikacja w ramach projektu Neptune fundacji Stratpoints, Warszawa 2019, s. 5

⁶⁰ J. Giezek – tekst, System Informacji Prawnej Lex (Lex Omega) 39/2009 - cyt. za M. Róžański „Prawo użycia...”, op. cit., s. 6

zamachu istnieje także wtedy, gdy po pierwszym ataku i krótkiej przerwie napastnik zmierza do powtórzenia ataku, a istnieje wysoki stopień prawdopodobieństwa, że zamiar swój zrealizuje natychmiast lub w najbliższej chwili (por. wyrok z dnia 8 lutego 1985 r., IV KR 18/85, OSNKW 1985 nr 11-12, poz. 92; wyrok SA w Krakowie z 6 października 2004 r., II AKa 183/2004, Prok. i Pr. 2005, nr 6, poz. 11, dodatek)⁶¹.

Przy obronie koniecznej nie ma obowiązku czekania, aż dobro zostanie naruszone, oznacza to, że dopuszczalne jest zaatakowanie napastnika bądź zastosowanie urządzenia zabezpieczającego już w momencie, gdy z jego strony atak jeszcze nie nastąpił, ale z okoliczności zdarzenia wynika, że atak jest wysoce prawdopodobny i w najbliższej przyszłości nastąpi⁶². O tym czy istnieje bezprawny i bezpośredni zamach na dobro chronione prawem decyduje zachowanie się osoby atakującej w całym przebiegu zdarzenia, a nie tylko ten fragment, który odnosi się do podjęcia akcji obronnej przez osobę zaatakowaną (wyrok SN z dnia 31 marca 1988 r., I KR 60/88, OSNKW 1988, z. 9-10, poz. 64)⁶³.

W relacji do niebezpieczeństwa zamachu oceniać należy intensywność obrony. Ponieważ napadnięty ma nie tylko prawo do obrony, lecz i prawo do obrony skutecznej, może on użyć wszelkich środków i technik stwarzających realną szansę na odparcie zamachu, nawet gdyby napastnik środków i technik takich nie używał. Osobie w czasie trwania bezprawnego ataku nie można stawiać przekraczających zdrowy rozsądek wymagań doboru narzędzi służących do odparcia ataku. Racjonalność takich ocen musi ulec modyfikacjom wynikającym z kolei z oceny konkretnych warunków, w jakich atak ma miejsce. Sposób odpierania ataku jest bowiem zwykle zdeterminowany czasem i miejscem takiej akcji oraz jej intensywnością i gwałtownością, ograniczającymi u atakowanego możliwość chłodnego rozumowania przy podejmowaniu decyzji co do sposobu obrony (zob. wyrok SA w Warszawie z 3 kwietnia 1997 r., II AKa 81/97, nie publ.). Osoba napadnięta ma prawo odpierać zamach wszelkimi dostępnymi środkami, które są konieczne do zmuszenia

⁶¹ M. Filar, Komentarz do art. 25 Kodeksu karnego, Lex Polonica - cyt. za M. Różański „Prawo użycia...”, op. cit., s. 6

⁶² J. Wawrowski, Obrona konieczna a zabezpieczenia techniczne, Prokuratura i Prawo 2006/9/33 - cyt. za M. Różański „Prawo użycia...”, op. cit., s. 6

⁶³ M. Filar, Komentarz do art. 25 Kodeksu karnego, Lex Polonica - cyt. za M. Różański „Prawo użycia...”, op. cit., s. 6

napastnika do odstąpienia od kontynuowania zamachu (wyrok SN z 4 lutego 1972 r., IV KR 33/71, niepubl.)⁶⁴.

Odpieranie zamachu nie jest „rycerskim pojedyńkiem” i to napastnika obciąża ryzyko szkodliwych dlań następstw. Przy ocenie relacji intensywności obrony do niebezpieczeństwa zamachu rozmiary szkody wyrządzonej przez broniącego się powinny być wzięte pod uwagę, jedynie jako kryterium pomocnicze. Oceniając zdarzenie nie wolno sugerować się przede wszystkim rozmiarami tych następstw. Nieuzasadnione wydaje się być więc stanowisko, według którego poświęcenie życia napastnika możliwe jest jedynie wówczas, gdy zamach groził pozbawieniem wolności lub spowodowaniem śmierci albo ciężkiego uszczerbku na zdrowiu [P. Hofmański, *W sprawie realizacji przepisów o obronie koniecznej w: Z problematyki prawa karnego*, s. 29-102]. W złagodzonej nieco formie (ograniczonej do umyślnego pozbawienia życia) reprezentuje je również A. Marek, *Prawo karne...*, s. 70 oraz A. Wąsek, *Prawo karne...*, s. 313⁶⁵.

Obrona konieczna w odróżnieniu od stanu wyższej konieczności nie wymaga proporcjonalności wartości dóbr zagrożonego i poświęconego. Obrona konieczna nie wymaga też zachowania umiarkowania obrony względem możliwości szkody, jaka grozi napastnikowi, ale uprawnia do zastosowania takiej obrony, która jest konieczną aby odeprzeć zamach w warunkach jego trwania i z uwzględnieniem środków, jakie pozostają w dyspozycji napadniętego. „Konieczność” jest relatywna względem zamachu, zarówno co do sposobu, jak i środka obrony, przy czym granicę „konieczności” obrony wyznacza „odparcie” zamachu, a nie szkoda napastnika⁶⁶. Napadnięty nie jest zobowiązany ostrzec napastnika, że będzie się bronił. Napastnik dokonując zamachu na zdrowie lub życie innej osoby musi być przygotowany na obronę ze strony napadniętego, przy czym taką obronę, która będzie konieczna, aby odeprzeć zamach.

O uprawnieniu do obrony koniecznej decyduje sam fakt istnienia bezprawnego zamachu i jego charakter, a nie dopiero rodzaj doznanych obrażeń w czasie trwania

⁶⁴ M. Filar, Komentarz do art. 25 Kodeksu karnego, Lex Polonica - cyt. za M. Róžański „Prawo użycia...” op. cit., s. 6

⁶⁵ M. Filar, Komentarz do art. 25 Kodeksu karnego, Lex Polonica - cyt. za M. Róžański „Prawo użycia...”, op. cit., s. 7

⁶⁶ M. Filar, Komentarz do art. 25 Kodeksu karnego, Lex Polonica - cyt. za M. Róžański „Prawo użycia...”, op. cit., s. 7

zamachu (nie publ. wyrok SN z dnia 20 lutego 1979 r., III KR 20/79)⁶⁷. W doktrynie i judykaturze dominuje pogląd, że prawo do obrony koniecznej jest prawem samoistnym, co oznacza, iż korzystanie z niego nie doznaje ograniczeń, w szczególności nie można odmawiać prawa do czynnej obrony wymaganiem, aby nie istniał inny sposób uniknięcia zamachu⁶⁸.

⁶⁷ M. Filar, Komentarz do art. 25 Kodeksu karnego, Lex Polonica - cyt. za M. Róžański „Prawo użycia...”, op. cit., s. 7

⁶⁸ A. Marek – tekst, System Informacji Prawnej Lex (Lex Omega) 39/2009 - cyt. za M. Róžański „Prawo użycia...”, op. cit., s. 7

2. ŚRODKI PRZEMOCY PSYCHO-FIZYCZNEJ STOSOWANE PRZEZ WIĘŹNIÓW

2.1. Klasyfikacja środków przemocy psycho-fizycznej stosowanych przez więźniów.

Ze względu na obrane cele i przyjęte taktyki działania więźniowie używają rozmaitych narzędzi i metod, które łącznie tworzą zbiór środków przemocy stosowanych przez więźniów. Dla osiągnięcia swoich zamiarów więźniowie wykorzystują szeroką gamę różnorodnych środków fizycznej i psychicznej przemocy.

Środki przemocy więźniów to ogół osobistych niebezpiecznych dyspozycji oraz narzędzi wykorzystywanych przez osoby osadzone w zakładach karnych i aresztach śledczych w konfrontacji⁶⁹ i walce⁷⁰ z personelem penitencjarnym, współosadzonymi oraz innymi osobami.

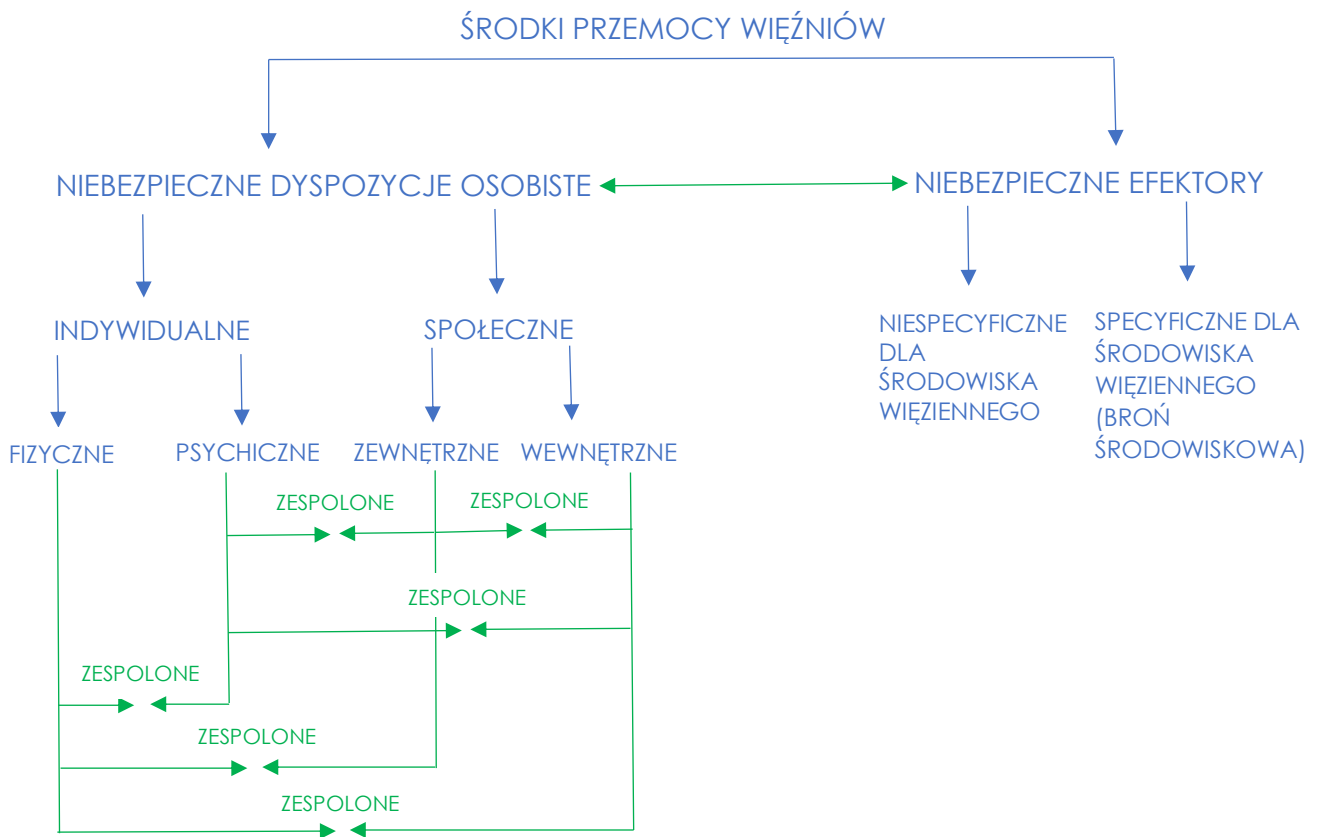
Środki przemocy stosowane przez więźniów najogólniej można podzielić na:

1. Niebezpieczne dyspozycje osobiste (niebezpieczne przymioty psycho-fizyczne i społeczne posiadane przez więźniów);
2. Niebezpieczne narzędzia (niebezpieczne przedmioty posiadane przez więźniów);

⁶⁹ Konfrontacja to interakcja, w której co najmniej jedna strona konfliktu, stosując środki inne niż przemoc fizyczna, dąży do przełamania oporu drugiej strony z zamiarem zrealizowania własnego celu.

⁷⁰ Walka to konfrontacja rozstrzygnięta przy użyciu środków fizycznych. Stanowi ostateczną siłową fazę konfrontacji.

Klasyfikację środków przemocy przedstawiono poniżej (rys. 2.)

Rys. 2. Klasyfikacja środków przemocy więźniów. Opracowanie autora.

Linią w kolorze zielonym zaznaczono relacje potencjalne.

Niebezpieczne dyspozycje osobiste więźniów to ogół zagrażających innym osobom cech indywidualnych (fizycznych i psychicznych) i społecznych oraz wynikających z nich potencjalnych dyspozycji zespolonych.

Niebezpieczne indywidualne dyspozycje więźniów obejmują zbiór cech fizycznych i psychicznych oraz umiejętność ich wykorzystania w konfrontacji i walce z personelem penitencjarnym, współwięźniami i innymi osobami.

Niebezpieczne fizyczne dyspozycje więźniów to indywidualne cechy fizyczne stanowiące zagrożenie dla bezpieczeństwa personelu penitencjarnego i innych osób.

Niebezpieczne psychiczne dyspozycje więźniów to indywidualne cechy psychiczne powodujące destrukcyjny wpływ na psychikę personelu penitencjarnego, współwięźniów.

Niebezpieczne społeczne dyspozycje więźniów to osobiste dyspozycje decydujące o wysokim statusie społecznym osoby osadzonej w zakładzie karnym lub areszcie śledczym, umożliwiające wywieranie wpływu na inne osoby znajdujące się w środowisku więziennym, a także osoby i instytucje funkcjonujące na zewnątrz więzienia. Niebezpieczne społeczne dyspozycje więźniów mogą mieć źródła wewnątrz i zewnątrzśrodowiskowe.

Zespolone niebezpieczne dyspozycje więźniów to co najmniej dwie niebezpieczne dyspozycje należące do różnych wyżej wymienionych grup, będące łącznie w posiadaniu jednego więźnia.

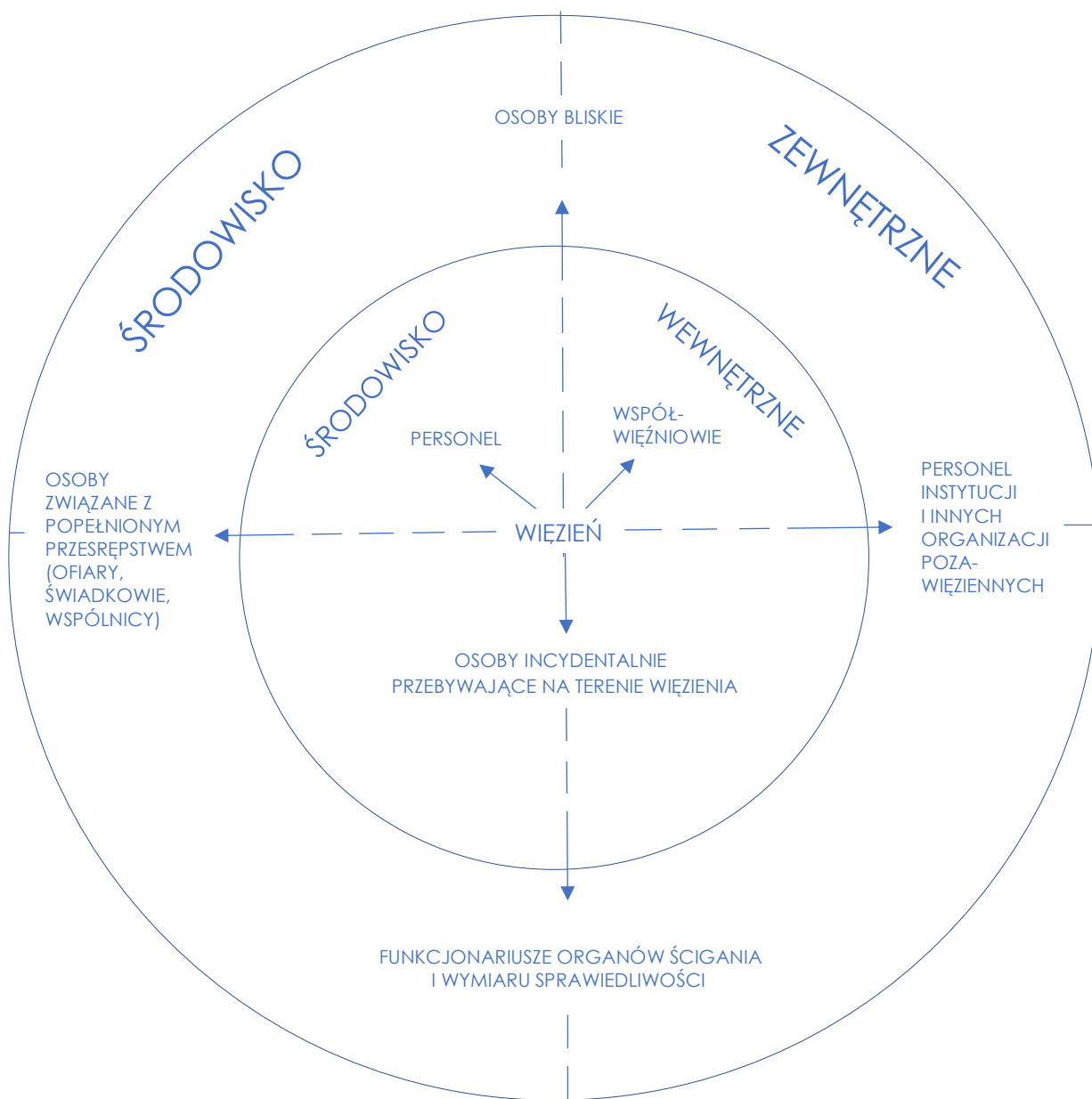
O dyspozycjach zespolonych możemy mówić gdy więzień posiada niebezpieczne dyspozycje:

1. Indywidualne fizyczne i psychiczne np. jest silny fizycznie i posiada osobowość psychopatyczną;
2. Społeczne zewnątrzśrodowiskowe i wewnątrzśrodowiskowe np. posiada wysoką pozycję w więziennym i „wolnościowym” środowisku przestępczym;
3. Indywidualne psychiczne i społeczne wewnątrzśrodowiskowe np. jest agresywny i ma wysoką pozycję w środowisku więźniów;
4. Indywidualne psychiczne i społeczne zewnątrzśrodowiskowe np. posiada umiejętność stosowania socjotechnik i ma wysoki status w działającej na wolności zorganizowanej grupie przestępczej;
5. Indywidualne fizyczne i społeczne wewnątrzśrodowiskowe np. posiada umiejętności walki wręcz i znajduje się w „zarządzie” więziennej grupy przestępczej;
6. Indywidualne fizyczne i społeczne zewnątrzśrodowiskowe np. jest silny fizycznie i pełnił znaczącą rolę w organizacji przestępczej o charakterze zbrojnym.

Środki przemocy więźniów niespecyficzne dla środowiska więziennego to narzędzia stanowiące zagrożenie dla bezpieczeństwa osób i jednostki penitencjarnej, dostarczane więźniom ze środowiska zewnętrznego.

Środki przemocy specyficzne dla środowiska więźniów czyli broń środowiskowa to środki materialne służące do ataku i obrony, wykonane i użyte przez osoby osadzone w zakładach karnych i aresztach śledczych.

Rysunek 3. przedstawia model struktury środowisk narażonych na oddziaływanie środków przemocy więźniów.

Rys. 3. Osoby narażone na środki przemocy stosowane przez więźniów. Opracowanie autora.

2.2. Niebezpieczne indywidualne dyspozycje więźniów

Niebezpieczne fizyczne dyspozycje więźniów oparte są głównie o:

1. Posiadany przez nich potencjał ruchowy;
2. Patologiczne, zagrażające innym osobom właściwości organizmu, wynikające głównie ze stanu zdrowia, przede wszystkim stanów chorobowych.

Potencjał ruchowy człowieka to budowa ciała, w tym szczególnie układu ruchowego tj. kości, stawów, mięśni, jego funkcje, zdolność do wyzwalań mocy, która jest iloczynem siły i prędkości oraz proces sterowania ruchami⁷¹.

Główne dyspozycje tego typu to:

- Masa ciała;
- Muskulatura;
- Sprawność ogólna;
- Sprawność specjalna (ukierunkowana na efektywne wykorzystanie sprawności ogólnej);
- Wzrost;
- Postawa;
- Sposób poruszania;
- Zasięg kończyn;
- Zwinność;
- Wytrzymałość;
- Wydolność;
- Szybkość;
- Siła i umiejętność jej wykorzystania w ramach sprawności specjalnej w formie technik uderzeń rękami, nogami, głową oraz chwytów, duszeń, dźwigni, podcięć, odepchnięć, ugryzień, drapań, nacisków wywieranych na miejsca szczególnie wrażliwe⁷².

⁷¹ T. Maczuga „Pałka teleskopowa – walka obronna”, Wydawnictwo Pro-Art, Sieradz 2010, s. 14

⁷² Ibidem, s. 14

Siła fizyczna, jej demonstracja i umiejętność efektywnego zastosowania to podstawowe czynniki budowania pozycji więźnia w relacjach z personelem penitencjarnym i współwięźniami⁷³.

Ciało człowieka jest najprymitywniejszą, ale bardzo skuteczną bronią. Bez sięgania po artefakty można nim zranić albo zabić drugiego człowieka. Każdy kto panuje (poprzez trening fizyczny i psychiczny) nad swoim ciałem, dysponuje na co dzień bronią, z którą się nigdy nie rozstaje. W zasadzie każdy człowiek może stanowić zagrożenie dla drugiego człowieka, gdyż ciało ludzkie potencjalnie jest bronią⁷⁴.

Cios zadany nawet nieuzbrojoną ręką, jak również wykonana nią inna technika (np. duszenie) lub kopnięcie nogą, uderzenie głową albo ugryzienie, mogą mieć śmiertelny skutek.

Skuteczne użycie osobistego potencjału fizycznego jako broni wymaga pewnych umiejętności. Sama tylko siła i masa nie zawsze wystarczy. Trzeba wiedzieć jak można zranić przeciwnika. Skuteczność walki wręcz wynika z praktyki nabywanej w tego typu walkach. Dlatego skuteczniejsi są ci u których przemoc i sposoby jej realizacji są naturalne (np. wynikające z procesu wychowania i socjalizacji lub systematycznego, ukierunkowanego treningu)⁷⁵.

W zależności od miejsca na ciele i siły cios może wywołać utratę przytomności, obezwładniający ból czy szok nerwowy. Mogą nastąpić uszkodzenia zaatakowanej części ciała w postaci krwawych wylewów lub obrzęków, zmiężdżeń tkanek i złamań kości, których skutkiem może być trwałe kalectwo, a w niektórych wypadkach - zgon⁷⁶.

Na ciele ludzkim istnieje kilkadziesiąt miejsc o szczególnej wrażliwości na ciosy. Są to takie punkty, których położenie sprzyja anatomicznie przeniesieniu energii kinetycznej do leżących w głębi narządów, jak również miejsca obficie unerwione, gdzie stosunkowo niewielki uraz może wyzwolić mnogie impulsy nerwowe i wywołać silną reakcję ogólnoustrojową. Dodatkowo urazy przebiegających powierzchownie

⁷³ Według relacji jednego ze strażników więzienia w Pelican Bay (Stany Zjednoczone) więźniowie należący do więziennego gangu Arian Brotherhood (Bractwo Aryjskie) „ćwiczyli po kilka godzin dziennie, bez wytchnienia, pompki, przysiady, co się tylko dało na czterech metrach kwadratowych”, <https://www.wiadomości.www.wp.pl> T. Zalewski, Proces gangu białych rasistów działających w więzieniach" 15 marzec 2016, dostęp z dnia 21.01.2019

⁷⁴ Por. W. Sofsky „Traktat...”, op. cit., s. 30

⁷⁵ Por. W. Sofsky „Traktat...”, op. cit., s. 31

⁷⁶ Opinia dr. n. med. Marcina Fudaleja, specjalisty medycyny sądowej [w:] T. Maczuga „Pałka teleskopowa...”. op. cit., s. 19

naczyń krwionośnych (tętnic, żył) mogą skutkować uszkodzeniami tych naczyń, co wiąże się z ryzykiem krwotoku lub mogącego nastąpić po jakimś czasie niedokrwienia całej okolicy ciała⁷⁷.

Medycznie za miejsca szczególnie wrażliwe tzn. okolice wstrząsorodne uznaje się:

- Głowę;
- Szyję;
- Kręgosłup;
- Okolice poniżej mostka (splot słoneczny);
- Okolice krocza (zewnątrznych narządów płciowych);
- Okolice obojczyków;
- Tylne powierzchnie przedramion (kość łokciowa);
- Przednie powierzchnie podudzi (kość piszczelowa);
- Stopy;
- Dłonie;
- Mostek⁷⁸

Do szczególnie niebezpiecznych należy zaliczyć ciosy w miejsca bogato unerwione i obficie unaczynione. Uderzenie w takie miejsce, nawet niezbyt mocne może spowodować wystąpienie wstrząsu pourazowego z możliwością pojawienia się zaburzeń funkcji ośrodkowego układu nerwowego, zaburzeń oddechowych i krążeniowych o różnym stopniu nasilenia – od chwilowego zamroczenia i dezorientacji do ryzyka zgonu włącznie⁷⁹.

Skutek uderzenia w okolice wstrząsorodne, jakkolwiek uzależniony jest od siły ciosu, jednak w wielu sytuacjach bywa wręcz nieprzewidywalny. Dodatkowymi elementami wpływającymi na efekt uderzenia są m. in. wiek i stan zdrowia osoby uderzonej, jej odporność na odczuwanie bólu, kąt pod jakim został zadany cios, to czy trafienie nastąpiło podczas wdechu czy wydechu, stan napięcia mięśni⁸⁰.

Dynamika dostosowania się organizmu do skutków uderzenia ma w pierwszej kolejności wpływ na system naczyniowo-sercowy oraz oddechowy. Efektem może być wystąpienie wstrząsu pourazowego objawiającego się poważnym spadkiem

⁷⁷ Ibidem, s. 19

⁷⁸ Ibidem, s. 20

⁷⁹ Ibidem, s. 21

⁸⁰ Ibidem, s. 21

ciśnienia tętniczego, co prowadzi do niedokrwienia tkanek i ogólnego załamania sił życiowych całego organizmu⁸¹. W konsekwencji słabej wydolności serca, a przez to pogorszenia krążenia krwi objawiają się zaburzenia metaboliczne wątroby, nerek, płuc i mięśni szkieletowych. Postęp wstrząsu może trwać wiele godzin, bądź następować bardzo szybko⁸².

Do patologicznych właściwości organizmu człowieka, zagrażających bezpieczeństwu innych osób należy zaliczyć przede wszystkim ustroje chorobotwórcze znajdujące się w płynach ustrojowych i wydalinach. Do celowych zakażeń ze strony więźniów może dojść poprzez oplucie, ugryzienie, zadrapanie, kontakt z odzieżą więźnia, jego środkami opatrunkowymi, drogą kropelkową, zranienie zakażonym przedmiotem – ukłucie igłą, zaostrzonym drutem, szpikulcem, cięcie nożem lub innym ostrym przedmiotem, a także w wyniku uderzenia wypełnionymi zakażonymi substancjami butelkami, słoikami, plastikowymi workami, zużytymi pojemnikami i opakowaniami.

W latach dziewięćdziesiątych samookaleczeń dokonywali więźniowie zakażeni wirusami HIV⁸³ i HCV⁸⁴. Do aktów zbiorowych samookaleczeń więźniów zakażonych wirusem HIV i jednoczesnego wywołania czynnych wystąpień przeciwko funkcjonariuszom Służby Więziennej dochodziło wielokrotnie na wydzielonym oddziale szpitalnym Aresztu Śledczego w Poznaniu. W okresie trwania pandemii COVID-19 zanotowano znaczną ilość napaści w formie oplucia funkcjonariuszy.

Niebezpieczne psychiczne dyspozycje więźniów mają głównie swoje źródła w:

- Nieprawidłowej osobowości (zaburzeniach osobowości i zachowania)⁸⁵;
- Niektórych chorobach psychicznych;

⁸¹ G. Achremczyk, P. Jastrzębski, K. Ulbrych „Postępowanie ratownicze” [w:] W. Zubrzycki, P. Jastrzębski, K. Ulbrych, G. Achremczyk, A. Bonus-Dzięgo „Pierwsza pomoc w działaniach specjalnych policji”, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Policji w Szczytnie, Szczytno 2011, s. 52

⁸² P. Constandine „Poradnik nowoczesnego ochroniarza”, Wydawnictwo Bellona, Warszawa 2013, s. 393

⁸³ HIV – ludzki wirus niedoboru odporności (ang. Human Immunodeficiency Virus). Wirus wywołujący AIDS – zespół nabytego braku odporności (ang. Acquired Immune Deficiency Syndrome).

⁸⁴ HCV – wirus zapalenia wątroby typu C (ang. Hepatitis C Virus), którego konsekwencją jest marskość i rak wątroby.

⁸⁵ Osobowość to zespół trwałych wzorców myślenia, odczuwania, zachowania, charakteryzujący indywidualny styl życia i sposób adaptacji jednostki, który wydaje się być efektem współdziałania czynników konstytucjonalnych, rozwojowych i doświadczeń społecznych. Zaburzenia osobowości i zachowania zatem to nic innego jak rozmaite rodzaje funkcjonowania będące wyrazem indywidualnego stylu jednostki, sposobu odnoszenia się do siebie samego i do innych ludzi. Zaburzenia osobowości, utrwalone zmiany osobowości, to zatem głęboko zakorzenione, utrwalone wzorce zachowania, mające charakter sztywnych, niedostosowanych do sytuacji reakcji, przy czym reakcje te różnią się znacznie od tego jak przeciętny (w danej kulturze) człowiek spostrzega, czuje, myśli, zachowuje się, funkcjonuje w relacjach społecznych. D. Żywicka „Wybrane elementy psychologii i psychopatologii”, Centralny Ośrodek Szkolenia Służby Więziennej w Kaliszu, Kalisz 1999, s. 101

- Przebytych urazach;
- Przeżyciach traumatycznych.

Spośród wymienionych przyczyn szczególne miejsce zajmuje psychopatia. Wyjątkowość ta wynika stąd, że określenie to odnosi się do ludzi zasadniczo normalnych, wykazujących na ogół bardzo dobrą orientację w normach i wartościach społecznych, lecz skrajnie egocentrycznych, emocjonalnie zimnych i bezwzględnych⁸⁶.

Do charakterystycznych dla psychopatów zachowań zalicza się:

1. Makiaweliczny egocentryzm, czyli brak empatii i związków z innymi ludźmi, pozwalający bezwzględnie realizować własne cele;
2. Wpływ społeczny – umiejętność wpływania na innych ludzi poprzez manipulacje, kłamstwa, presje, zastraszanie, szantaż, wywoływanie poczucia winy u innych;
3. Bezdusznosc – całkowity brak emocji, poczucia winy i szacunku dla uczuć innych osób;
4. Beztroskie nieplanowanie – trudność w przewidywaniu i uwzględnianiu konsekwencji podjętych działań;
5. Brawura – gotowość do podejmowania działań wysokiego ryzyka i brak odczuwania strachu, który normalnie im towarzyszy;
6. Eksternalizacja winy – niezdolność do brania odpowiedzialności za własne czyny, obarczanie winą innych lub racjonalizacja własnych zachowań dewiacyjnych;
7. Buntowniczy nonkonformizm - pogarda dla norm społecznych i społecznie akceptowanych zachowań;
8. Odporność na stres, brak typowych reakcji na traumatyczne lub wywołujące stres wydarzenia⁸⁷.

Chociaż psychopatia jest pojęciem, które ma od dawna dość dobrze ustaloną treść⁸⁸ powiada się tu zgodnie o zaburzeniach w sferze rozwoju moralnego, uczuciowości wyższej, woli, sferze popędów – to wciąż pojawiają się próby wprowadzenia innych

⁸⁶ M. Ciosek „Izolacja więzienna...”, op. cit., s. 24

⁸⁷ T. Erikson „Otoczeni przez psychopatów. Jak rozpracować tych, którzy tobą manipulują”, Wielka Litera Sp. z o.o., Warszawa 2017, s. 24-25

⁸⁸ Określenie „psychopatia” rozpowszechniło się w latach sześćdziesiątych XX wieku, chociaż pierwsza książka na ten temat (Harrey Cleckley „Mask of Sanity”), została opublikowana już w 1941 roku. Ibidem, s. 23

terminów bliskoznacznych, takich jak „osobowość zaburzona”, „osobowość antysocjalna” lub „dysocjalna”⁸⁹. Mówi się, że „psychopaci wykazują antyspołeczne zaburzenia osobowości”⁹⁰.

Jednostka psychopatyczna zachowuje się w konkretny, jasno określony sposób. Na najwyższym poziomie ogólności można go określić jako niechęć do przestrzegania powszechnie obowiązujących reguł. Nie wszystkie jednostki psychopatyczne mają skłonności do przemocy. Często przemoc jest ujściem tendencji agresywnych psychopaty⁹¹.

Psychopata charakteryzuje się niezdolnością do przewidywania skutków swego postępowania, oraz właściwej samooceny. Psychopaci wykazują niską tolerancję na frustrację. Każde utrudnienie w realizacji własnych potrzeb i założonych planów może u psychopaty wywołać agresję. Psychopaci nie tylko nie akceptują obowiązujących norm życia społecznego, ale łamiąc je odczuwają przy tym swoistą satysfakcję i przyjemność. Częściowo wynika to z zapotrzebowania na stymulację polegającą na ciągłym poszukiwaniu nowych wrażeń, ignorowaniu praw i potrzeb innych osób, jeśli przeszkadzają one w osiągnięciu własnych celów⁹². Mogą również przejawiać tendencje do pogardzania innymi ludźmi i obarczania ich winą za powstałe konflikty. Nie znają poczucia winy ani skruchy czy wyrzutów sumienia. Otoczenie traktują instrumentalnie skutkiem czego są rozliczne zaburzenia adaptacji⁹³.

Psychopaci nie są chorzy psychicznie, nie mają również niedoborów w zakresie sprawności intelektualnej. Myślą racjonalnie i są świadomi tego co robią. Poziom lęku u psychopatów jest znacznie obniżony, a więc w sytuacjach zagrożenia boją się mniej niż osoby niezaburzone. Nie odczuwają strachu, ale wywołują go u innych, czerpiąc z tego satysfakcję, otwarcie manifestując swoją wrogość, złość i gniew. Dodają im one odwagi i redukują lęk, umacniając też skłonność do brawury. Psychopaci nie są zdolni do współczucia (choć wymagają go od innych) i trwałych związków, nie mają jednak trudności w nawiązywaniu znajomości. Są bardzo skutecznymi

⁸⁹ M. Ciosek „Izolacja więzienna...”, op. cit., s. 24-25

⁹⁰ J. Dunn „Jak radzić sobie z uciążliwymi ludźmi”, Wydawnictwo Świat Książki, Warszawa 2003, s. 111

⁹¹ J. Horgan „Psychologia...”, op. cit., s. 69

⁹² T. Bielska „Zachowanie...”, op. cit., s. 25

⁹³ E. Witkowska-Szwedowska „Podstawy psychiatrii”, [w:] Cz. Grzeszczyk (red.) „Vadmeccum agenta ochrony i detektywa”, Wydawnictwo Crimen, Warszawa 1998, s. 382

manipulatorami⁹⁴. Choć szacuje się, że w państwach rozwiniętych psychopaci stanowią między dwa a cztery procent ogółu społeczeństwa⁹⁵ to jak wynika z obserwacji prowadzonych w więzieniach, ponad połowa przestępców odbywających karę pozbawienia wolności posiada cechy psychopatyczne⁹⁶.

Dwa razy częściej niż więźniowie niepsychopatyczni stają się recydywistami, a prawdopodobieństwo, że po wyjściu z więzienia dopuszczą się kolejnych przestępstw z użyciem przemocy jest trzy razy większe niż u pozostałych więźniów⁹⁷.

Pod względem osobowości psychopaci znacznie różnią się od innych osadzonych. Przejawiają o wiele silniejszą agresję, są bardziej impulsywni. W każdej chwili mogą się dopuścić groźnych aktów przemocy. Często zachowanie tych osób jest wyjątkowo brutalne. Ich reakcje emocjonalne są płytsze i cechuje ich wspomniany już brak poczucia winy. Nie czują strachu przed karą i nic nie jest w stanie powstrzymać ich przed zdobyciem korzyści jakiej pragną⁹⁸. Ponieważ mają nastawienie egocentryczne, uważają że jeżeli jest we wszechświecie racja i sprawiedliwość to leży ona zawsze po ich stronie. Wierzą, że cel uświęca środki i tym celem są oni sami⁹⁹.

Działania psychopatycznych więźniów charakteryzuje nieprzewidywalność i bezwzględne stosowanie terroru psychicznego wobec personelu i współwięźniów. Wykorzystują oni szeroką gamę oddziaływań mających destrukcyjny wpływ na psychikę swoich ofiar. Do najczęściej stosowanych środków należą:

- Ostentacyjne lekceważenie i okazywanie pogardy;
- Ublizanie;
- Wszydzanie;
- Groźby mające na celu zastraszenie i utrzymywanie u ofiary stałego napięcia nerwowego;
- Wymuszanie na współwięźniach uległości oraz zachowań uderzających w godność i wywołujących u ofiar poczucie bezwartościowości, a także beznadziejności swojej sytuacji.

⁹⁴ T. Bielska „Bezpieczeństwo policjanta podczas interwencji wobec osób chorych na schizofrenie”, [w:] J. Fiebig, A. Tyburska (red.) „Bezpieczeństwo osobiste policjanta”, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Policji w Szczytnie, Szczytno 2004, s. 112

⁹⁵ T. Erikson „Otoczeni...”, op. cit., s. 17

⁹⁶ T. Bielska „Bezpieczeństwo...”, op. cit., s. 113

⁹⁷ Ibidem, s. 113

⁹⁸ Ibidem, s. 117

⁹⁹ Opinia dr. P. Boguszewskiego, neurofizjologa z Instytutu Biologii Doświadczalnej Polskiej Akademii Nauk cyt. [w:], K. Romanowska „Czego możemy nauczyć się od psychopatów”, Focus, grudzień 2014

Psychopaci stosują również terror fizyczny oparty o demonstrację siły i używanie przemocy, obliczony na zdominowanie i zastraszenie otoczenia.

W szczególnej formie psychopatii, określanej jako „asocjalność”, dochodzi do silnych związków z otoczeniem w obrębie swojej grupy – najczęściej przestępczej – i akceptacji specyficznych norm przyjętych w tej grupie. Osoby o osobowości asocjalnej szczególnie dobrze funkcjonują w grupach przestępczych¹⁰⁰.

Wśród zaburzeń osobowości, mogących skutkować zachowaniami agresywnymi należy wymienić:

1. Osobowość chwiejna emocjonalnie

Osobowość tego typu cechują tendencje do działań impulsywnych bez względu na ich konsekwencje. Osoby emocjonalnie niestałe cechują się zmiennością i nieprzewidywalnością nastroju, niekontrolowanymi zachowaniami i kłótlivością, co niewątpliwie prowadzi do konfliktów z otoczeniem. Jest to więc typ impulsywny¹⁰¹.

Innym typem osobowości chwiejnej emocjonalnie jest typ „borderline” (pograniczny), gdzie impulsywności i braku kontroli towarzyszy zaburzony obraz samego siebie, swoich celów i preferencji. Ludzi o osobowości pogranicznej charakteryzują intensywne lecz niestałe związki międzyludzkie, którym towarzyszy wyraźne nastawienie wyższościowe i skłonność do manipulacji otoczeniem. Często można zaobserwować u nich braki w logice myślenia, tendencje autodestruktywne (m. in. samouszkodzenia i próby samobójcze), zaburzenia nastroju (od depresji do agresji)¹⁰².

2. Osobowość niedojrzała

Człowiek o tej osobowości charakteryzuje się infantylnością przeżywania, co jest niewątpliwie efektem zahamowania rozwoju psychospołecznego. Ludzie o osobowości niedojrzalej kierują się wyłącznie dążeniami do uzyskania przyjemności. Cechuje ich brak mechanizmów radzenia sobie z ograniczeniami w zaspokajaniu potrzeb, nieuwzględnianie realiów, brak kontroli i odpowiedzialności za swoje działania¹⁰³.

3. Osobowość narcystyczna

¹⁰⁰ D. Żywicka „Wybrane elementy...”, op. cit., s. 104

¹⁰¹ Ibidem, s. 104

¹⁰² Ibidem, s. 105

¹⁰³ Ibidem, s. 106

Charakteryzuje się ona przesadną, zawyżoną samooceną, silną potrzebą uznania i koncentrowania uwagi otoczenia na sobie, silnym przeświadczeniem o swojej wyjątkowości oraz wysokiej pozycji środowiskowej. Ludzie o osobowości narcystycznej wykazują tendencje do eksploatawania innych i manipulowania nimi bez względu na ich prawa i uczucia¹⁰⁴.

4. Osobowość bierno-agresywną

Osobowość tego typu charakteryzuje się dominującą wrogością wyrażającą się w zróżnicowanych, biernych formach. W zachowaniu ludzi o osobowości bierno-agresywnej na pierwszy plan wysuwa się nieustępliwość i ponuractwo, a dominującymi metodami działania są: opór, niezadowolenie, gniew, pretensje, roszczenia itp.¹⁰⁵

5. Osobowość agresywną

W przypadku tego zaburzenia osobowości na pierwszy plan wysuwa się dążenie do dominowania połączone z drażliwością i wybuchowością. Ludzie o osobowości agresywnej często narzucają swoje zdanie i decyzje, wydają nieuprawnione polecenia innym osobom, krytykują ustalony, istniejący porządek i sprzeciwiają się nim, co wiąże się z poczuciem wszechmocy, a jednocześnie lękiem przed uzależnieniem od innych¹⁰⁶.

Przyczynami agresji mogą być również choroby mózgu (np. nowotwór migdałka mózgowego) lub skutki mechanicznych urazów (np. uszkodzenie przedniego płata mózgowego). Czasami osobowość ulega zmianie ponieważ doszło do uszkodzenia mózgu¹⁰⁷. Zachowania agresywne mogą przejawiać również więźniowie chorzy psychicznie (szczególnie schizofrenicy i paranoicy).

Kontakt z tymi więźniami jest dla personelu penitencjarnego sytuacją trudną pod względem psychicznym, a przy tym fizycznie niebezpieczną. Podłożem zachowań tych więźniów jest lęk¹⁰⁸, w przypadku schizofreników często prowadzący do urojeń.

¹⁰⁴ Ibidem, s. 107

¹⁰⁵ Ibidem, s. 107

¹⁰⁶ Ibidem, s. 107

¹⁰⁷ J. Dunn „Jak radzić sobie...”, op. cit., s. 25

¹⁰⁸ Lęk to poczucie nieokreślonego zagrożenia, sytuacji bez wyjścia połączone z doznaniem czysto wegetatywnymi takimi jak: ucisk w klatce piersiowej, blednięcie, drżenie kończyn, kołotanie serca. Lęk to również stan emocjonalny zbliżony do strachu, występujący bez wyraźnych zewnętrznych zagrożeń i przyczyn. Towarzyszą mu te same co przy strachu objawy fizjologiczne. Trudno jest znaleźć granice między lękiem fizjologicznym, a patologicznym. O patologii mówimy wówczas, kiedy lęk jest bardzo częsty lub stały i kiedy opanowuje emocje w stopniu uniemożliwiającym prawidłowe funkcjonowanie. Lęk jest

Czują się oni zagrożeni, obserwowani, niszczeni. Pojawia się u nich nienawiść do wybranych osób lub instytucji. Nienawiść ta nabiera w schizofrenii często szczególnej siły, mogąc doprowadzić więźnia do okrutnych aktów agresji w stosunku do innych osób i samego siebie (samookaleczenia, samobójstwa)¹⁰⁹.

Schizofreników cechuje tendencja do izolowania się, niewytwarzania silnych związków emocjonalnych i społecznych. Ograniczone okazywanie emocji powoduje stworzenie wrażenia chłodu i dystansu uczuciowego. Często jest przy tym poczucie osamotnienia i niezrozumienia przez otoczenie, nieśmiałość i podejrzliwość. Ludzie tacy działają na ogół samotnie, żyją w świecie imaginacji i fantazji, są ekscentryczni. Często zachowują się dziwacznie. Bywają drażliwi, niezadowoleni, podejrzliwi, agresywni, skłonni do krytykowania innych, ale odrzucają krytykę wobec swojej osoby¹¹⁰.

Natomiast u paranoików dominuje nadmierna podejrzliwość, brak tolerancji na krytykę oraz zawziętość. Silna jest również skłonność do interpretowania neutralnych zachowań otoczenia jako wrogich, pogardliwych, obraźliwych, powodująca zaburzenia oceny rzeczywistości i w efekcie konfrontację z otoczeniem. Występować może tzw. „wzmózona bystrość postrzegania” – dotycząca tych wszystkich okoliczności, które w odczuciu paranoika stanowią potwierdzenie jego urojeń lub na które jego uwaga jest szczególnie wyostrowiona. Osoba z urojeniami prześladowczymi widzi w nic nie znaczących zachowaniach i sytuacjach dowody działań skierowanych przeciwko niej. W kontakcie z takimi osobami należy unikać gwałtownych ruchów, pozostawać w fizycznym dystansie i utrzymując stałą czujność być przygotowanym na nagły atak¹¹¹.

Znajdując się w sytuacji konfrontacyjnej w bezpośrednim kontakcie z psychopatami lub osobami chorymi psychicznie należy liczyć się z zagrożeniem reakcją wywołaną przez tzw. „krótkie spięcie”. Jest to impulsywne działanie wywołane bodźcem nieproporcjonalnym do gwałtowności i intensywności reakcji. Czas między zadziałaniem bodźca, a reakcją jest bardzo krótki, a efekt tak silny, że świadoma

podstawowym objawem każdej nerwicy ale może występować również jako istotny składnik psychozy. Jest nieodłącznym składnikiem depresji, może pojawić się w schizofrenii, w stanach organicznych, występuje w stanach zaburzeń świadomości np. delirium. D. Żywiecka „Wybrane elementy...”, op. cit., s. 97

¹⁰⁹ T. Bielska „Bezpieczeństwo...”, op. Cit., s. 114

¹¹⁰ Ibidem, s. 115

¹¹¹ Z. Szczygielski „ABC pracownika agencji ochrony”, Wydawnictwo Telbit, Warszawa 1999, s. 44-45

odpowieź na agresję jest niemożliwa. Atak ma charakter gwałtowny, bardzo intensywny, a obrona o ile w ogóle występuje jest instynktowna¹¹².

Oprócz bezpośredniej agresji i przemocy fizycznej, konfrontacyjne zachowania więźniów – psychopatów oraz niektórych więźniów chorych psychicznie, polegają na stosowaniu gróźb, szantażu, wyzwisk, pomówień, zachowań prowokacyjnych, złośliwości, ostentacyjnym lekceważeniu innych osób i nieprzestrzeganiu norm społecznych i przepisów porządkowych, demonstrowaniu postawy typu „nic nie muszę, wszystko mogę”, bezpodstawnym oskarżaniu, oszczerstwach, roszczeniowości, patologicznej podejrzliwości, biernym oporze, negowaniu i utrudnianiu realizacji decyzji i działań administracji penitencjarnej, manipulowaniu mediami w celu przedstawienia opinii publicznej fałszywego obrazu więziennictwa, wykorzystywanie instytucji państwowych i międzynarodowych oraz krajowych i zagranicznych organizacji pozarządowych w celu dyskredytacji Służby Więziennej i jej personelu.

Wymowny jest fakt, że pomimo stale poprawiających się warunków odbywania kary pozbawienia wolności, łagodzenia regulaminów porządkowych i innych ulg czynionych więźniom, poziom agresji wobec personelu penitencjarnego wykazuje stałe tendencje wzrostowe, tak że stał się wieloletnim trendem w polskim więziennictwie. Biorąc pod uwagę fakt, że liczba skarg uznanych za zasadne od lat oscyluje w granicy 1% wszystkich zgłoszonych (czyli jedna na sto jest uzasadniona), można uznać, że powszechna skargowość więźniów jest podyktowana nie tyle rzeczywistymi uchybieniami personelu i związanym z tym poczuciem krzywdy, co ma charakter złośliwy i rewanżystowski¹¹³. Stanowi akt zemsty na wymiarze sprawiedliwości, więziennictwie i jego funkcjonariuszach.

Więzień o nieprawidłowej psychice, bez względu na stworzone mu warunki odbywania kary, będzie stale dążył do konfrontacji z otoczeniem. Wszelkie ustępstwa czynionego wobec niego będzie odbierał (i słusznie) jako przejaw swojej siły i słabości personelu penitencjarnego, a jednocześnie dowód potwierdzający jego wyższość wobec innych, spryt, inteligencję i skuteczność swojego postępowania. To co uzyska uznaje za coś należnego mu w sposób oczywisty, więc oczekiwanie od niego w zamian respektowania ustalonych norm społecznych i poprawnego zachowania jest naiwne, wynika z myślenia życzeniowego i braku profesjonalizmu.

¹¹² Ibidem, s. 46

¹¹³ D. Merecz „Analiza...”, op. cit., s. 35

Niektórzy skazani wykazują objawy zaburzeń na długo przed uwięzieniem. Izolacja więzienna z reguły zaostrza już istniejące zaburzenia¹¹⁴. Wśród chorób psychicznych, które występują u osób pozbawionych wolności nie stwierdza się jakiegś odrębnej „psychozy więziennej”. Czasami jednak mają one w warunkach izolacji więziennej, inny niż zwykle przebieg, towarzyszą im inne objawy i treść, co nadaje tym chorobom specyficzne zabarwienie więzienne¹¹⁵.

U więźniów, szczególnie w okresie tymczasowego aresztowania, niekiedy obserwuje się szereg izolowanych reakcji nerwicowych, które z czasem utrwalają się i tworzą określoną postać nerwicy. U niektórych więźniów objawy nasilają się tak znacznie, że stan tych osób nie różni się praktycznie od stanu osób dotkniętych chorobą psychiczną¹¹⁶.

Na agresywne zachowania więźniów mogą mieć wpływ również czynniki zewnętrzne, chociażby takie jak temperatura otoczenia i wywołany nią stres termiczny czy fazy księżyca. Przebywanie człowieka w wysokiej temperaturze pogarsza jego zdolności mentalne i psychomotoryczne. Wpływa także na subiektywne odczucia przebywającej w niej osoby, powodując dyskomfort fizyczny i niezbornosć myśli. Podnosi poziom agresji u człowieka poprzez wzrost drażliwości oraz wrogich otoczeniu emocji. Na podstawie wyników badań przeprowadzonych w Zakładzie Psychologii Wojskowego Instytutu Medycyny Lotniczej w Warszawie stwierdzono, że ilość przestępstw popełnionych z użyciem przemocy jest wyższa od przeciętnej podczas gorących dni, miesięcy, sezonów i lat. Oznacza to, że „gdy temperatura jest wysoka człowiek doświadcza dyskomfortu, który wywołuje w nim wrogie odczucia”. One z kolei przekształcają się w agresywne myśli, postawy i zachowania¹¹⁷.

Na agresywne zachowania ludzi mają wpływ również fazy Księżyca, szczególnie jego pełnia (faza podczas której Księżyc widać w całości – w ciągu miesiąca występuje zwykle jedna pełnia). Powszechnie uważa się, że podczas pełni Księżyca ludzie gorzej śpią, są bardziej pobudliwi, łatwiej wpadają w złość, stają się nerwowi, a więc bardziej

¹¹⁴ M. Ciosek „Izolacja więzienna...”, op. cit., s. 24

¹¹⁵ Ibidem, s. 47

¹¹⁶ Ibidem, s. 49

¹¹⁷ T. Jasiński, O. Tuszyński „Działanie żołnierzy w sytuacji zadaniowego i realizacji zagrożeń” [w:] K. Klukowski, J. Klimczak „Przygotowanie psychofizyczne i kształtowanie umiejętności niezbędnych w działaniach interwencyjnych i ratunkowych służb mundurowych”, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Policji w Szczytnie, Szczytno 2005, s. 26-27

skłonni do wybuchów agresji. Niektórych dotyka spadek nastroju i objawy depresji (zwiększona skłonność do podejmowania prób samobójczych)¹¹⁸.

2.3. Niebezpieczne społeczne dyspozycje więźniów

Niebezpieczne dyspozycje społeczne więźniów to cechy, umiejętności i relacje, umożliwiające osobom osadzonym w zakładach karnych i aresztach śledczych, uzyskanie wysokiego statusu w środowisku więziennym, najczęściej poprzez wywieranie wpływu na działania personelu penitencjarnego, współwięźniów oraz środowiska zewnętrzne.

Dyspozycje te mogą mieć źródła wewnątrzśrodowiskowe i zewnątrzśrodowiskowe.

Dyspozycje pochodzące ze źródeł wewnątrzśrodowiskowych wynikają z więziennego „stażu” i pozycji osiągniętej przez więźnia podczas przebywania w izolacji więziennej.

Tego typu dyspozycje są najczęściej efektem demonstrowania przez więźnia postawy konfrontacyjnej wobec personelu i administracji penitencjarnej, odgrywania znaczącej roli ekonomicznej w środowisku więźniów (np. w wyniku dystrybucji narkotyków, sterydów, telefonów komórkowych, innych), posiadania autorytetu przywódczego i zdolności organizacyjnych oraz umiejętności szczególnie cenionych przez więźniów lub ułatwiających manipulację personelem penitencjarnym, instytucjami, opinią publiczną. Wewnątrzśrodowiskowe dyspozycje społeczne więźniów najczęściej są pochodną określonych dyspozycji fizycznych bądź psychicznych. Więzień może osiągnąć wysoki status środowiskowy również w efekcie sprawnie przeprowadzonej akcji medialnej.

Dyspozycje pochodzące ze źródeł zewnątrzśrodowiskowych wynikają ze statusu społeczno-ekonomicznego posiadanego przez więźnia w środowisku wolnościowym w okresie przed osadzeniem w zakładzie karnym lub areszcie śledczym.

W dyspozycjach tego typu zasadnicze znaczenie odgrywają czynniki:

- Wykształcenia;
- Wykonywanego zawodu;
- Statusu społecznego;
- Statusu w środowisku przestępczym działającym w warunkach wolnościowych;

¹¹⁸ MIKO „Fazy Księżycy, a nasze samopoczucie. Kiedy w tym roku będą pełnie Księżycy. Czy będzie zaćmienie Księżycy?”, Głos Wielkopolski, 27 czerwca 2019 r.

- Posiadanego kapitału relacyjnego (koneksji zawodowo-towarzyskich, powiązań rodzinnych);
- Tzw. „medialności” (zainteresowania osobą więźnia ze strony środków masowego przekazu);
- Przynależności i funkcji pełnionych w różnego typu formalnych i nieformalnych strukturach w tym instytucjach, urzędach oraz organizacjach o charakterze społeczno-politycznym.

Jednym z najważniejszych czynników decydujących o posiadaniu dyspozycji zewnątrzśrodowiskowych jest rola pełniona przez więźnia w środowisku przestępczym w okresie poprzedzającym jego osadzenie w zakładzie karnym lub areszcie śledczym.

Bardzo często dyspozycjami tego typu wykazują się więźniowie wywodzący się z przestępczości zorganizowanej.

Przestępczość zorganizowana to „hierarchicznie zorganizowany związek przestępczy powołany z chęci zysku dla dokonywania ciągłych, różnorodnych przestępstw, zakładający osiągnięcie celów przez korupcję, szantaż oraz użycie siły¹¹⁹.”

Do cech charakterystycznych przestępczości zorganizowanej zalicza się w szczególności:

- Generowanie zysków na potrzeby członków grupy oraz kontynuowanie i rozwój działalności przestępczej;
- Planowanie i elastyczność w ustalaniu kierunków działalności przestępczej;
- Utrzymywanie kontaktów z osobami znajdującymi się w środowiskach władzy w celu zapewnienia bezpieczeństwa indywidualnego oraz działania struktury przestępczej;
- Hierarchiczną strukturę wzorowaną na podmiotach gospodarczych (zarząd, kierownicy, bezpośredni wykonawcy, dystrybutorzy, kooperanci, itp.);
- Podział zadań w zależności od kwalifikacji;
- Wewnętrzną i zewnętrzną hermetyczność prowadzenia działań;
- Lokowanie zysków z przestępstw w legalne przedsięwzięcia;

¹¹⁹ Definicja opracowana przez Centralne Biuro Śledcze Komendy Głównej Policji, cyt. za Z. Rau „Przestępczość zorganizowana w Polsce i jej zwalczanie”, Kantor Wydawniczy Zakamycze, Kraków 2002, s. 50

- Pomoc dla członków organizacji, szczególnie objętych postępowaniem karnym, przebywających w aresztach śledczych i zakładach karnych oraz ich rodzin;
- Mobilność i międzynarodowy charakter działań¹²⁰.

Więźniowie wywodzący się z przestępczości zorganizowanej mają wśród współwięźniów zwykle bardzo wysoką pozycję środowiskową (wyjątek stanowi przestępczość o charakterze pedofilskim). Najczęściej związane jest to z faktem posiadania znacznych środków finansowych, oraz bezwzględnego posługiwania się środkami przemocy. Członkowie grup zorganizowanych starają się podporządkować sobie otoczenie stosując zróżnicowane techniki manipulacji, począwszy od pochlebstwa i przekupstwa po psycho-fizyczną dominację. Są zdolni inicjować i sterować działaniami konfrontacyjnymi innych więźniów. W okresie tymczasowego aresztowania więźniowie ci robią wszystko aby nie doszło do ich skazania. W trakcie odbywania wyroku działają tak, aby okres izolacji był jak najkrótszy i jak najmniej uciążliwy, starając się zachować kontrolę nad pozostawionymi na wolności interesami. Kiedy pojawiają się trudności i zakłócenia więźniowie ci wywierają naciski na osoby od których zależy osiągnięcie założonych celów. Naciski te mogą bardzo szybko przekształcić się w groźby, zastraszanie, szantaż lub próby korumpowania personelu penitencjarnego. Groźby kierowane są na ogół wprost. Grozi się pozbawieniem życia lub uszczerbkiem na zdrowiu funkcjonariusza bądź członków jego rodziny, a także zniszczeniem mienia np. mieszkania albo samochodu¹²¹.

Zorganizowane grupy przestępcze dokonujące przestępstw z użyciem przemocy fizycznej skupiają często w swoich szeregach młodocianych przestępców charakteryzujących się wyjątkową brutalnością i bezwzględnością¹²².

Przestępcy wywodzący się z przestępczości zorganizowanej przejmują często role przywódcze w środowisku więźniów. Wnoszą do niej nowe elementy subkultury przestępczej, jednocześnie czerpiąc z niej te elementy, które mogą podnieść sprawność działania grup przestępczych działających na wolności. Są to ludzie często

¹²⁰ Ibidem, s. 51

¹²¹ E. Pobłocki, W. Kowalski „Osadzeni sprawiający trudności wychowawcze, wywodzący się ze środowiska przestępczości zorganizowanej” [w:] B. Hołyst, S. Redo (red.) „Problemy więziennictwa u progu XX w.”, Centralny Zarząd Służby Więziennej w Warszawie, Centralny Ośrodek Szkolenia Służby Więziennej w Kaliszu, 1996, s. 443-449 również I. Wolman „Zorganizowane zagrożenie”, Forum Penitencjarne 5/2002, E. Zawada „Penitencjarne aspekty przestępczości zorganizowanej”, Przegląd Więziennictwa Polskiego 24-25/1999, K. Dubiel „Proste pytania”, Forum Penitencjarne 3/2001

¹²² E. Pobłocki, W. Kowalski „Osadzeni sprawiający...”, op. cit., s. 443

inteligentni i nie koniecznie posiadający doświadczenie więzienne (jakkolwiek nie pozostaje ono bez znaczenia i jest pomocne w kontrolowaniu środowiska więziennego). Więźniom wywodzącym się z przestępczość zorganizowanej z reguły podporządkowują się więźniowie z długim stażem pobytu w zakładach karnych, o wysokiej pozycji w tzw. podkulturze¹²³.

Pomiędzy uczestnikami przestępczości zorganizowanej istnieje szereg powiązań. Ich efektem jest udzielanie sobie pomocy materialnej w trakcie przebywania w więzieniach. W sytuacjach konfliktów z administracją i personelem penitencjarnym popierają się wzajemnie tworząc agresywne grupy konfrontacyjne nastawionych więźniów. Udzielają sobie również pomocy w zakresie przekazywania nielegalnych informacji na zewnątrz więzień. Po wyjściu na wolność utrzymują i rozwijają kontakty. Nawiązane w więzieniach nowe znajomości owocują współpracą przestępczą na wolności¹²⁴.

2.4. Niebezpieczne efekторы¹²⁵ niespecyficzne dla środowiska więziennego.

Niebezpieczne efekторы niespecyficzne dla środowiska więziennego to środki (przedmioty i substancje), których użycie może spowodować zagrożenie dla ludzi i mienia, dostarczone osobom pozbawionym wolności ze środowiska poza więziennego lub w posiadanie których więźniowie weszli w wyniku dokonania zaboru.

Do środków tych należy zaliczyć w szczególności:

- Broń oraz amunicję i inne narzędzia, których użycie może stanowić zagrożenie dla życia lub zdrowia innych osób;
- Materiały i urządzenia wybuchowe;
- Środki odurzające oraz inne specyfiki powodujące wzrost agresji;
- Przedmioty służące przygotowaniu i realizacji ucieczki z terenu więzienia lub podczas konwoju.

¹²³ Ibidem, s. 443

¹²⁴ Ibidem, s. 446-447

¹²⁵ Pojęcie „efektor” (*łac. effector – sprawca, twórca*) wywodzi się z cybernetyki, czyli nauki o sterowaniu i komunikacji systemów. Oznacza układ za pomocą, którego system oddziałuje na otoczenie.

Definicja legalna broni¹²⁶ zawarta jest w Ustawie z dnia 21 maja 1999 o broni i amunicji¹²⁷. Broń w rozumieniu tej ustawy to broń palna (w tym: bojowa, myśliwska, sportowa, gazowa, alarmowa, sygnałowa), broń pneumatyczna, miotacze gazu, broń biała (ukryte ostrze, kastet, nunczako, niektóre typy pałek), broń cięciwowa (kusza), przedmioty do obezwładniania prądem (paralizator). Bronią są także gotowe lub obrobione istotne części broni. W przypadku broni palnej lub pneumatycznej istotnymi częściami są:

- Szkielet broni;
- Baskila (element broni palnej ładowanej przez tzw. „złamanie”);
- Lufa z komorą nabojową;
- Zamek;
- Komora zamkowa;
- Bęben nabojowy

Z kolei amunicją w rozumieniu ustawy są naboje służące do strzelania z broni palnej. Amunicją są także gotowe lub obrobione istotne części naboju, którymi są: pocisk wypełniony materiałem wybuchowym (także substancją zapalającą, obezwładniającą lub inną, która zagraża życiu lub zdrowiu), spłonka oraz materiał miotający (proch)¹²⁸.

Dodatkowo należy wymienić przedmioty, z których można oddać strzał amunicją powodującą zranienie lub zabicie człowieka, nie mające kształtu kojarzącego się z bronią palną. Najczęściej posiadają one obudowę w formie:

- Długopisów;
- Latarek;
- Zapalniczek;
- Zabawek;
- Kul ortopedycznych;
- Lasek;
- Klamer pasów;
- Breloczków;

¹²⁶ Definicja legalna – definicja zawarta w przepisie prawnym, która wiążąco ustala znaczenie określonego pojęcia (zwrotu) na użytek danego aktu normatywnego. https://pl.wikipedia.org/wiki/Definicja_legalna dostęp 27.05.2020

¹²⁷ Ustawa z dnia 21 maja 1999 r. o broni i amunicji, Dziennik Ustaw z 1999 nr. 53, poz. 549, tekst jednolity Dziennik Ustaw z 2019, poz. 284

¹²⁸ Ustawa z dnia 21 maja 1999 o broni...

- Opakowań środków spożywczych (np. puszek);
- Opakowań papierosów;
- Portfeli;
- Inne.

Broń palna może zostać dostarczona więźniom poprzez przerzut przez ogrodzenie zewnętrzne, przeniesienie za pomocą drona, albo wniesienie bądź wwieszenie w całości lub częściach np. w paczkach odzieżowych lub higienicznych, w przedmiotach dostarczanych do magazynów kwatermistrzowskich, przywiązanych warsztatów naprawczo-produkcyjnych, w produktach i towarach dostarczanych do kuchni i kantyn oraz zamawianych przez więzienną służbę zdrowia czy administrację penitencjarną.

W lipcu 1974 roku w posiadającym najwyższy stopień zabezpieczenia więzieniu w Huntsville w stanie Texas, trzech więźniów weszło w posiadanie broni palnej. Broń została im dostarczona przez współników przebywających na wolności w towarach przeznaczonych do zaopatrzenia kantyny obsługującej personel penitencjarny (pistolety były ukryte w opakowaniach z wędliną, amunicja w puszkach z brzoskwiniami). Więźniowie wzięli jako zakładników kilku strażników i zamknęli się z nimi w trudnodostępnym pomieszczeniu. W jedenasty dzień trwania sytuacji zakładniczej nastąpiła wymiana ognia pomiędzy policją, a uzbrojonymi więźniami, w wyniku której zginęło dwóch zakładników i dwóch więźniów¹²⁹.

25 września 1983 roku z więzienia Maze (Irlandia Północna) wydostało się na zewnątrz 38 więźniów, członków tzw. Tymczasowej Irlandzkiej Armii Republikańskiej (Provisional Irish Republican Army), odbywających wyroki m. in. za morderstwa i zamachy bombowe. Maze było więzieniem o zaostrożonym rygorze, uważanym za jeden z najlepiej chronionych zakładów karnych w Europie¹³⁰. Dwaj więźniowie, którzy zaplanowali ucieczkę, wykonywali przez kilka miesięcy prace porządkowe na terenie bloku H7, na którym byli osadzeni inni terroryści. Pozwoliło im to na rozpoznanie

¹²⁹ R. D. Omar „Prison Killing Technique – blade, bludgeon and bomb”, Loompanics Unlimited, Port Townsend, Washington 2001, s. 105

¹³⁰ Każdy z bloków H zaprojektowanych i wybudowanych w celu osadzenia irlandzkich terrorystów otoczony był dodatkowym betonowym murem o wysokości 5,5 metra, z zamontowanym na szczycie drutem ochronnym. Wszystkie bramy, przejścia i ciągi komunikacyjne obsługiwane były elektronicznie przez funkcjonariuszy znajdujących się w zamkniętych sterowniach, https://pl.wikipedia.org/wiki/Ucieczka_z_wiezienia_Maze. Dostęp 2020.05.09 na podstawie: Report of Inquiry into the Security Arrangements at HM Prison, Maze, Hennessy Report 1984 CAIN (dostęp 2012.01.17)

słabości procedur i systemu zabezpieczeń, dzięki czemu udało im się przemyścić z zewnątrz sześć sztuk broni palnej (pistoletów).

Krótko po godzinie 14³⁰ więźniowie w jednym momencie wzięli funkcjonariuszy za zakładników, tak aby uniemożliwić włączenie alarmu i przejąć kontrolę nad blokiem. Jeden z funkcjonariuszy został dźgnięty nożem introligatorskim, innego ogłuszono uderzając tępym przedmiotem w tył głowy. Kolejnego ze strażników, który starał się uniemożliwić ucieczkę, więzień postrzelił w głowę. Po dotarciu do głównej bramy więzienia jeden z więźniów dźgnął trzykrotnie nożem strażnika pełniącego służbę na tym posterunku, a następnie zranił dwóch innych funkcjonariuszy. W okolicach bramy głównej jeden ze strażników został postrzelony w nogę, gdy próbował dogonić dwóch więźniów zmierzających w kierunku zewnętrznego ogrodzenia. Podczas ucieczki jeden strażnik zginął w wyniku trzykrotnego uderzenia nożem w okolice serca, a dwiętnastu innych odniosło rany i obrażenia. Dwóch postrzelono z broni palnej, czterech dźgnięto nożami, trzynastu bito i kopano¹³¹.

Więzień może również wejść w posiadanie broni palnej poprzez zabór (odebranie jej funkcjonariuszowi). W roku 1966 więzień zatrudniony na terenie Gdańskiej Stoczni Remontowej, po uderzeniu w głowę łomem dozorującego pracę skazanych strażnika, odebrał mu pistolet maszynowy, następnie przedostał się do sąsiedniej stoczni, gdzie zastrzelił pracującą tam żonę, ranił jej współpracownicę, po czym popełnił samobójstwo¹³².

Broń więźniom mogą dostarczyć osoby z zewnątrz, w umówiony wcześniej sposób, podczas przebywania więźniów poza terenem jednostki np. w sądzie, prokuraturze (innym urzędzie), szpitalu wolnościowym, przepustce losowej (np. związanej z uczestnictwem więźnia w pogrzebie).

W 1995 roku więzień oczekujący w Areszcie Śledczym w Gdańsku na wyroki w sprawach o szereg zabójstw, planując ucieczkę z sądu, kontaktował się z przebywającymi na wolności współnikami, domagając się wytworzenia w czasie przejścia korytarzem sądowym „sztucznego tłoku” i przekazania mu odbezpieczonej

¹³¹ https://pl.wikipedia.org/wiki/Ucieczka_z_wiezienia_Maze dostęp 09.05.2020, na podstawie: Report of Inquiry into the Security Arrangements at HM Prison, Maze, Hennessy Report 1984 CAIN (dostęp 2012.01.17).

¹³² B. Żyła „Co się działo za tym murem” OMZ Ochroniarz 2/2014

broni z nabojem wprowadzonym do komory naboju (czyli gotowej do oddania strzału)¹³³.

13 marca 2000 roku sędzi w Jeleniej Górze, na sali rozpraw doszło do strzelaniny pomiędzy oskarżonymi w procesie o udział w zorganizowanej grupie przestępczej, a konwojującymi ich policjantami. Przywódca grupy podczas rozprawy wyciągnął pistolet, pozostali oskarżeni uzbrojeni byli w granaty. Sterroryzowali dwoje sędziów, troje ławników, prokuratora, pięciu obrońców, świadka i dwóch policjantów z wydziału konwojowego. Przedostali się na korytarz budynku sądu, gdzie zdetonowali dwa granaty (odłamki raniły trzech policjantów) i oddali co najmniej dwa strzały z broni palnej (tyle śladów po pociskach ujawniono na kamizelce kuloodpornej jednego z policjantów). W wyniku reakcji funkcjonariuszy pododdziału antyterrorystycznego zginęło dwóch bandytów¹³⁴.

Jak wykazało przeprowadzone dochodzenie, broń i granaty ukryte były w spluczce muszli klozetowej w sądowej toalecie. Ujawniono również współpracę jednego z adwokatów z bandytami. Jako obrońca z urzędu przekazywał stojącemu na czele grupy więźniowi, podczas jego pobytu w areszcie telefony komórkowe, narkotyki i pieniądze oraz przekazywał nielegalną korespondencję pomiędzy osadzonymi przestępcami. Zdaniem prokuratury adwokat zacierał w ten sposób ślady przestępstw i utrudniał postępowanie karne. Adwokata oskarżono w procesie po wydarzeniach w sądzie w Jeleniej Górze o pomoc przestępcom w przygotowaniach i podżeganie ich do ucieczki¹³⁵.

Warto zwrócić uwagę na fakt, że broń palna również ta produkowana legalnie może mieć niewielkie rozmiary, a przez to jest stosunkowo łatwa do ukrycia. Niektóre współczesne modele pistoletów posiadają rozmiary nieprzekraczające wielkości standardowej karty do gry (ok. 55x85mm), a najmniejszy na świecie wyprodukowany legalnie rewolwer ma wielkość i formę breloczka do kluczy. Jest tak mały, że język spustu musiał być zamontowany nie wewnątrz, ale na zewnątrz kabłąka. Nawet niewielkie gabarytowo konstrukcje zasilane są najczęściej standardową amunicją (np.

¹³³ E. Pobłocki, W. Kowalski „Osadzeni...”, op. cit., s. 446

¹³⁴ P. Pytlakowski „Napad na sąd”, Polityka 13/2020

¹³⁵ www.wiadomosciwsp.pl przestępcy strzelali, sędzia został świadkiem, adwokat – przestępcą, 12.01.2004, dostęp z dnia 11.11.2019

dwustrzałowy rewolwer D-38 Derringer, czy sześćostrzałowy pistolet Guardian 380, będący mniejszą wersją ppk Walther)¹³⁶.

Ustawa z dnia 21 maja 1999 roku o broni i amunicji wyszczególnia również broń białą, w postaci noży oraz ostrzy ukrytych w przedmiotach nie mających wyglądu broni, a także kastetów, nunczaków, patek posiadających zakończenie z ciężkiego i twardego materiału lub zawierających wkład z takiego materiału¹³⁷.

Ostrza mogą być ukryte w klamrach pasów, długopisach, grzebieniach, laskach, obudowach kosmetyków np. szminek, obuwiu czy różnego typu opakowaniach. Mogą być również zakamuflowane w różnego rodzaju ozdobach i przedmiotach użytkowych np. wisiorkach, zawieszkiach, naszyjnikach, bransoletach innych elementach biżuterii, breloczkach, a także stanowić elementy przedmiotów imitujących karty magnetyczne czy też karty do gry.

Różnego rodzaju miażdżące i penetrujące kastety produkowane są z metali lub tworzyw sztucznych w formie niewinnie wyglądających zawieszek np. w kształcie głowy kota lub psa. Montowane są również jako uchwyty w damskich torebkach lub torbach turystycznych bądź zakupowych.

Środki obezwładniające, miotacze gazu, żeli i innych zawieszin o działaniu obezwładniającym oraz przedmioty służące do obezwładniania za pomocą impulsu elektrycznego¹³⁸, mogą mieć praktycznie dowolny kształt. Szeroka oferta tego typu środków obezwładniających dostępna jest na stronach Internetu oraz w sprzedaży sieci handlowych oferujących ogólnodostępne towary z bardzo szeroko rozumianej branży „rekreacyjno-survivalowej”. Liderami w projektowaniu i produkcji tego typu środków są przedsiębiorstwa chińskie.

MATERIAŁY I URZĄDZENIA WYBUCHOWE

Materiał wybuchowy to substancja chemiczna stała lub ciekła albo mieszanina substancji zdolna pod wpływem określonego bodźca zewnętrznego (energii mechanicznej, cieplnej lub elektrycznej) do bardzo szybkiej przemiany chemicznej połączony z wydzielaniem się dużej ilości gazów o wysokim ciśnieniu, które

¹³⁶ „D-38 Derringer”, Staff evaluation, American Survival 9/1993

¹³⁷ Ustawa z dnia 21 maja 1999 o broni...

¹³⁸ Ibidem

rozchodząc się z dużą prędkością powodują zniszczenia w otaczającym środowisku¹³⁹. Reakcję taką nazywa się wybuchem. Potocznie przez wybuch można rozumieć gwałtowne wydzielenie się w jednym miejscu dużych ilości energii. Stanowi on zdarzenie nagłe i nieodwracalne¹⁴⁰.

Materiały wybuchowe różnią się wrażliwością na bodźce zewnętrzne. Miarą wrażliwości danego materiału jest najmniejsza ilość energii potrzebna do zapoczątkowania reakcji wybuchowej¹⁴¹.

Połączenie materiału wybuchowego z detonatorem (słonka, materiał inicjujący), tworzy tzw. urządzenie wybuchowe¹⁴².

Zdetonowane materiały wybuchowe bardzo szybko rozprężają duże ilości gazu. Kiedy eksplozja następuje w zamkniętym opakowaniu (obudowa urządzenia) powstałe ciśnienie rozrywa opakowanie nadając dużą prędkość jego fragmentom. Pozostała energia wybuchu przemieszcza się w powietrzu tworząc falę uderzeniową. Następuje gwałtowny wzrost ciśnienia a fala uderzeniowa rozprzestrzenia się wokół pod postacią szybko rozszerzającego się sprężonego powietrza¹⁴³.

Obrażenia powstałe wskutek wybuchu są bardzo specyficzne i wyjątkowo niebezpieczne. Uzależnione są one od rodzaju i ilości użytego materiału, miejsca wybuchu oraz odległości między poszkodowanymi a miejscem wybuchu¹⁴⁴.

Do najczęściej występujących urazów powstałych w wyniku wybuchu zalicza się:

- Urazy płuc;
- Rany miażdżone;
- Oparzenia;
- Urazy mózgu;
- Pęknięcia, perforacje i wstrząśnienia powstałe w efekcie zderzenia fali uderzeniowej z ciałem;
- Urazy penetracyjne wywołane miotanym materiałem;

¹³⁹ Ustawa z dnia 21 czerwca 2002 roku o materiałach wybuchowych przeznaczonych do użytku cywilnego, Dziennik Ustaw nr. 117, poz. 1007 z późniejszymi zmianami

¹⁴⁰ G. Achremczyk, P. Jastrzębski, K. Ulbrycht „Postępowanie ratownicze” [w:] W. Zubrzycki, P. Jastrzębski, K. Ulbrycht, G. Achremczyk, A. Bonus-Dzięgo „Pierwsza pomoc...”, op. cit., s. 80

¹⁴¹ Z. Szczygielski „ABC pracownika...”, op. cit., s. 61

¹⁴² G. Achremczyk, P. Jastrzębski, K. Ulbrycht „Postępowanie...”, op. cit., s. 80

¹⁴³ P. Constardine „Poradnik nowoczesnego...”, op. cit., s. 247

¹⁴⁴ G. Achremczyk, P. Jastrzębski, K. Ulbrycht „Postępowanie...”, op. cit., s. 83

- Złamania wywołane upadkiem lub zderzeniem;
- Amputacje urazowe¹⁴⁵.

Kiedy fala uderzeniowa napotyka ciało, powoduje specyficzne uszkodzenia na powierzchni tkanki. Błona bębenkowa ucha pęka przy ciśnieniu ok. 0,5 kg/cm², poważne uszkodzenia płuc powstają w wyniku działania ciśnienia ok. 3,5 kg/cm². Przy większym ciśnieniu następują obrażenia powodujące rozerwania narządów wewnętrznych znajdujących się w jamie brzusznej. Płuca mogą również zostać zmiążdżone przez przeponę, która gwałtownie podniesie się na skutek uderzenia w jamę brzuszną¹⁴⁶.

Szybko rozprężające się gazy przemieszczają porównywalną ilość powietrza, które przesuając się z dużą prędkością za falą uderzeniową tworzy ciśnienie dynamiczne. Ruch masy powietrza może spowodować urwanie kończyn. W bezpośredniej bliskości wybuchu może nastąpić całkowite rozerwanie ciała¹⁴⁷.

Urządzenia wybuchowe zazwyczaj są budowane tak, aby wraz z siłą uderzeniową przemieszczały się fragmenty metalu lub materiałów palnych¹⁴⁸.

Szczególnie niebezpieczne z racji efektów działania a także powszechnej dostępności składników są improwizowane urządzenia wybuchowe wykonywane z ogólnodostępnych produktów takich jak środki chemiczne mające zastosowanie w rolnictwie, przemyśle farmaceutycznym, naftowym, produkcji środków czystości i owadobójczych. Mając odpowiednią wiedzę, stosując te związki można skonstruować urządzenia mające spowodować olbrzymie zniszczenia materialne oraz ofiary w ludziach¹⁴⁹.

Lista produktów powszechnego użytku, z których można wykonać urządzenia wybuchowe jest długa. Znajdują się na niej m. in.: nawozy sztuczne, kwas akumulatorowy, cukier puder, wazelina, środki czyszczące na bazie chloru i terpentyny oraz zwykłe zapalki, których główki same w sobie mogą być groźnym materiałem

¹⁴⁵ Ibidem, s. 84-85

¹⁴⁶ P. Constardine „Poradnik nowoczesnego...”, op. cit., s. 248

¹⁴⁷ Ibidem, s. 248

¹⁴⁸ Np. bomba paliwowa podkładana przez terrorystów Irlandzkiej Armii Republikańskiej, przy murze, drzwiach lub oknie budynku, zawierająca 0,45 kg materiału wybuchowego doczepionego do trzylitrowego kanistra z benzyną powodowała dziesięciometrową kulę ognia, która mogła zniszczyć cały budynek. Ibidem, s. 248

¹⁴⁹ W. Weir „50 broni, które zmieniły sposób prowadzenia wojny”, Wydawnictwo Amber, Warszawa 2007, s. 243

wybuchowym¹⁵⁰. Wszystkie one mogą być stosowane w urządzeniach wybuchowych jako materiał inicjujący.

S. Lecker w książce pt. „Explosive Dusts. Advanced Improvised Explosives” (Prochy wybuchowe. Improvizowane materiały wybuchowe), przedstawił listę zawierającą dwadzieścia dziewięć ogólnodostępnych środków chemii przemysłowej, osiem metali, trzy produkty węglpochodne oraz trzydzieści roślin uprawnych posiadających inicjujący potencjał wybuchowy. Wśród roślin wymienił m. in. sproszkowane pestki moreli, wiśni, brzoskwini, kakao, skrobię kukurydzianą i ziemniaczaną, sproszkowane łupiny rzecha włoskiego oraz wysuszone skórki cytrusów, cukier trzcinowy, ryż, pszenicę, soję, owies i jęczmień¹⁵¹.

Dostępność do informacji dotyczących materiałów i konstrukcji urządzeń wybuchowych była dość swobodna na wiele lat przed powstaniem i upowszechnieniem Internetu. Już pod koniec XIX wieku znaczna część środków finansowych jakimi dysponowały organizacje anarchistyczne (specjalizujące się w zamachach bombowych) pochodziła ze sprzedaży instrukcji budowy i użycia urządzeń wybuchowych.

Obecnie każdy, kto ma dostęp do Internetu może znaleźć w nim instrukcję jak wykonać bombę – zarówno prostą jak i zaawansowaną technicznie¹⁵².

ŚRODKI ODURZAJĄCE ORAZ INNE SUBSTANCJE POWODUJĄCE WZROST AGRESJI

Środki odurzające to naturalne lub syntetyczne substancje, których zastosowanie wywołuje stan oszołomienia, zahamowania ośrodków nerwowych (obniża lub podwyższa pobudliwość ośrodkowego układu nerwowego). Należą do nich naturalne bądź syntetyczne narkotyki, których działanie na ośrodkowy układ nerwowy jest w stanie zmodyfikować aktywność myślową i zachowanie człowieka¹⁵³.

Osoby znajdujące się pod wpływem środków odurzających mogą mieć zmniejszone odczuwanie bólu, a ich zachowanie i stopień agresji mogą wzrastać na skutek doznanego urazu (np. uderzenia). W związku z tym osoby takie są szczególnie

¹⁵⁰ S. Lecker „Incendiaros, Advanced, Improvised Explosives”, Palladin Press. Boulder, Colorado 1988, s. 43

¹⁵¹ S. Lecker „Explosive Dusts. Advanced Improvised Explosives”, Palladin Press. Boulder, Colorado 1991, s. 28

¹⁵² J. Horgan „Psychologia...”, op. cit., s. 132

¹⁵³ N. Sillamy „Słownik psychologii”, Wydawnictwo Książnica, Katowice 1994, s. 188

niebezpieczne i trudne do obezwładnienia¹⁵⁴. Słabiej lub w ogóle nie działają na nie chemiczne środki obezwładniające¹⁵⁵.

Narkotyki weszły do więzień tak jak weszły do codziennego życia społeczeństw. Drauzio Varella, były lekarz więzienny brazylijskiego więzienia Canandiru, tak opisuje dwie z wizyt jakie odbył w zagranicznych zakładach karnych:

„(...) Pierwszą (wizytę) odbyłem w Rykers Island, gdzie znajduje się największe nowojorskie więzienie. Kiedy mijiałem wejście do zbiorowej łaźni, która mieściła się w skrzydle pokazywanym zwykle odwiedzającym, poczułem silny zapach marihuany. Drugą wizytę złożyłem na lodowatych peryferiach Sztokholmu we wzorcowym zakładzie karnym, strzeżonym przez trzystu pięćdziesięciu wyszkolonych funkcjonariuszy i przeznaczonym wyłącznie dla pięćdziesięciu byłych użytkowników środków odurzających, którzy każdego ranka po otwarciu pojedynczych cel musieli udać się do więziennego punktu medycznego i w obecności lekarza oddać do pojemniczka mocz, poddany potem badaniom toksykologicznym. Co jakiś czas w laboratorium wykrywano w próbkach moczu obecność heroiny, kokainy, alkoholu, marihuany a nawet prozaicznego kleju do butów¹⁵⁶, które w jakiś tajemniczy sposób przedostawały się do tego modelowego ośrodka resocjalizacji¹⁵⁷.

Wśród środków odurzających, szczególnie niebezpiecznych ze względu na zagrożenie wywołania niekontrolowanej agresji należy wymienić:

- Narkotyki pobudzające;
- Nowe narkotyki, określane powszechnie jako „dopalacze”

Narkotyki pobudzające np. kokaina i narkotyki z grupy amfetamin wzbudzają poczucie siły i przyływu energii, a co za tym idzie wywołują agresję mogącą prowadzić do gwałtownych i brutalnych napaści¹⁵⁸.

Krótkotrwałe używanie kokainy powoduje znaczne pobudzenie, euforię, wzbudzoną aktywność, niepodatność na zmęczenie. Długotrwałe używanie skutkuje

¹⁵⁴ T. Maczuga „Pałka teleskopowa...”, op. cit., s. 21

¹⁵⁵ Por. A. Obara, M. Dziekiewicz „Leczenie obrażeń bojowych od broni palnej. Zarys historii”, Wydawnictwo Bellona, Warszawa 2008, s. 132

¹⁵⁶ Kleje rozpuszczalnikowe będące roztworem kauczuku chloroprenowego z dodatkami zagęszczającymi. Toksyczne opary rozpuszczalników w klejach bywają wdychane w celu odurzenia, co jest bardzo szkodliwe dla mózgu i organów wewnętrznych, <https://pl.wikipedia.org<klejrozpuszczalnikowy>> dostęp z dnia 10.10.2019

¹⁵⁷ D. Varella „Ostatni...”, op. cit., s. 124

¹⁵⁸ M. Biskup „Narkotyki. Informator dla nauczycieli i rodziców”, Urząd Marszałkowski Województwa Wielkopolskiego w Poznaniu, Komenda Wojewódzka Policji w Poznaniu, Poznań 2008, s. 44 i nast.

wyczerpaniem organizmu, napięciem, nadpobudliwością, utrzymującym się stanem pobudzenia, huśtawką nastrojów¹⁵⁹.

Po zażyciu amfetamin użytkownik odczuwa ogromny przyptyw energii, wyzwalający niekontrolowaną agresję. Stan ten powoduje euforię, napływ sił fizycznych, pobudzenie psychoruchowe i przytłumienie świadomości w trakcie którego możliwe jest dokonywanie brutalnych napaści na ludzi przypadkowo znajdujących się w otoczeniu¹⁶⁰.

NOWE NARKOTYKI – „DOPALACZE”

W celu odurzania się stosowane są setki substancji. Ich liczba stale się zwiększa. Coraz częściej podejmowane są próby przemytu do więzień narkotyków zestawionych, czyli nowych narkotyków określanych potocznie jako „dopalacze”, produkowanych najczęściej w chińskich lub pakistańskich laboratoriach. Niektóre z dopalaczy działają w tak małej dawce, że nawet specjalistyczne testy mogą mieć problem ze zidentyfikowaniem tej substancji. Producenci narkotyków zestawionych starają się działać w granicach prawa. Na rynek trafiają związki chemiczne, które nie znajdują się na liście substancji zabronionych. Gdy zostają zdelegalizowane natychmiast syntetyzowany jest związek o podobnej budowie, ale zmodyfikowanym składzie chemicznym, a więc legalny¹⁶¹.

Nowe narkotyki można podzielić w zależności od efektów działania na trzy grupy:

- Nowe narkotyki o działaniu pobudzającym;
- Nowe narkotyki oferowane jako syntetyczna marihuana;
- Nowe narkotyki o działaniu halucynogennym¹⁶²

Nowe narkotyki o działaniu pobudzającym reklamowane są jako substancje zwiększające energię i poprawiające nastrój. Ich pobudzające działanie podobne jest do efektów zażycia narkotyków z rodzaju pobudzających (kokainy lub amfetamin). Mogą powodować agresję i zaburzenia psychiatryczne, którym towarzyszą halucynacje lub urojenia¹⁶³.

¹⁵⁹ Ibidem, s. 44 i nast.

¹⁶⁰ Ibidem, s. 44 i nast.

¹⁶¹ A. Grabek „Powrót dopalaczy. Jest coraz groźniej”, Rzeczpospolita 12-13.07.2014

¹⁶² B. Bukowska, A. Kidawa, A. Radomska, A. Pożeganow „Nowe narkotyki – dopalacze. Informator dla rodziców, nauczycieli i pedagogów”, Krajowe Biuro do Spraw Przeciwdziałania Narkomanii, Warszawa 2015, s. 6

¹⁶³ Ibidem, s. 7

Nowe narkotyki oferowane jako działające podobnie do marihuany to najczęściej materiał roślinny połączony z syntetycznymi kannabinoidami (substancjami działającymi podobnie do tetrahydrokannabinolu – THC, odurzającego składnika marihuany). W tej grupie jest wiele produktów występujących przede wszystkim w postaci mieszanek ziołowych lub proszku. Niektóre syntetyczne kannabinoidy mają działanie wielokrotnie silniejsze od marihuany, w związku z tym są szczególnie niebezpieczne. Po ich użyciu mogą wystąpić m. in. nerwowość, stany lękowe i zaburzenia psychiczne. Użycie syntetycznych kannabinoidów może spowodować nieodwracalne zmiany w układzie nerwowym. Mieszanki ziołowe mają za każdym razem inną zawartość kannabinoidów. Działają one na ośrodkowy układ nerwowy już w niewielkich dawkach. Nie można przewidzieć z jaką mocą może działać taka sama dawka i jakie powodować skutki¹⁶⁴.

Nowe narkotyki o działaniu halucynogennym to najczęściej kawałki papieru czy tekturki nasączone substancjami o działaniu halucynogennym, rzadziej płyn. Zawarte w produktach substancje działają podobnie jak LSD, meskalina czy grzyby halucynogenne. Wiele z nich oddziałuje na ośrodkowy układ nerwowy już w bardzo niewielkich ilościach, dlatego łatwo je przedawkować ze skutkiem śmiertelnym. Używanie tych substancji może powodować m. in. halucynacje, niepokój i silne pobudzenie psychoruchowe. Mogą także nastąpić tzw. „bad trips” (złe podróże) określane często jako „zjazdy”. W takich przypadkach pojawiają się szczególnie przykre doznania psychiczne takie jak: przenikliwy lęk a także panika, którym towarzyszą nieprzyjemne, a nawet przerażające halucynacje. Tego typu silne, negatywne działania mogą prowadzić do częściowej lub całkowitej utraty kontroli nad własnym zachowaniem, działań agresywnych wobec otoczenia oraz prób samobójczych¹⁶⁵.

Oprócz narkotyków do substancji wywołujących zachowania agresywne należy zaliczyć alkohol i sterydy anaboliczne.

Alkohol to związki organiczne zawierające jedną lub więcej grup hydroksylowych. Potocznie „alkoholem” nazywa się alkohol etylowy czyli etanol lub napój alkoholowy (piwo, wino, alkohole spirytusowe)¹⁶⁶.

¹⁶⁴ Ibidem, s. 8

¹⁶⁵ Ibidem, s. 9

¹⁶⁶ www.infozdrowie24.pl/alkohol – definicja, dostęp z dnia 01.09.2019

Praktycznie każda, nawet niewielka ilość wypitego alkoholu powoduje obniżenie sprawności funkcjonowania układu nerwowego. Zaburzone jest więc precyzyjne myślenie, logiczne rozumowanie, prawidłowy osąd. Upośledzona zostaje tzw. uczuciowość wyższa obejmująca etykę, moralność, poczucie więzi rodzinnych, społecznych. Dochodzą do głosu instynkty i popędy oraz zachowania prymitywne¹⁶⁷.

Alkohol może pobudzać agresję lub przemoc przez zakłócenie normalnej pracy mózgu. Zgodnie z hipotezą dotyczącą tzw. „rozhamowania”, alkohol osłabia działanie mózgu, który normalnie powstrzymuje („hamuje”) zachowania impulsywne, włączając w to nieuzasadnioną agresję. Zaburzając przebieg procesów przetwarzania informacji, alkohol może także prowadzić do niewłaściwej oceny sygnałów społecznych a przez to do nieadekwatnej reakcji na zachowanie otoczenia. Równolegle zawężenie procesów uwagi może prowadzić do nieprawidłowej oceny skutków oraz ryzyka działań podjętych pod wpływem chwilowego impulsu agresywnego¹⁶⁸.

W opublikowanych pod koniec lat 90-tych XX wieku w Stanach Zjednoczonych i wielokrotnie przytaczanych w literaturze przedmiotu, wynikach badań nad wpływem alkoholu na popełnianie przestępstw z użyciem przemocy, stwierdzono że w momencie popełnienia przestępstwa po spożyciu alkoholu było:

- Ok. 86% zabójców;
- Ok. 60% sprawców przestępstw seksualnych;
- Ok. 57% mężczyzn i 27% kobiet zaangażowanych czynnie w przemoc domową;
- Ok. 37% sprawców napadów;
- Ok 13% osób dopuszczających się agresji wobec dzieci;

Ogółem ok. 40% zgłaszanych na policji w Stanach Zjednoczonych przestępstw związanych było z przemocą dokonywaną po spożyciu alkoholu¹⁶⁹.

Do środków pobudzających agresję należą również przyjmowane ze względów poza leczniczych sterydy anaboliczne.

¹⁶⁷ www.morawica.com.pl materiał informacyjny Świętokrzyskiego Centrum Psychiatrii w Morawicy, dostęp z dnia 01.09.2019

¹⁶⁸ www.psychologia.edu.pl<alkohol,przemoc,agresja> dostęp z dnia 01.09.2019

¹⁶⁹ J. Roizen „Alcohol Alert”, October 1997, National Institute on Alcohol Abuse and Alcoholism, dostęp z dnia 01.09.2019

Sterydy anaboliczne to grupa sterydów (organicznych związków chemicznych, których wspólną cechą jest występowanie w ich cząsteczkach szkieletu węglowego w postaci czterech sprzężonych pierścieni czyli steranu), pochodzenia naturalnego lub syntetycznego, która ma silne działanie anaboliczne tzn. powodujące przyspieszenie dzielenia się komórek tworzących określone tkanki organizmu zwierząt i ludzi. Działanie niektórych sterydów anabolicznych polega na stymulowaniu wzrostu masy mięśni, czasami również kości poprzez pobudzanie syntezy białka lub zmiany w gospodarce wapnem. Sterydy anaboliczne są często stosowane przez sportowców jako środek nielegalnego chemicznego dopingu, szczególnie w sportach siłowych, w których o sukcesie decyduje przede wszystkim siła i wytrzymałość mięśni¹⁷⁰.

Sterydy mogą być przekształcane do postaci związków, które oddziałują na centralny układ nerwowy. Stąd – przykładowo przy używaniu sterydów anabolicznych dochodzi do wzmożenia zachowań agresywnych a nawet do stanów maniakałnych. W skrajnych przypadkach mogą występować psychozy¹⁷¹.

Więźniowie używający sterydów są szczególnie skłonni do zachowań agresywnych. Podejmują działania destrukcyjne wobec otoczenia, nie potrafią ograniczać ani kontrolować swojej agresji. Są często rozdrażnieni, działają pod wpływem impulsu, gotowi walczyć o wszystko i przeciwko wszystkim. Wierzą w swoją niezniszczalność i niezwyciężoność. Powodowaną przyjmowaniem sterydów anabolicznych tzw. „manię sterydową” cechuje arogancja, agresja i dążenie do konfrontacji w relacjach z otoczeniem¹⁷².

U osób zażywających sterydy pojawia się agresja, irytacja, euforia ale także silna depresja niekiedy kończąca się próbami samobójczymi. Po napadach gniewu, czy nawet agresji, nieraz wobec przypadkowych osób (tzw. „furia sterydowa” – gwałtowne ataki agresji wywołane stosowaniem sterydów anabolicznych), przychodzi załamanie, przygnębienie, złe samopoczucie, brak energii i silne bóle głowy. By uniknąć przykrych objawów osoby te sięgają po kolejne, większe dawki

¹⁷⁰ M. Zajac, E. Pawełczyk, A. Jelińska „Chemia leków dla studentów farmacji i farmaceutów”, Wydawnictwo Akademii Medycznej w Poznaniu, Poznań 2006, s. 355-356

¹⁷¹ www.swiat-zdrowia.pl Pod wpływem sterydów – rozmowa z psychiatrą dr. Jarostawem Uziatłą, dostęp z dnia 25.10.2019

¹⁷² Por. T. Dirnoff, S. Cooper „Jak rozpoznać czy dziecko sięga po narkotyki”, Wydawnictwo Elma Books, Warszawa 1993, s. 111

anaboliów wpadając w pułapkę uzależnienia¹⁷³. Efekty stosowania sterydów w postaci wzrostu masy mięśniowej i siły utrzymują się w trakcie ich zażywania i jeszcze jakiś czas po zaprzestaniu ich przyjmowania. W przypadku zaprzestania przyjmowania sterydów pogarsza się nie tylko sylwetka ale i samopoczucie. Może to prowadzić nawet do depresji. Chcąc sobie z tym poradzić zwiększa się kolejne dawki. Przyjmowanie sterydów prowadzi do pojawienia się zachowań typowych dla osoby uzależnionej:

- Wzrasta tolerancja (organizm potrzebuje coraz większych ilości substancji);
- Pojawiają się symptomy odstawienne (złe samopoczucie po zaprzestaniu przyjmowania sterydów);
- Uwaga i aktywność koncentrują się na zdobywaniu sterydów;
- Nie można zaprzestać ich stosowania nawet mając świadomość pojawienia się negatywnych skutków¹⁷⁴.

Sterydy anaboliczne wpływają nie tylko na przyrost masy mięśniowej ale i na funkcjonowanie mózgu. Oddziałują m. in. na układ opioidowy. Dochodzi wówczas do wytwarzania w mózgu substancji przypominających działanie morfiny (endogennych pepsydów opioidowych). Badania naukowe wykazały, że osoby zażywające sterydy anaboliczne są narażone na uzależnienie w przyszłości od opioidów (np. heroiny, morfiny, kodeiny)¹⁷⁵.

Sterydy anaboliczne są szczególnie popularne wśród osób z silnymi zaburzeniami emocjonalnymi, poczuciem niskiej wartości i brakiem umiejętności radzenia sobie z problemami życia codziennego. Dla wielu sterydy to jedyna możliwość zaistnienia, sposób ukrycia kompleksów, lęków i obaw. Potężne mięśnie dają przewagę nad otoczeniem i uznane w środowisku. Sterydy wyzwalają agresję, wzmacniają siłę i pewność siebie a to z kolei staje się skuteczną formą obrony przed licznymi kompleksami czy niedowartościowaniem. Zadanie komuś bólu czy wyrządzenie krzywdy może skutecznie osłabić stres związany z silnym napięciem, uczuciem bezradności i niepokoju¹⁷⁶. W opinii osób zajmujących się problemem

¹⁷³ www.poradnikzdrowie.pl/sterydy-anaboliczne-co-to-jest-jak-działa-dlaczego-szkodzi-zdrowiu. Anna Jarasz, artykuł z miesięcznika „Zdrowie”, konsultacja Sylwia Gajewska-Meszoros 2017.06.22, dostęp z dnia 25.10.2019

¹⁷⁴ Ibidem

¹⁷⁵ www.dopalaczeinfo.pl/sterydy-anaboliczne-niezdrowy-sposob-na-imponujacy-wyglad Materiał Krajowego Biura ds. Przeciwdziałania Narkomanii, dostęp z dnia 25.10.2019

¹⁷⁶ www.forum-kulturystyka.pl/dlaczego-sterydy-rodza-agresje D. Szukała 01.02.2016, dostęp z dnia 25.10.2019

pozamedycznego przyjmowania sterydów anabolicznych. „Niewątpliwie większość osób stosujących sterydy w celu przyrostu masy mięśniowej odznacza się silną wrogością, impulsywnością, drażliwością, zachwianiem emocjonalnym a także wykazuje skłonności psychopatyczne”¹⁷⁷.

Zaaplikowanie zwierzęciu testosteronu (męskiego hormonu będącego najczęstszym głównym składnikiem sterydów anabolicznych), wyzwała w nim bardzo silną agresję – dowiedziono to wielokrotnie. Tą samą zależność można zaobserwować u ludzi. Im wyższy poziom męskiego hormonu we krwi tym większa skłonność do przemocy i brutalnych zachowań. Wyniki badań przeprowadzonych po koniec lat 80-tych XX wieku w amerykańskich więzieniach wykazały, że poziom testosteronu we krwi u osób odbywających wyroki za przestępstwa z użyciem przemocy był znacznie wyższy niż u innych więźniów¹⁷⁸.

Zgłębiając wiedzę o negatywnym wpływie sterydów anabolicznych na psychikę człowieka prowadzono badania na podstawie których próbowano także ustalić czy wielkość masy mięśniowej i poczucie siły mogą same w sobie predestynować daną osobę do agresji. Wyniki obserwacji jednoznacznie potwierdziły, że czynniki te mogą wywoływać brutalne zachowania bez względu na to, czy sterydy były przyjmowane czy też nie. Generalnie masywne, umięśnione ciało budzi respekt i pewien podziw społeczny. Poczucie wielkości i siły własnego ciała wyzwała pewne akty dominacji, szczególnie w określanych środowiskach. Używanie sterydów anabolicznych może to zjawisko jeszcze bardziej nasilać¹⁷⁹.

Jak wykazują badania, zwolennikami stosowania środków sterydowych są przede wszystkim młodzi ludzie o wyraźnie obniżonym ilorazie inteligencji (IQ). Zjawisko to także wyraźnie powiązane jest z poziomem wykształcenia. Niski iloraz inteligencji połączony z używaniem sterydów może okazać się dla mózgu prawdziwą mieszanką wybuchową. U osób o zaniżonym poziomie inteligencji, środki z grupy leków anaboliczno – androgennych (sterydy anaboliczne) mogą bardzo silnie wyzwać agresję, gdyż słabo jest u nich rozwinięta umiejętność logicznego rozumowania i wyciągania wniosków¹⁸⁰.

¹⁷⁷ Ibidem

¹⁷⁸ Ibidem

¹⁷⁹ Ibidem

¹⁸⁰ Ibidem

Łączenie sterydów anabolicznych z alkoholem może prowadzić do burzliwych reakcji w obrębie centralnego układu nerwowego. Alkohol bardzo silnie zaburza proces przetwarzania informacji, prowadzi do niewłaściwej oceny sygnałów płynących z otoczenia i wyzwała nadmierną reakcję na postrzegane (rzeczywiste lub urojone) zagrożenie. Jednocześnie zawęża proces uwagi, co może być przyczyną niewłaściwej oceny ryzyka. Można więc uznać, że sterydy anaboliczne odpowiadają za wyzwolenie agresji, natomiast alkohol znosi hamulce i rozluźnia kontrolę. Pod jego wpływem uaktywniają się pierwotne instynkty i pragnienia skrywane pod maską norm, różnego rodzaju nakazów i zakazów regulujących zachowania społeczne. Osoby borykające się z niskim poczuciem własnej wartości, doznające frustracji, są w stanie pod wpływem alkoholu i sterydów pozbyć się wszelkich oporów i łamiąc obowiązujące normy, dopuścić się najbardziej brutalnych aktów przemocy¹⁸¹.

Nie wiadomo ile osób w Polsce zażywa sterydy anaboliczne w celach poza leczniczych. W 2016 roku w Bydgoszczy zlikwidowano największą na świecie fabrykę podrabianych leków i środków anaboliczno – androgennych. Łączna wartość rynkowa znajdujących się w niej produktów oszacowano na ponad 17 mln. złotych¹⁸².

PRZEDMIOTY SŁUŻĄCE PRZYGOTOWANIU I REALIZACJI UCIECZKI Z TERENU JEDNOSTKI LUB W TRAKCIE KONWOJU.

Przedmioty te można podzielić na dwie zasadnicze grupy:

- Przedmioty służące użyciu na terenie zakładu karnego lub aresztu śledczego w celu samouwolnienia się z cel, oddziałów, pawilonów, innych obiektów należących do infrastruktury podlegającej ochronie, w tym również przedmioty służące terroryzowaniu osób, w szczególności zakładników oraz przedmioty ingerujące w prawidłowe działanie technicznych zabezpieczeń ochronnych.
- Przedmioty służące użyciu poza terenem jednostki penitencjarnej np. w trakcie kontynuowania ucieczki z terenu więzienia, a także podczas podjęcia próby ucieczki z konwoju.

Przedmioty wchodzące w skład pierwszej z wymienionych grup służą głównie do pokonywania zabezpieczeń ochronnych takich jak ściany, sufity, kraty, okna, drzwi, ogrodzenia, bramy a także urządzeń i instalacji mechanicznych, elektrycznych

¹⁸¹ Ibidem

¹⁸² www.medonet.pl/cosiedziejenasitowniach.Sterydyniszczapolskichmezczyzn 12.09.2017, dostęp z dnia 25.10.2019

i elektronicznych (zasuw, zamków, systemów dostępu i kontroli np. wizyjnej). Przedmioty te mogą trwale niszczyć bądź uszkadzać lub czasowo zakłócać działanie technicznych systemów ochrony. Pochodzą one z przerzutu na teren więzienia, kradzieży, zaboru, przystosowania elementów wyposażenia kwaterunkowego lub są nielegalnie wykonywane.

Oprócz wyżej wymienionych przedmiotów w realizacji ucieczek z terenu więzienia może być używana broń zarówno biała jak i palna, przy pomocy której więźniowie terroryzują inne osoby w celu wydostania się na zewnątrz jednostki.

Przedmioty służące użyciu poza terenem jednostki penitencjarnej mają umożliwić więźniowi samouwolnienie się i ucieczkę z konwoju. Do przedmiotów tych należy w szczególności zaliczyć kluczyki oraz improwizowane narzędzia do otwierania kajdanek oraz z reguły niewielkie ostrza. Podczas próby ucieczki może być również użyta broń palna dostarczona przez współdziałające z więźniem osoby lub odebrana funkcjonariuszowi realizującemu konwój. Broń ta może być wykorzystana w celu zastraszenia funkcjonariuszy, wymuszenia na nich spełnienia poleceń wydawanych przez więźnia, wzięcia zakładnika lub likwidacji konwojentów i innych osób utrudniających realizację ucieczki.

ŚRODKI PRZYMUSU V.S. ŚRODKI PRZEMOCY

Przeciwdziałając przemocy więźniów, funkcjonariusze Służby Więziennej mogą stosować środki przymusu bezpośredniego i broń palną¹⁸³.

Środki przymusu bezpośredniego to prawnie dopuszczone efekторы użyte lub wykorzystane przez uprawnione podmioty dla osiągnięcia określonych celów w sytuacjach i na zasadach ustalonych przez ustawodawcę.

Ustawodawca jako broń palną wskazuje broń palną bojową, o której mowa w ustawie z dnia 21 maja 1999 roku o broni i amunicji¹⁸⁴.

Ustawa z dnia 24 maja 2013 roku o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej¹⁸⁵ określa:

¹⁸³ Ustawa z dnia 24 maja 2013 roku o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej, Dz. U. 2013, poz. 628 z późn. zm.

¹⁸⁴ Ustawa z dnia 21 maja 1999 roku o broni i amunicji, Dz. U. z 2019, poz. 284 i 1214

¹⁸⁵ Ustawa z dnia 24 maja 2013 roku o środkach..., op. cit., art. 1

1. Środki przymusu bezpośredniego używane lub wykorzystywane przez uprawnionych (w tym funkcjonariuszy Służby Więziennej)¹
2. Przypadki używania lub wykorzystywania środków przymusu bezpośredniego i broni palnej;
3. Zasady używania lub wykorzystywania środków przymusu bezpośredniego i broni palnej;
4. Postępowanie przed użyciem lub wykorzystaniem środków przymusu bezpośredniego lub broni palnej;
5. Dokumentowanie użycia lub wykorzystania środków przymusu bezpośredniego i broni palnej.

Na podstawie analizy tekstu w/w ustawy poniżej przedstawiono w formie tabelarycznej zasadnicze różnice dotyczące stosowania środków przymusu bezpośredniego przez funkcjonariuszy więziennictwa oraz używania środków przemocy przez więźniów.

ŚRODKI PRZYMUŚU BEZPOŚREDNIEGO (STOSOWANE PRZEZ FUNKCJONARIUSZY)	ŚRODKI PRZEMOCY (STOSOWANE PRZEZ WIĘŹNIÓW)
Użycie na podstawie przepisów prawa (Ustawa z dnia 24 maja 2013 roku o środkach przymusu bezpośredniego oraz akty wykonawcze) ¹⁸⁶	Stosowanie bezprawne
Stosowanie w celu realizacji zadań służbowych (art. 5)	Stosowanie dla osiągnięcia korzyści osobistych
Stosowanie środka adekwatnego – dobór środka właściwy dla poziomu zagrożenia (art. 6.1)	Stosowanie środka najbardziej efektywnego dla osiągnięcia zakładanej korzyści
Stosowanie środków przymusu bezpośredniego wyłącznie w sytuacjach zagrożenia bezpieczeństwa i porządku (art. 11)	Stosowanie środków przemocy jako normy
Zasadność użycia – obiektywna konieczność (art. 5)	Bezzasadność użycia – subiektywna korzyść
Wyrządzenie możliwie jak najmniejszej szkody (art. 7.1)	Wyrządzenie możliwie dużej szkody
Rygoryzm w stosowaniu (ściśle określony katalog śpb, przypadki, zasady, postępowanie przed	Dowolność w stosowaniu

¹⁸⁶ Wszystkie przytoczone w tabeli artykuły pochodzą z Ustawy z dnia 24 maja 2013 roku o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej, Dz. U. 2013, poz. 628 z późn. zm.

stosowaniem oraz dokumentowanie stosowania śpb (art. 11, 12, 34, 51)	
Zastosowanie ma na celu zapewnienie bezpieczeństwa i porządku (art. 11)	Zastosowanie ma na celu sprowadzenie zagrożenia i naruszenie bezpieczeństwa
Przewidywalność co do zasad i technik użycia (art. 7.3; art. 14, 15, 16, 17, 19, 20, 21, 23, 24, 25, 26)	Nieprzewidywalność czasu, miejsca i sposobu ataku
Stosowanie po wezwaniu i uprzedzeniu (art. 34.1)	Stosowanie z zaskoczenia
Ograniczenia co do osób oraz stosowanych środków przymusu (art. 9.1)	Bezwzględność w stosowaniu środków przemocy
Regresywna intensywność stosowania (deeskalacja przymusu) art. 7.2	Intensywność progresywna (eskalacja przemocy)
Stosowanie jako reakcja na zagrożenia bezpieczeństwa i porządku (art. 12)	Stosowanie w celu wywołania zagrożeń bezpieczeństwa i porządku
Dążenie do uniknięcia spowodowania trwałych skutków stosowania śpb (art. 7.3)	Założenie spowodowania trwałych skutków fizycznych i psychicznych użycia środków przemocy
Dokumentowanie stosowania śpb i powiadamiania właściwych organów (art. 51.1; 54.1-11)	Ukrywanie faktów użycia przemocy wewnątrz środowiska

TAB. 2. Różnice dotyczące stosowania środków przymusu bezpośredniego przez funkcjonariuszy więziennictwa oraz środków przemocy przez więźniów. Opracowanie autora.

3. ŚRODOWISKOWA BROŃ WIĘŹNIÓW

3.1. Społeczne i kulturowe znaczenie broni

Powszechnie broń utożsamiana jest z walką i łączona za słowem „obrona”, dla którego wyrazem pierwotnym było słowo „borń” (*bornis*), pochodzące od pnia bor – oznaczającego walczyć, uderzać¹⁸⁷.

Broń to każdy środek służący do prowadzenia walki¹⁸⁸.

Ze względu na swoje przeznaczenie broń możemy podzielić na:

- Broń destrukcyjną (ofensywną);
- Broń obstrukcyjną (defensywną)

Broń destrukcyjna służy czasowemu obezwładnieniu lub trwałemu unieszkodliwieniu obiektu na który oddziałuje. Broń destrukcyjna jest narzędziem ataku.

Broń obstrukcyjna służy ochronie przed działaniem broni destrukcyjnej. Broń obstrukcyjna jest narzędziem obrony.

Broń jako środek to nie tylko przedmiot, ale także zdolność jego użycia, na którą składa się wiedza, umiejętności i poziom determinacji posiadacza broni. Broń trzeba obsługiwać, trzeba się też umieć nią posługiwać, przenosić z miejsca na miejsce, nieraz też wytwarzać i ukrywać oraz łączyć ze sobą tak aby zwielokrotnić jej skuteczność¹⁸⁹.

Broń umożliwia przemoc i zarazem ją ogranicza, bo nie każde narzędzie może posłużyć każdemu celowi. Broń ma swoje przeznaczenie i tym samym określoną skuteczność. Pełni też określoną rolę w procesie walki. Poprzez wypełnienie tej roli zwiększa bądź zmniejsza skutki przemocy¹⁹⁰.

Broń ma wartość kulturową. Stanowi przejaw władzy i kontroli nad środowiskiem. Dodaje odwagi i prestiżu jej posiadaczowi. Jest sygnałem dla otoczenia, zastrasza przeciwników. Broń jest narzędziem i znakiem dominacji i władzy nad otoczeniem. Tym

¹⁸⁷ W. Kitter „Obrona narodowa III RP. Pojęcie, organizacja, system. Rozprawa habilitacyjna”, Dodatek do Zeszytów Naukowych Akademii Obrony Narodowej, Warszawa 2002, s. 27-28

¹⁸⁸ Por. M. Lopus (red.) „Leksykon wiedzy wojskowej”, Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, Warszawa 1979, s. 51

¹⁸⁹ W. Sofsky „Traktat...”, op. cit., s. 28-29

¹⁹⁰ Ibidem, s. 29

samym wpływa na zmianę pozycji jej posiadacza w środowisku i jego stosunek do samego siebie oraz do innych ludzi¹⁹¹.

Broń dodaje człowiekowi odwagi, ukierunkowuje i urzeczywistnia jego zamiary. Człowiek uwielbia ją jak idola i gloryfikuje jej siłę. Po dzień dzisiejszy miecz uznawany jest za symbol chwały i wszechwładzy, znamionuje godność i status. Nie wypuszcza się go z ręki. Oddaje miecz tylko ten, kto się poddaje – na znak uległości¹⁹².

Filozofka i mistyczka Simone Weil pisząc „ktokolwiek bierze miecz, zginie od miecza. A ktokolwiek nie bierze miecza (albo z rąk go wypuszcza), zginie na krzyżu” wskazała na niszczycielską moc broni i władzę jaką ma jej posiadacz¹⁹³.

Jako narzędzie broń jest czymś więcej niż tylko przedmiotem użytkowym. To spotęgowana siła działania. Czyni posiadacza broni potężniejszym i pewniejszym siebie. Człowiek dysponujący bronią może zaatakować, nie musi tylko uciekać lub bronić się. Może grozić, ranić, zabijać¹⁹⁴.

Broń konstruowana i używana jest według schematów uniwersalnych. Często jest to pomijane w historii techniki broni, zajmującej się głównie rodzajem stosowanych materiałów lub poziomem mechanizacji. Głównymi założeniami konstruowania broni, które należałoby określić jako zasadnicze założenia techniczno-taktyczne są:

- Zwiększenie zasięgu własnego ciała;
- Zwiększenie mocy niszczycielskiej własnego ciała, a co za tym idzie skutków destrukcji;
- Zwiększenie zaskoczenia użyciem broni;
- Zwiększenie skrytości (poziom niewykrywalności) broni dla przeciwnika;
- Zwiększenie ochrony przed bronią destrukcyjną (tworzenie broni obstrukcyjnej)

¹⁹¹ Ibidem, s. 30

¹⁹² Ibidem, s. 33

¹⁹³ S. Weil „Wybór pism. Przykład i opracowanie Czesław Miłosz”, Wydawnictwo Znak, Kraków 1991, s. 90. Jednak to krzyż jest symbolem ostatecznego i pełnego zwycięstwa nad wszelką przemocą, w tym także mocą śmierci. Zwycięstwo Chrystusa uznał dowódca rzymskich legionów krzyżujących Jezusa, Abenader („A setnik i ci, którzy z nim pilnowali Jezusa, widząc trzęsienie ziemi i to co się stało, mówili w wielkim strachu: To naprawdę był Syn Boży” Mat. 27,54). Pismo Święte Stary i Nowy Testament, Księgarnia Św. Wojciecha, Poznań 2007. Tak zakończyła się egzekucja, która stała się najważniejszą bitwą w historii świata. Niewątpliwie to krzyż, a nie miecz symbolizuje najwyższą władzę.

¹⁹⁴ W. Sofsky „Traktat...”, op. cit., s. 32

Wszystkie wyżej wymienione założenia wywodzą się z antropologicznej sprzeczności pomiędzy dążeniem do destrukcji innych, a instynktem samozachowawczym z tego, że człowiek może zranić i sam zostać zraniony¹⁹⁵.

Kto chciałby się pozbyć wszelkiej broni musiałby wyczyścić świat prawie bez reszty, usuwając z niego wszystkie rzeczy, które mogą być użyte niezgodnie z ich zakładanym przeznaczeniem. Niezliczone są przedmioty codziennego użytku, które mogą być pomocne w walce. Wszystko co jest dostatecznie twarde, ostre lub ciężkie może stanowić broń¹⁹⁶.

3.2. Fenomen broni środowiskowej

Każdy podmiot czy to indywidualny czy zbiorowy decydując się na prowadzenie walki musi posiadać środki (umiejętności i narzędzia) niezbędne do realizacji założonego celu walki.

Wszędzie tam gdzie z różnych przyczyn występuje deficyt dostępu do broni produkowanej legalnie i masowo oraz uwarunkowania środowiskowe ograniczają lub uniemożliwiają jej użycie, wytwarzana i stosowana jest broń o cechach typowych dla danego środowiska prowadzenia walki. O jej konstrukcji, użytych materiałach i technikach zastosowania decyduje przede wszystkim specyfika środowiska, w którym broń ta jest używana.

Ze względu na dystynktywne cechy charakterystyczne, broń tego typu można określić jako broń środowiskową.

Broń środowiskowa to środki ataku i obrony, stosowane przez indywidualne lub zbiorowe podmioty działające w wyodrębnionym środowisku, przy użyciu charakterystycznej dla danego środowiska taktyki walki.

Zasadniczo pojęcie broni środowiskowej dotyczy środków walki stosowanych przez osoby bądź grupy osób nie będące członkami legalnie działających formacji o charakterze wojskowym lub policyjnym, albo państwowych, municypalnych bądź innych legalnie działających służb i straży.

¹⁹⁵ Ibidem, s. 44

¹⁹⁶ Ibidem, s. 32

Bronią środowiskową posługują się z reguły członkowie organizacji terrorystycznych, grup przestępczych oraz indywidualnie działające osoby ze środowisk kryminalnych¹⁹⁷ i kryminogennych¹⁹⁸.

Wyjątek stanowi broń środowiskowa będąca na wyposażeniu członków ugrupowań o charakterze partyzanckim, stosujących taktykę działań nieregularnych oraz osób wykonujących zadania na rzecz instytucji państwowych, nieoficjalnie w sposób skryty, najczęściej za granicami kraju.

Broń środowiskowa posiada cechy charakterystyczne odpowiadające warunkom prowadzenia walki w danym środowisku i wyróżniające ją od broni używanej w innych środowiskach.

Odmiernych rodzajów broni środowiskowej używają przestępcy stosujący prymitywną przemoc fizyczną, członkowie grup przestępczych o charakterze zbrojnym, organizacji terrorystycznych, gangów ulicznych, gangów motocyklowych, grup bandytów stadionowych, demonstranci uliczni (tzw. „zadymiarze”), członkowie zideologizowanych społeczności posługujących się przemocą, terroryści działający indywidualnie, skrytobójcy, czy też osoby bezdomne posiadające narzędzia o charakterze broni w celu obrony przed ewentualną przemocą zagrażającą im ze strony innych osób. Także więźniowie posiadają własny, specyficzny „arsenał” broni środowiskowej.

O tym co wyróżnia dany przedmiot jako broń stosowaną w konkretnym środowisku decydują w szczególności:

- Jedno lub wiele – użytkowość (to czy przedmiot przeznaczony jest wyłącznie do prowadzenia walki czy posiada inne zasadnicze zastosowanie bądź zastosowania);
- Materiał użyty do budowy broni (ogólnodostępny, incydentalny lub dedykowany dla danej broni);
- Konstrukcja broni (jednoelementowa, prosta, złożona);

¹⁹⁷ Środowiska kryminalne, to środowiska przestępcze, skupiające osoby działające zarówno na wolności, jak i osadzone w zakładach karnych i aresztach śledczych.

¹⁹⁸ Środowiska kryminogenne to środowiska zagrożone podwyższonym ryzykiem wchodzenia w kolizję z prawem. Należą do nich w szczególności:

- subkultury, ideologie i kultury hołdujące przemocy;
- formalne i nieformalne organizacje społeczne i polityczne akceptujące przemoc jako narzędzie realizacji swoich celów;
- osoby ze środowisk dotkniętych patologiami społecznymi, takimi jak narkomania, alkoholizm, bezdomność i inne.

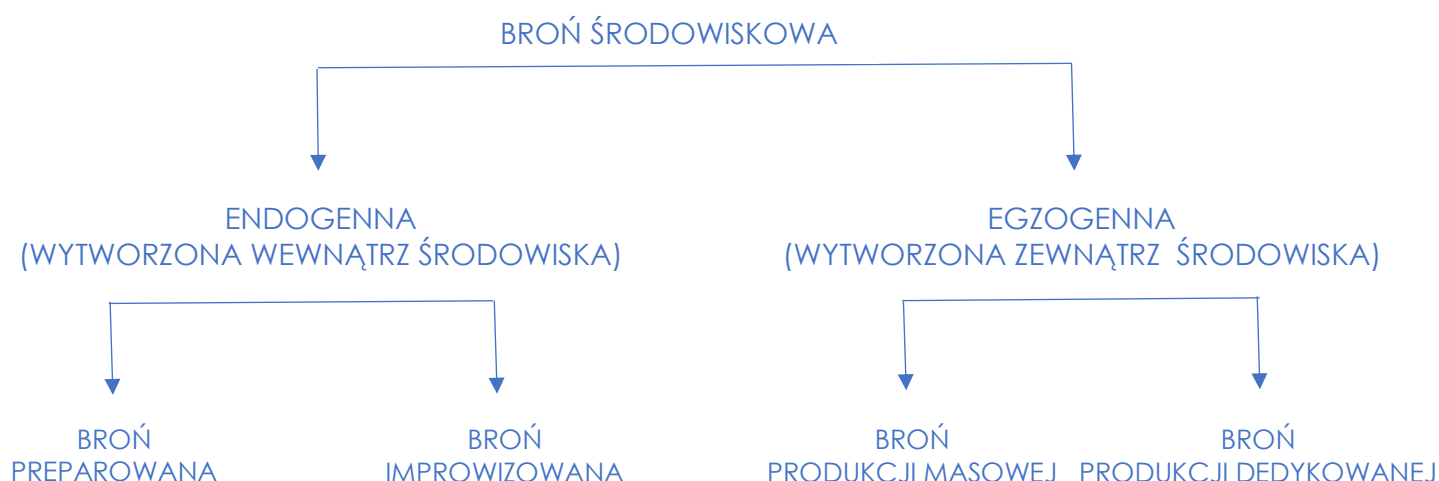
- Technologia wykonania broni (niewymagająca lub wymagająca użycia narzędzi i/lub poddania procesom technologicznym np. obróbki mechanicznej, termicznej, ostrzenia, wyginania, klejenia, nitowania, łączenia w inny sposób itp.);
- Metoda (taktyka) użycia broni, (użycie jednorazowe, wielokrotne, skryte, jawne, demonstracyjne);
- Sposoby kamuflowania broni (np. jako elementy innych przedmiotów);
- Sposoby ukrycia broni (w pomieszczeniach, przedmiotach, odzieży, obuwiu, rzeczach osobistych itp.);
- Sposoby przenoszenia broni (wymagająca lub niewymagająca specjalnych przedsięwzięć, taktyk i technik).

3.3. Klasyfikacja broni środowiskowej

Ze względu na źródła pochodzenia, broń środowiskową można sklasyfikować w dwóch zasadniczych grupach:

1. Broń środowiskowa endogenna (wytworzona wewnątrz środowiska)
2. Broń środowiskowa egzogenna (wytworzona zewnątrz środowiska)

Rysunek 4. przedstawia graficzny podział na grupy i podgrupy broni środowiskowej ze względu na kryterium źródła jej pochodzenia

Rys. 4. Podział na grupy i podgrupy broni środowiskowej ze względu na kryterium źródła jej pochodzenia. Opracowanie autora.

Broń środowiskowa – endogenna, to broń wykonana lub inne środki przystosowane do użycia w walce przez osobę bądź osoby znajdujące się wewnątrz danego środowiska, najczęściej użytkownika lub użytkowników tej broni.

Przykładem tego typu broni jest broń środowiskowa używana m. in. przez:

- Więźniów;
- Agresywnych demonstrantów;
- Bandytów stadionowych;
- Grupy przestępcze nieletnich i młodocianych;
- Osoby ze środowisk kryminogennych;
- Inne grupy i osoby.

Broń egzogenna to broń wykonana przez podmioty znajdujące się na zewnątrz środowiska, dostarczona do użytkowników lub w inny sposób przez nich pozyskana.

Broń egzogenna może pochodzić z legalnej produkcji fabrycznej lub nielegalnego warsztatu. Może to być broń produkowana masowo w niewielkich ilościach lub pojedynczych egzemplarzach.

Przykładem tego typu broni jest broń środowiskowa używana m. in. przez:

- Terrorystów, zamachowców, sabotażystów;
- Członków grup partyzanckich;
- Gangi uliczne;
- Gangi motocyklowe;
- Bandy rabunkowe;
- Użytkowników operujących w specyficznych warunkach środowiskowych (geograficznych, urbanistycznych, komunikacyjnych, społecznych);
- Skrytobójców (broń palna, biała, urządzenia wybuchowe, toksyny, materiały radioaktywne);
- Inne grupy i osoby.

Niewiele środowisk przestępczych posługuje się bronią wyłącznie z jednej grupy, czyli wyłącznie bronią endogenną lub egzogenną. Przeważnie „arsenał” przestępców ma charakter mieszany, zawsze jednak z widoczną przewagą środków typowych dla danego środowiska. Można stwierdzić, że im bardziej skomplikowane taktycznie są działania zbrojne grup przestępczych, tym większe jest ich nasycenie bronią egzogenną. Wynika to z faktu konieczności posiadania niezawodnej, sprawdzonej

broni oraz finansowych możliwości zakupu jej. Trudno oczekiwać, że ktoś dokonujący rozboju na nietrzeźwych będzie w tym celu potrzebował pistoletu maszynowego (jak również miał możliwość jego zakupu). Z drugiej strony grupa dokonująca napadów na konwoje środków wartościowych lub banki nie będzie ich realizować uzbrojona w cegły, rozbite butelki czy własnoręcznie wykonane noże. Dlatego też z dużym prawdopodobieństwem można zakładać jakimi środkami i w jaki sposób będzie posługiwać się przestępca dla dokonania danego czynu. Broń jakiej używa jest częścią jego *modus operandi* (sposobu działania). Broń zawsze determinuje taktykę czynu.

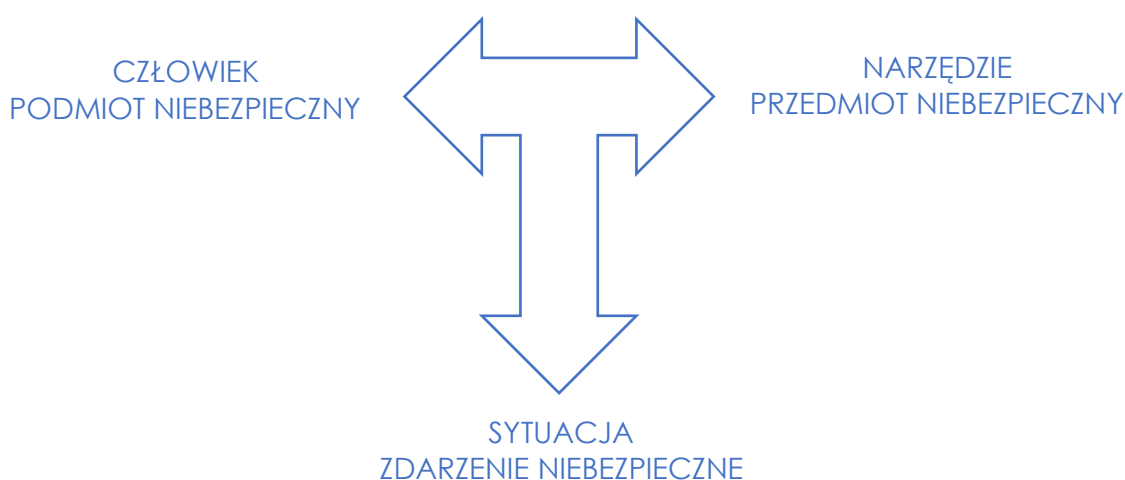
Oczywiście należy pamiętać, że nawet bardzo wysokie prawdopodobieństwo nigdy nie jest pewnością.

3.4. Broń środowiskowa stosowana przez więźniów

Środowiskowa broń więźniów to środki walki służące do ataku lub obrony, mogące być użyte przez osoby osadzone w zakładach karnych i aresztach śledczych.

Środowiskowa broń więźniów w zdecydowanej większości wytwarzana jest wewnątrz więzień (pozostała, niewielka część pochodzi z przemytu lub zaboru), ma więc charakter typowo endogenny.

Nawet nieuzbrojony, agresywny więzień stanowi zagrożenie dla środowiska, w którym przebywa. Należy go więc uznawać za podmiot niebezpieczny. Jeżeli będzie on działał z użyciem niebezpiecznego przedmiotu to powstała w wyniku tego połączenia sytuacja w sposób naturalny prowadzi do wystąpienia zdarzenia niebezpiecznego.

Rys. 5. Relacja : Człowiek + Przedmiot = Zagrożenie. Opracowanie autora.

O tym jaką formę może przybrać endogenna broń więźniów decydują w szczególności następujące czynniki:

- Cel użycia broni (zabicie, zranienie, zastraszenie, wymuszenie, odstraszanie, obrona, inne);
- Dostępność materiałów oraz ewentualnych narzędzi konstrukcyjnych;
- Pomysłowość i zdolność zaprojektowania oraz wykonania i ukrycia a czasem przenoszenia broni;
- Umiejętność przystosowania i zastosowania materiałów i przedmiotów legalnie posiadanych i ogólnie dostępnych do statusu środków niebezpiecznych (broni);
- Determinacja, bezwzględność, siła i precyzja użycia broni;
- Obiekt (ofiara) ataku;
- Dyspozycje osobiste agresora (cechy psycho-fizyczne);
- Okoliczności tj. czas, miejsce i inne uwarunkowania ataku.

Endogenną broń więźniów cechuje pomysłowość i praktyczność konstrukcji oraz wysoka skuteczność użycia. Jej efektywność w znacznej mierze zależy od siły i bezwzględności zastosowania. Dodatkowym zagrożeniem dla życia i zdrowia ofiary ataku jest wysokie prawdopodobieństwo zakażeń oraz innych powikłań wynikających ze specyfiki środowiska.

Więźniowie mają z reguły dużo czasu by zaprojektować i wykonać broń oraz planować i doskonalić taktyki jej użycia. Kiedy już zdecydują się zaatakować nie ograniczają skali swojej agresji. Ze względu na nieprawidłową osobowość lub zaburzenia psychiczne nie krępują ich normy moralne, a jedynym kryterium wyboru i sposobu użycia danego środka przemocy jest jego efektywność.

Endogenna broń więźniów, chociaż najczęściej (ale nie zawsze) bardzo prymitywna, to jednak użyta przez agresywnego i zdeterminowanego więźnia stanowi dla zaatakowanej osoby śmiertelne zagrożenie. Znaczna część endogennej broni więźniów należy do kategorii „broni śmieciowej” – „trashweapon”

Broń śmieciowa i „trashweapon” to ofensywne i defensywne środki walki wykonane z materiałów odpadowych oraz przedmiotów zużytych bądź zniszczonych albo trwale i znacznie uszkodzonych lub z innych przyczyn nie kwalifikujących się do użytkowania zgodnie z ich właściwym przeznaczeniem.

Na broń śmieciową mogą składać się uznane za bezużyteczne:

- Przedmioty wykonane z drewna;
- Papier;
- Tektura;
- Rurki metalowe i pcv;
- Pręty stalowe;
- Płaskowniki;
- Kształtowniki;
- Sprężyny;
- Kawałki blachy;
- Folia metalowa i plastikowa;
- Śruby, nakrętki śrub;
- Metalowe podkładki;
- Gwoździe;
- Druk;
- Pinezki;
- Przewody elektryczne;
- Taśma klejąca i izolacyjna;
- Sznurki;
- Linki;
- Nici;
- Zużyte bandaże;
- Zużyte strzykawki;
- Zużyte igły medyczne;
- Baterie
- Gruz;
- Słuczka szklana;
- Puszki i inne opakowania i obudowy metalowe;
- Stoiki;
- Opakowania i obudowy plastikowe;
- Butelki szklane i plastikowe;
- Zużyte bądź zniszczone materiały tekstylne;

- Zniszczone, uszkodzone lub zużyte przedmioty (bądź ich części) stanowiące wyposażenie cel i innych pomieszczeń w których przebywają więźniowie albo będące przedmiotami osobistego użytku więźniów;
- inne¹⁹⁹.

W zdecydowanej większości przedmioty te trafiają zwykle jako bezużyteczne do śmietnika. Stąd nazwa broni, która z nich powstaje – broń śmieciowa, „trashweapon”.

Broń śmieciową można klasyfikować stosując zróżnicowane kryteria. Przedstawionych poniżej klasyfikacji dokonano w oparciu o:

1. Stopień złożoności konstrukcji broni

Rozróżniamy:

- Broń prostą, jedno lub dwuelementową (np. broń udarowa, broń sieczną);
- Broń wieloelementową, składającą się z więcej niż dwóch elementów, mogącą posiadać mechanizm lub działającą z wykorzystaniem reakcji chemicznych (np. broń palna, urządzenia wybuchowe).

2. Stan materii czynnika rażącego

Rozróżniamy:

- Broń wykorzystującą niebezpieczne właściwości ciał stałych (np. tłuki, ostrza);
- Broń wykorzystującą niebezpieczne właściwości cieczy (np. środki zapalające, substancje żrące, wrzątek);
- Broń wykorzystującą niebezpieczne właściwości gazów (np. urządzenia wybuchowe).

3. Rodzaj powodowanych obrażeń i innych zagrażających życiu i zdrowiu skutków

Rozróżniamy broń powodującą:

- Rany tłuczone (np. tłuki);
- Rany miażdżone (np. przedmioty rzucone lub zrzucone);
- Rany cięte (np. noże);
- Rany kłute (np. szpikulce);
- Rany rąbane (np. masywne ostrza krawędziowe);
- Rany szarpane (np. ostrza mocowane na tłukach);

¹⁹⁹ M. Krzywicki, T. Nawrocki „Trashweapon, śmie(r)ć z za krat”, Strzał 3-4, 2017

- Rany przenikające (np. zaostrome pręty);
- Rany postrzałowe (np. broń palna);
- Zatrucia i otrucia (organiczne i nieorganiczne środki trujące);
- Zakażenia (środki toksyczne);
- Zadziergnięcia (liny, sznurki, tekstylia, przewody elektryczne);
- Amputacje urazowe oraz obrażenia wielonarządowe (urządzenia wybuchowe).

4. Przeznaczenie

Rozróżniamy:

- Broń ofensywną (destrukcyjną), czyli wszelkie środki walki, których użycie zagraża bezpieczeństwu innych osób;
- Broń defensywną (obstrukcyjną), czyli wszelkie środki walki podnoszące poziom bezpieczeństwa osoby bądź grupy osób, chroniące przed skutkami użycia broni ofensywnej.

5. Przygotowanie broni

Rozróżniamy:

- Broń preparowaną, czyli celowo wykonaną z zamiarem użycia w walce;
- Broń afektywna, czyli środki użyte w walce ze względu na ich incydentalną dyspozycyjność w danej, konkretnej sytuacji.

6. Taktykę użycia

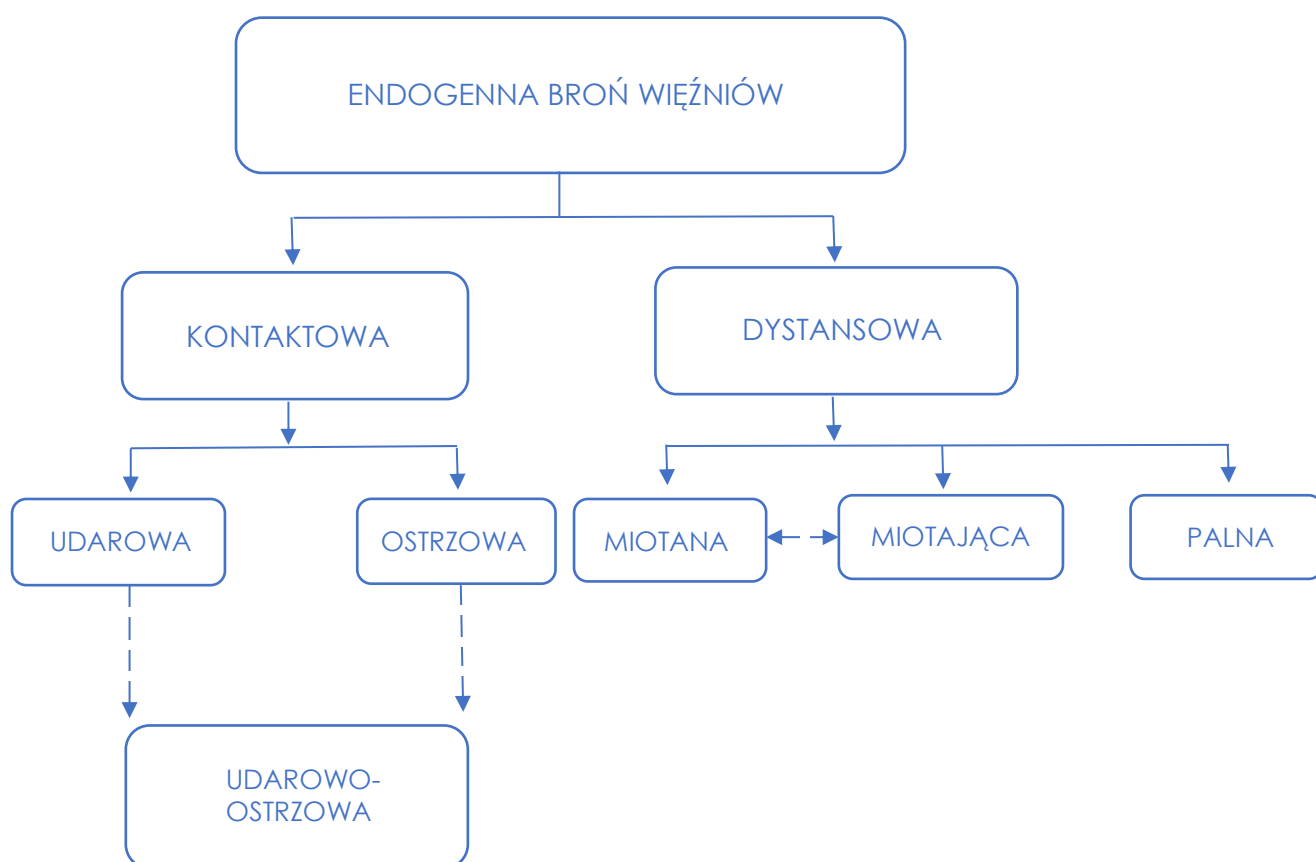
Rozróżniamy:

- Broń kontaktową, służąca do prowadzenia walki w bezpośrednim kontakcie (zwarciu, półdystansie), np. broń ostrzowa, broń udarowa;
- Broń dystansowa, służąca do prowadzenia walki na odległość większą niż długość uzbrojonej w broń kontaktową ręki, np. broń palna, broń miotająca i miotana²⁰⁰.

²⁰⁰ M. Krzywicki, T. Nawrocki „Środowiskowa broń więźniów”, [w:] R. Poklek, P. Dela (red. nauk.) „Możliwości i ograniczenia techniki w zastosowaniach penitencjarno-ochronnych. Humanistyczne i technologiczne wymiary systemu bezpieczeństwa”, Euro-Media sp. z o.o., Warszawa 2018, s. 94-95

3.5. Typy i rodzaje środowiskowej broni więźniów.

Pomimo znacznej różnorodności i występowania wielu rodzajów oraz typów endogennej broni więźniów, przeważającą jej część można zaliczyć do jednej z dwóch obszernych klas utworzonych na podstawie kryterium taktyki użycia, tj. do broni służącej do walki w bezpośrednim kontakcie oraz broni przeznaczonej do walki w dystansie.

Rys. 6. Klasyfikacja endogennej broni więźniów według kryterium taktyki użycia broni. Opracowanie autora na podstawie M. Krzywicki, T. Nawrocki „Środowiskowa broń...” op. cit., s. 95.

Do broni kontaktowej należy zaliczyć:

- Broń udarową, w szczególności tłuki np. pałki;
- Broń ostrzową, w tym krawędziową np. noże i punktową np. szpikulce;
- Broń udarowo-ostrzową, np. tłuki wyposażone w ostrza punktowe lub krawędziowe.

Eksperti w dziedzinie uzbrojenia i taktyki walki uważają, że spośród wszystkich rodzajów broni, powstających dzięki ludzkiej pomysłowości, te które wymagają od walczących jak najbliższego kontaktu, które sprawiają że starcie jest najbliższe walce wręcz, są najbardziej naturalne i użycie ich jest najbardziej instynktowne. Przy uderzeniu ręką skutek jest pewny, przy wykonaniu rzutu jedynie prawdopodobny²⁰¹.

Najbardziej rozpowszechnioną w więzieniach na całym świecie bronią przestępców są wszelkiego rodzaju ostrza (noże, szpikulce) oraz zróżnicowane pod względem wielkości, masy, budowy i materiału tłuki tępo- i ostro- krawędziowe.

Tłuki tępokrawędziowe należą do kategorii broni udarowej, czyli narzędzi przystosowanych do zadawania uderzeń powodujących powstawanie ran tłuczonych i miażdżonych. Oprócz pałek i drągów należy do nich zaliczyć łańcuchy, kastety, „dozbrojne” pasy (obciążone np. kłódkami, wyposażone w ciężkie klamry, ćwieki itp.) i inne tego rodzaju przedmioty²⁰².

Więźniowie najczęściej używają tłuków tępokrawędziowych wykonanych z:

- Metalu, np. pałek taboretu więziennego, płaskownik łóżka, odcinek pręta lub rurki instalacyjnej;
- Drewna, np. trzonki różnego typu narzędzi, elementy przedmiotów kwaterunkowych;
- Papieru, np. zawinięte i najczęściej oklejone lub obwiązane czasopisma;
- Gumy, np. odcinki przewodów gumowych;
- Przewodów elektrycznych np. odcinki instalacji elektrycznej;
- Szkła, np. butelki;

²⁰¹ A. Lorber „Zawodna broń. Błędy, pomyłki techniczne i wpadki pola walki”, Wydawnictwo Bellona, Warszawa 2004, s. 24

²⁰² M. Krzywicki, T. Nawrocki „Więzienne życie na krawędziach”, Strzał 7-8/2017

- Materiałów tekstylnych, np. zwinięte lub skręcone ręczniki albo inny dodatkowo obciążony materiał np. skarpety wypełnione proszkiem do czyszczenia lub prania, mydłem itp.;
- Plastik i tworzyw sztucznych, np. plastikowe butelki wypełnione wodą, piachem, solą, odcinki rurek instalacyjnych z tworzyw sztucznych²⁰³.

Broń ostrzowa

Broń ostrzowa to narzędzia walki posiadające jedną lub więcej niż jedną powierzchnię, którą można wykonać cięcie lub kłucie.

Można wyróżnić następujące rodzaje ostrzy:

- Krawędziowe (np. nóż);
- Punktowe (np. szpikuliec);
- Krawędziowo-punktowe (np. odłamek szklany).

Popularność stosowania przez więźniów ostrzy, wynika ze stosunkowo niewielkich rozmiarów noży i szpikulców, a co za tym idzie łatwością ukrycia ich w celi i odzieży lub obuwiu, dostępności materiałów, prostoty wykonania oraz dosłownie zabójczej skuteczności.

W Stanach Zjednoczonych przeprowadzono badania na podstawie których oceniano szanse obrony osoby gwałtownie zaatakowanej nożem. Według specjalistów Federalnego Biura Śledczego osoba stanowiąca cel nagłego ataku nożem, trzymany przez napastnika w odległości mniejszej niż trzydzieści centymetrów, ze względu na brak czasu na reakcję nie ma żadnych szans na skuteczną obronę²⁰⁴.

Broń ostrzowa stosowana przez więźniów wykonana jest głównie z metalu, plastiku lub szkła. W celu zadania zagrażającego życiu uderzenia więźniowie używają również długopisów, drewnianych pędzelków oraz kredek i ołówków. Noże metalowe mogą być wykonane w pomieszczeniach produkcyjnych i warsztatach przywieziennych z dostępnych tam materiałów, przy użyciu narzędzi lub w celach mieszkalnych z elementów sprzętu kwaterunkowego (np. płaskowników łóżek), czy poprzez zaostrenie krawędzi niewielkich metalowych przedmiotów (np. blachy puszek konserw). Krótkie, ale bardzo ostre, a więc szczególnie niebezpieczne noże

²⁰³ M. Krzywicki, T. Nawrocki „Środowiskowa broń...”, op. cit., s 96

²⁰⁴ J. Fiebig, A. Tyburska (red.) „Bezpieczeństwo osobiste...”, op. cit., s. 15-16

wykonywane są z jednorazowych maszynek do golenia. Noże plastikowe wykonywane są głównie z odłamków plastiku pochodzących z przedmiotów kwaterunkowych (np. miednic, czajników elektrycznych), fragmentów opakowań lub poprzez zaostrowanie w wyniku ścierania krawędzi plastikowych przedmiotów osobistych codziennego użytku (np. szczoteczek do zębów, odłamków mydelniczek, grzebieni, sztućców). Oprócz zaostrowania krawędzi poprzez ścieranie, stosuje się również metodę podgrzewania plastiku i profilowania krawędzi na gorąco oraz zaostrowania uzyskanego profilu poprzez ścieranie na zimno.

Noże szklane wykonywane są z odłamków szkła pochodzących ze stłuczki szyb, butelek, słoików, kloszy, żarówek, lusterek, luksferów oraz innych szklanych przedmiotów. Jeżeli nóż posiada rękojeść to wykonana jest ona najczęściej z taśmy izolacyjnej lub mocującej albo materiałów tekstylnych (bandaży, elementów i fragmentów odzieży).

Szpikulce wykonywane są najczęściej z drutu, gwoździ, igieł, elementów nożyczek lub odpowiednio uformowanego papieru.

Broń udarowo-ostrzowa jest typem broni wielofunkcyjnej tj. posiadającej co najmniej dwie funkcje charakterystyczne dla co najmniej dwóch różnych rodzajów broni. W przypadku broni udarowo-ostrzowej łączy ona funkcję uderzenia (broń udarowa) oraz cięcia i/lub kłucia (broń ostrzowa). Przykładami udarowo-ostrzowej endogennej broni więźniów są tłuki ostrokrawędziowe tzn. zakończone szpikulcami lub posiadające ostrze (ostrza) krawędziowe²⁰⁵.

Do kategorii broni dystansowej należy zaliczyć:

- Broń miotaną;
- Broń miotającą;
- Broń palną (jako szczególny rodzaj broni miotającej).

Broń miotana

Broń miotana to wyrzucane lub zrzucone ręcznie albo przy pomocy narzędzi (broni miotającej), przedmioty stanowiące zagrożenie dla życia i zdrowia za względu na posiadany potencjał spowodowania zranienia, poparzenia, wywołania zakażenia ustrojowego, bądź urazu psychicznego.

²⁰⁵ M. Krzywicki, T. Nawrocki „Środowiskowa broń...”, op. cit., s. 96-97

Broń miotana może być użyta przeciwko osobom i przedmiotom (np. służyć niszczeniu zabezpieczeń ochronnych, sprzętu ochronnego, pojazdów) oraz powodować pożary.

Do broni miotanej należy zaliczyć w szczególności ciężkie, twarde a także ostrokrawędziowe oraz tępe i tępokrawędziowe przedmioty miotane ręcznie lub z użyciem innego przedmiotu (narzędzia miotającego czyli broni miotającej). Broń ta używana jest powszechnie podczas więziennych buntów, w sytuacji samouwolnienia się więźniów i prowadzenia przez nich walki poza oddziałami mieszkalnymi (np. na dachach pawilonów albo innych budynków lub poza zabudowaniami, pomiędzy pawilonami i w terenie otwartym).

Więźniowie miotają wówczas najczęściej przedmiotami takimi jak:

- Kamienie, kostki brukowe oraz odłamki betonowe i ceglane;
- Śruby, nakrętki, kulki łożyskowe, koła zębate, niewielkie metalowe części maszyn i wykonywanych produktów;
- Zaostrzone pręty, odcinki kształtowników, zaostrzony drut, lotki wykonane z igieł i szpilek, zagięte gwoździe, strzały wykonane z metalu, plastiku bądź papieru;
- Opakowania metalowe, szklane i plastikowe, wypełnione ciężką, łatwopalną, brudzącą, cuchnącą, żrącą, zakaźną lub inną niebezpieczną dla życia i zdrowia zawartością;
- Przedmioty zrzucane z dachów lub okien budynków (dachówki, cegły, sprzęt kwaterunkowy, wyposażenie pomieszczeń socjalnych i służbowych)²⁰⁶.

Broń miotająca

Broń miotająca to wszelkiego rodzaju narzędzia służące do wyrzucania (miotania) przedmiotów zaliczonych do kategorii broni miotanej.

Do najczęściej używanej przez więźniów endogennej broni miotającej należy zaliczyć w szczególności: proce, kusze, tuby, strzykawki oraz odpowiednio spreparowane i użyte plastikowe butelki. Za ich pomocą można miotać na znaczne odległości niewielkie kamienie, śruby, nakrętki, kulki łożyskowe, odcinki, druty oraz igły. Użycie procy lub kuszy może powodować powstanie ran przenikających. Miotane za ich pomocą pociski (krótkie, ostre strzały czy niewielkie, ale ciężkie metalowe przedmioty) mogą poważnie zranić, a nawet zabić człowieka²⁰⁷.

²⁰⁶ Ibidem

²⁰⁷ M. Krzywicki, T. Nawrocki „Broń z pudła”, Strzał 5-6/2017

Strzykawki mogą być używane zarówno do zakłuc (jeżeli są wyposażone w igły), jak i do miotania, wykorzystując energię sprężonego powietrza, niebezpiecznych substancji, środków drażniących lub zakaźnych. W tych przypadkach szczególnie niebezpieczny jest kontakt tych substancji z gałką oczną²⁰⁸.

Plastikowe butelki po napojach z wykonanymi w nakrętkach otworami określane są w amerykańskich więziennych jako „squirt guns” czyli „tryskające (strzykające) pistolety”. Mogą służyć do oblewania przeciwnika krwią, moczem, substancjami cuchnącymi, łatwopalnymi lub drażniącymi. Podczas buntów służą do wzniecania i podsycania ognia na zaporach oraz miotanych przedmiotach²⁰⁹.

Do budowy tuby, której zasięg skutecznego rażenia może wynosić ponad pięć metrów wystarczy użyć zrolowanego i usztywnionego taśmą klejącą papieru (np. czasopisma) oraz krótkiego odcinka gumy odzieżowej lub innej. Strzałę może stanowić zaostrowany ołówek bądź kredka albo uformowany papier uzbrojony w igłę, drut lub drewnianą drzazgę²¹⁰.

Specyficznym rodzajem broni miotającej są improwizowane miotacze ognia. Najprostsze z nich to dezodoranty w sprayu. Dlatego posiadanie wszelkiego rodzaju rozpylanych, przechowywanych w pojemnikach pod ciśnieniem kosmetyków jest w więzieniach zabronione. Oprócz dezodorantów w sprayu, jako miotacze ognia stosowane mogą być wypełnione substancjami łatwopalnymi plastikowe pojemniki po środkach higieny osobistej oraz plastikowe butelki po napojach lub środkach chemii gospodarczej. Dokręcane do nich atomizery pochodzą najczęściej ze zużytych opakowań płynów do mycia szyb i armatury sanitarnej. Umożliwiają one wytworzenie łatwopalnej mgiełki²¹¹.

Ze względu na zasadnicze różnice w budowie i działaniu w porównaniu z innymi typami broni miotającej, endogenna broń palna stosowana przez więźniów wymaga odrębnego omówienia.

²⁰⁸ R. D. Omar „Prison Killing...”, op. cit., s. 69

²⁰⁹ Ibidem, s. 71

²¹⁰ M. Krzywicki, T. Nawrocki „Broń z ...”, op. cit.

²¹¹ Ibidem

Broń palna

Broń palna to urządzenie, które w wyniku działania sprężonych gazów, powstałych na skutek spalania materiału miotającego jest zdolne do wystrzelenia pocisku z lufy albo elementu zastępującego lufę.

Działanie broni palnej opiera się na energicznym wyrzucie pocisku. Wyrzut ten wywołany jest dynamicznym rozchodzeniem się gazów powstających w wyniku gwałtownego spalania materiału miotającego pocisk. Broń palną w formie prostego schematu można przedstawić jako tubę kierującą uchodzenie powstałego wewnątrz niej gazu, nadającego energię znajdującemu się wewnątrz niej pociskowi. Gaz ten znajduje ujście w kierunku w którym napotyka najmniejszy opór, czyli otwartego końca tuby (lufy). Jeżeli wewnątrz tuby mieści się odpowiednio dobrany przedmiot, to pocisk którym on się stanie, będzie energicznie wyrzucany na zewnątrz przez gaz wytworzony w wyniku nagłego spalania ładunku miotającego²¹².

Do wykonania endogennej broni palnej więźniowie wykorzystują najczęściej kawałki rur metalowych i plastikowych, drut, taśmę izolacyjną i klejącą, sprężyny, śruby, kawałki drewna, tekstylia i papier²¹³.

Najdogodniejszym miejscem wyrobu broni palnej więźniów są wyposażone w obrabiarki i narzędzia ślusarskie, stanowiska pracy w przywiązanych zakładach produkcyjnych i warsztatach remontowo – naprawczych. Do wykonania sprawnego i skutecznego w użyciu egzemplarza broni palnej wystarczy podstawowe wyposażenie warsztatu ślusarskiego lub stolarskiego. Egzemplarze śmieciowej broni palnej wykonywane są również w celach mieszkalnych. Tam też powstaje większość atrap broni palnej, używanych podczas prób ucieczek w celu terroryzowania innych osób²¹⁴.

W zależności od konstrukcji broni, jej amunicję mogą stanowić: kawałki blachy, gwoździe, szpilki, igły, pinezki, odcinki drutu, kulki łożyskowe, odłamki szkła, plastiku, drobny gruz i kamienie, kawałki drewna, inne niewielkie przedmioty.

²¹² R. D. Omar „Prison Killing...”, op. cit., s. 105

²¹³ M. Krzywicki, T. Nawrocki „Środowiskowa broń...”, op. cit., s. 98

²¹⁴ Ibidem, s. 98

Dodatkowym zagrożeniem dla życia i zdrowia osoby zranionej z broni palnej więźniów jest fakt, że „śmieciowa” amunicja może być samoistnie lub celowo zainfekowana²¹⁵.

Pocisk wystrzelony z broni śmieciowej nie musi penetrować ciała człowieka aby doprowadzić do tragicznych skutków ze spowodowaniem śmierci włącznie. W zależności od materiału z jakiego został wykonany, jego masy lub posiadanej energii kinetycznej, może on działać obalająco, powodować wewnętrzne pęknięcia kości i narządów, krwotoki wewnętrzne, złamania kości, krwiaki, odmę jamy opłucnej czy niewydolność oddechową. Strzał oddany „śmieciowym” pociskiem w głowę może spowodować natychmiastową śmierć²¹⁶.

W zależności od możliwości dostępu do materiałów i narzędzi, pomysłowości i zdolności wykonawcy oraz umiejętności ukrycia, endogenna broń palna i amunicja więźniów może charakteryzować się różnym stopniem zaawansowania technicznego²¹⁷.

Stosowanie materiałów „śmieciowych” nie wyklucza możliwości wytwarzania i używania przez więźniów broni i amunicji o znacznie wyższym stopniu zaawansowania technicznego.

O tym, że zaawansowaną konstrukcyjnie broń palną można wykonać z materiałów „śmieciowych”, świadczy przykład wykrycia tego typu broni podczas rutynowej kontroli celi, jakiej dokonali funkcjonariusze więzienia w Kingston (Kanada) w roku 2005. Broń wykonana została przez więźnia w celi mieszkalnej, w całości z ogólnodostępnych, legalnie posiadanych materiałów. Lufę broni wykonano z odpowiednio zrolowanej i uformowanej blachy pochodzącej z aluminiowych puszek po napojach. Dla wzmocnienia konstrukcji lufy blachę ściśnięto mocno nićmi i owinięto plastikową folią. Rękojeść broni została wykonana z obudowy dezodorantu w formie stałej tzw. „sztyfcie”. Jako ładunek miotający zastosowano środek zapalający pozyskany z zapatek, a amunicję stanowiły ostre kawałki metalu pochodzącego z puszek po artykułach spożywczych i napojach oraz zużytych jednorazowych zapalniczek. Więzień, który skonstruował tę broń zaprojektował i wykonał zaawansowany technicznie mechanizm spustowy – elektrospust, wykorzystując do jego budowy legalnie posiadany sportowy stoper. Poprzez

²¹⁵ Ibidem, s. 98

²¹⁶ Por. A. Obara, M. Dziekiewicz „Leczenie obrażeń po broni palnej”, Wydawnictwo Bellona, Warszawa 2008, s. 117

²¹⁷ M. Krzywicki, T. Nawrocki „Środowiskowa broń...”, op. cit., s. 98

naciskanie na przycisk stopera wysyłane były przewodowo impulsy elektryczne, które wytwarzały iskry inicjujące zapłon znajdującego się w lufie ładunku miotającego. Jego gwałtowne spalanie powodowało energiczny wyrzut (strzał) stanowiących pociski wspomnianych metalowych przedmiotów²¹⁸.

W historii polskiego więziennictwa miało miejsce tragiczne zdarzenie, podczas którego w wyniku użycia przez więźniów broni palnej wykonanej w przywięziennym zakładzie produkcyjnym zginęło dwóch funkcjonariuszy Służby Więziennej.

1 lutego 1979 roku w zakładzie karnym w Wadowicach czterech skazanych podjęto próbę ucieczki z terenu jednostki przy użyciu wcześniej wykonanych rewolwerów i noży. Skazani zatrudnieni byli w znajdujących się wewnątrz więzienia zakładach produkujących podzespoły do silników wysokoprężnych, gdzie obsługiwali obrabiarki. Wiosną 1978 roku jeden z więźniów przystąpił do wytwarzania rewolwerów. W przeciągu kilku miesięcy wykonał trzy egzemplarze różniące się między sobą kalibrem oraz pojemnością bębnow (dziewięcio-, ośmio- i siedmiokomorowe), a także dwadzieścia trzy sztuki amunicji. Do wykonania naboju wykorzystał jako materiał pirotechniczny siarkę z zapatek, a pociski odlał z ołowiu pozyskanego z plomb towarowych oraz cyny. Przeprowadził także próbne strzelania w celu dobrania grubości spłonki i czułości materiału inicjującego. Wytworzone elementy rewolwerów (a z czasem gotowe egzemplarze) oraz noże ukrywał w zbiornikach oleju do pras hydraulicznych²¹⁹. Podczas próby ucieczki czterej więźniowie zabili dwóch strażników. Do pierwszego z nich oddano dwa strzały, a następnie zadano ciosy nożami oraz uderzano rękojęściami rewolwerów w głowę. Drugi strażnik podczas próby obezwładnienia jednego z więźniów ugodzony został nożem w tętnicę pachwinową i zmarł wskutek wykrwawienia. Ze względu na to, że zraniony znajdował się w sektorze wymiany ognia między funkcjonariuszami, a więźniami, niemożliwe było szybkie udzielenie mu pomocy²²⁰.

Urządzenia wybuchowe i zapalające.

W warunkach więziennych użycie improwizowanych urządzeń wybuchowych ma miejsce najczęściej podczas zbiorowych wystąpień o charakterze konfrontacyjnym.

²¹⁸ W. Kierstead „Law enforcement safety handbook”. Brunswick Police Department, Ohio 2006, s. 6

²¹⁹ P. Żyła „Ostatnia służba – dramat w Wadowicach, OMZ Ochroniarz 2/2012

²²⁰ Ibidem

Więźniowie wykorzystują w celu budowy urządzeń wybuchowych i zapalających butelki, słoiki, wiaderka, puszki wypełnione zdobytymi w magazynach i przywieszonych warsztatach czy garażach, rozpuszczalnikami, olejami, smarami, paliwami, farbami i lakierami, dodając do nich gwoździe, śruby, nakrętki i inne metalowe przedmioty.

Podczas buntów na barykadach i innych improwizowanych zaporach ustawiane i podpalane są butle z gazami technicznymi²²¹.

Lista produktów powszechnego użytku, z których można wykonać materiały wybuchowe jest długa. Zalicza się do nich m. in. środki czyszczące na bazie chloru, kwas akumulatorowy, cukier puder, wazelinę i zwykłe zapałki, których główki same w sobie mogą być groźnym materiałem wybuchowym²²².

W improwizowanych ładunkach wybuchowych mogą znaleźć zastosowanie środki spożywcze m. in. kakao, cynamon, skrobia kukurydziana i ziemniaczana, cukier trzcinowy, ryż, soja, owies, pszenica, sproszkowane pestki moreli, wiśni i brzoskwini, sproszkowane łupiny orzecha włoskiego oraz suszone i sproszkowane skórki cytrusów²²³.

Substancją czynną w pociskach zapalających mogą być środki dezynfekujące na bazie etanolu z zawartością propanu. Nawet ładunki o małej sile ale wypełnione gwoździami, haczykami z drutu, szkłem, kawałkami metalu stanowią śmiertelne niebezpieczeństwo powodując liczne, płytkie rany wieloodłamkowe, z których każdy odłamek tworzy własny kanał przechodząc przez ciało pod innym kątem. Gojenie takich ran jest znacznie utrudnione. Bardzo często występują groźne powikłania. Wielu ciał obcych, szczególnie małych nie można usunąć, bo nie można ich wykryć. Takie odłamki powodują powstawanie i rozwój zakażeń²²⁴. Rany zagojone potrafią się otwierać po roku i dłużej. Ranni wymagają wielomiesięcznego leczenia, często wielokrotnych operacji i rehabilitacji²²⁵.

Przykładem skutecznego zastosowania prostych w konstrukcji ładunków wybuchowych może być sytuacja jak miała miejsce w jednym z włoskich zakładów karnych w roku 1977, kiedy to grupa około siedemdziesięciu więźniów w trakcie

²²¹ K. Bedyński „Działania ochronno-obronne...”, op. cit.

²²² A. Weir „50 broni...”, op. cit., s. 243

²²³ S. Lecker „Explosive dusts – advanced...”, op. cit., s. 28

²²⁴ A. Obara, M. Dziekiewicz „Leczenie obrażeń...”, op. cit., s. 123

²²⁵ Ibidem, s. 144

powrotu ze spaceru na pawilon mieszkalny obezwładniła siedemnastu strażników, po czym zabarykadowała się nimi jako zakładnikami w jednym ze skrzydeł oddziału mieszkalnego. Podczas akcji odblokowywania zajętego obiektu i uwalniania zakładników, wskutek użycia przez więźniów ładunków wybuchowych umieszczonych w metalowych puszkach po spożytych konserwach kilku funkcjonariuszy Specjalnej Grupy Interwencyjnej Karabinierów (GIS) zostało rannych²²⁶.

Endogenne więzienne środki odurzające

Do dzisiaj w polskich więzieniach można zaobserwować przypadki odurzania się tzw. „czajem”. Praktycznie aż do końca XX w. zjawisko to było powszechne. „Czaj” to bardzo silny napar z herbaty odznaczający się właściwościami oszałamiającymi i wywołujący specyficzny stan lekkiego zamroczenia. Pity regularnie przez pewien czas powoduje uzależnienie od zawartej w nim teiny. Dla wzmocnienia efektu odurzenia dodawano do naparu tytoń w ilości odpowiadającej jednemu papierosowi (spożycie wyciągu z liści tytoniu może spowodować natychmiastową śmierć) oraz sproszkowany środek medyczny (tzw. tabletkę od bólu głowy „z krzyżykiem”) zawierający środek przeciwbólowy – fenacytynę, kwas acetylosalicylowy oraz kofeinę. W efekcie długotrwałego spożywania czaju zdarzały się przypadki zgonów osadzonych²²⁷.

Pomimo ekspansji różnego typu narkotyków przemyconych z zewnątrz nadal dużym zagrożeniem dla bezpieczeństwa jednostek penitencjarnych jest wytwarzany przez więźniów alkohol. Produkowany jest on w celach mieszkalnych z rozmaitych środków spożywczych (np. owoców świeżych, dżemów, ryżu, chleba, rodzynek, keczupu itp.). Produkcja jest prosta i tania (nieraz wręcz bezkosztowa), a jedynym problemem jest jej ukrycie przed strażnikami. Fermentacja odbywa się w plastikowych pojemnikach, butelkach po napojach, wiaderkach po zaprawach spożywczych (często z resztkami ich zawartości), a nawet w plastikowych siatkach tzw. „reklamówkach”.

Zdarzają się przypadki spożycia przez więźniów alkoholu w postaci płynów do dezynfekcji osób i przedmiotów (składnikiem bazowym jest etanol w bardzo wysokim stężeniu)²²⁸.

²²⁶ A. Roguszewski „Niespodziewana riposta”, MMS Komandos 6/2000

²²⁷ Zob. M. Kosecki „Ludzie w sytuacjach...”, op. cit., s. 128 oraz P. Moczydłowski „Drugie życie...”, op. cit., s. 140

²²⁸ Autorowi znany jest przypadek wprawienia się w stan nietrzeźwości przez więźnia sprzątającego ambulatorium na oddziale szpitalnym aresztu śledczego, powstały w wyniku spożycia środka do dezynfekcji rąk, którego składnikiem bazowym był 96% etanol, znajdującego się w podajniku zamontowanym przy umywalce.

Poniżej opisane zostały dwa konfrontacyjne zbiorowe wystąpienia, podczas których wielu uczestników znajdowało się w stanie po spożyciu endogennych, więziennych środków odurzających.

Nocą 1 lutego 1980 roku, więźniowie osadzeni w celi wieloosobowej zakładu karnego w Santa Fe (Stany Zjednoczone) urządzili libację alkoholową, podczas której spożywali wyprodukowany przez siebie alkohol. Następnego dnia, wczesnym rankiem grupa odurzonych więźniów wydostała się z celi i wdaruła do dyżurki funkcjonariuszy, biorąc dwunastu z nich jako zakładników. Następnie uwolnieni z cel więźniowie skierowali swoją nienawiść i agresję na współwięźniów, którzy uważani byli za informatorów administracji zakładu. Niektórych domniemanych konfidentów spalono żywcem, innych wykastrowano, poćwiartowano lub ścięto. Ten trwający trzydzieści sześć godzin bunt, uważany jest do dziś za najbardziej barbarzyński w historii Stanów Zjednoczonych. Trzydziestu trzech więźniów zostało w bestialski sposób okaleczonych i zamordowanych, a setki innych bito, gwałcono lub torturowano²²⁹.

8 grudnia 1989 roku około godziny 14⁰⁰ w zakładzie karnym w Nowym Wiśniczu grupa ok. dwudziestu pięciu więźniów wracając ze spaceru obezwładniła funkcjonariuszy pełniących służbę w dwóch oddziałach mieszkalnych, odebrała im klucze od oddziałów i cel, otworzyła cele mieszkalne uwalniając z nich więźniów, a następnie to samo uczyniono na dwóch pozostałych oddziałach mieszkalnych opanowanego przez więźniów pawilonu. Więźniowie zatrzymali siedmiu funkcjonariuszy jako zakładników i zażądali rozmowy z naczelnikiem więzienia. Rozmowa odbywała się przez kraty. Na opanowanych przez więźniów oddziałach zebrało się około trzystu osadzonych. Część z nich była odurzona „czajem”, niektórzy bimbrem. Zbuntowani więźniowie uzbroili się w różne niebezpieczne przedmioty (kawałki rur, siekiery, noże itp.), wydostali się na strych, aby zająć dogodne pozycje obronne i założyć punkty obserwacyjne. Zaspawali kraty prowadzące do zajętej przez nich części zakładu. Zażądali od administracji suchego prowiantu, grożąc jednocześnie, że w wypadku niespełnienia ich żądania podpalą zajęte przez siebie pozycje. Wraz z upływem czasu więźniowie ulegali zmęczeniu, ale nasilały się również postawy agresywne (...) ²³⁰.

²²⁹ S. Christianson „Więzienia świata – spojrzenie na najstynniejsze zakłady penitencjarne”, Wydawnictwo Muza SA, Warszawa 2005, s. 173-174

²³⁰ J. Malec „Informacja zbiorcza o stopniu naruszania praw współwięźniów w czasie buntów w ZK w Czarnem, Goleniowie i Nowogardzie”, kserokopia maszynopisu w posiadaniu autora.

Środki toksyczne – trucizny

Uważany za twórcę toksykologii (nauki o środkach trujących), szwajcarski lekarz i przyrodnik Paracelsus (1493-1541), wyraził pogląd, że trucizną jest wszystko co może przyswoić ludzki organizm, kwestią jest tylko wielkość dawki (dosłownie: Cóż jest trucizną? Wszystko jest trucizną i nic nie jest trucizną. Tylko dawka czyni, że dana substancja nie jest trucizną")²³¹.

W opublikowanym w Stanach Zjednoczonych opracowaniu dotyczącym dosłownie „więziennych technik zabijania”, wymieniono trzydzieści dwie powszechnie występujące rośliny mające właściwości trujące. Do bardzo skutecznych trucizn zaliczono m. in. wyciąg z pestek owoców różowatych, takich jak brzoskwinie, wiśnie, czereśnie, jabłka, gruszki. Pestki tych owoców zawierają glikozydy cyjanogenne będące silną trucizną. Również inne powszechnie występujące rośliny mają groźne dla życia właściwości. Przykładowo liście pomidora, a także rabarbaru powodują po spożyciu problemy kardiologiczne mogące prowadzić do zatrzymania akcji serca, a w konsekwencji zgonu²³².

Broń afektywna

Broń afektywną (sytuacyjną) stanowią przedmioty i substancje użyte przez więźnia w efekcie nagłego, dynamicznego zdarzenia wynikającego z wystąpienia niespodziewanej i niekontrolowanej sytuacji.

Broń afektywna stosowana jest przez więźniów pod wpływem impulsu wywołanego incydem, który przybrał charakter konfrontacyjny.

W sytuacjach tego typu więźniowie stosują najczęściej następujące środki przemocy:

- Siłę fizyczną w formie uderzeń dłońmi, łokciem, głową, kopnięć, odepchnięć, ugryzień, duszeń, przytrzymaniań;
- Plucie;
- Poparzenia grzałką lub żelazkiem
- Oblewanie gorącymi płynami (wrzątkiem, gorącymi napojami, zupą);
- Uderzenia środkami spożywczymi;
- Uderzenia sprzętem kwaterunkowym (taboretami, koszem na śmieci, miednicą, trzonkiem miotły, przepychaczem);

²³¹ <https://pl.wikipedia.org/wiki/Paracelsus>, dostęp z dnia 10.10.2019

²³² R. D. Omar „Prison Killing...”, op. cit., s. 93-94

- Uderzenia improwizowanymi, wykonanymi i posiadаныmi nielegalnie przyrządami do wykonywania ćwiczeń siłowych oraz treningów walki wręcz (obciążone butelki PET, drewniane trzonki różnej długości itp.);
- Uderzenia przedmiotami osobistego użytku więźnia (długopisem, ręcznikiem, książką, szczoteczką do zębów, mydłem itp.);
- Uderzenia przedmiotami znajdującymi się w dyżurce oddziałowego, wychowawcy, psychologa (książki, monitory komputerów itp.);
- Uderzenia innymi przedmiotami będącymi na wyposażeniu pomieszczeń, w których więźniowie przebywają czasowo (świetlice, poczekalnie, ambulatoria, kaplice itp.)

Broń obstrukcyjna (defensywna)

Endogenna broń obstrukcyjna (defensywna) więźniów to wszystkie środki materialne, których użycie ma na celu zwiększenie indywidualnego lub zbiorowego poziomu bezpieczeństwa, w efekcie zapewnienia ochrony przed działaniami współwięźniów, personelu penitencjarnego lub innych osób.

Broń obstrukcyjną można podzielić na:

- Indywidualną;
- Zespołową.

Broń obstrukcyjna indywidualna ma na celu podnieść poziom bezpieczeństwa osobistego więźnia, w efekcie zwiększenia stopnia jego ochrony przed podejmowanymi wobec niego działaniami

Do broni tego typu należy zaliczyć w szczególności:

- Improwizowane ochraniacze na ręce, nogi, tułów wykonane z materiałów tekstylnych lub papieru (grube warstwy odpowiednio zespolonych czasopism);
- Improwizowane środki ochrony dróg oddechowych i oczu (ochrona przed działaniem gazu łzawiącego) wykonane z materiałów tekstylnych i/lub plastiku;
- Ochraniacze wykonane z materacy kwaterunkowych;
- Sprzęt kwaterunkowy (stoły, łóżka) stanowiące indywidualną ochronę przy próbach wejścia na celę interweniujących funkcjonariuszy;
- Ochraniacze twarzy (wykonane z elementów plastikowych);
- Improwizowane rękawice chroniące przed przecięciami ostrymi przedmiotami;

- Kominiarki utrudniające identyfikację więźnia biorącego udział w incydencie lub zamieszkach (wykonane np. z kocy, prześcieradeł lub poszewek na poduszki).

Broń obstrukcyjna zespołowa wykorzystywana jest przez więźniów podczas zbiorowych wystąpień o charakterze konfrontacyjnym, przede wszystkim w trakcie buntów.

Do tego typu broni należy zaliczyć w szczególności wszelkiego rodzaju konstrukcje i inne przedsięwzięcia inżynieryjne umożliwiające więźniom utrzymanie zajętych pozycji oraz utrudniające lub uniemożliwiające funkcjonariuszom prowadzenie działań zgodnych z przyjętymi założeniami i taktyką.

Najczęściej spotykane w więzieniach formy obstrukcyjnej broni zespołowej to:

- Barykady;
- Wyburzenia, tworzenie rumowisk;
- Blokady krat, bram, furt i drzwi (np. poprzez zastawianie lub zaspawanie);
- Zapory ogniowe i dymne;
- Zalania kierunków podejść grup interwencyjnych, wodą, substancjami łatwopalnymi i utrudniającymi funkcjonariuszom sprawne wykonanie manewru²³³.

²³³ K. Jędrzejak „Konflikty występujące w warunkach izolacji więziennej. Niektóre aspekty przeciwdziałania”, Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Oficerskiej im. T. Kościuszki we Wrocławiu 2/96, s. 177

4. BUNT JAKO RADYKALNA FORMA WIĘZIENNEGO TERRORU KRYMINALNEGO

4.1. Konfliktowość izolacji więziennej

Konflikt jest stałym elementem życia społecznego. Etymologiczne słowo konflikt (*łac. conflictus-zderzenie*), zgodnie z jego pierwotnym znaczeniem oznacza sytuację starcia między co najmniej dwoma podmiotami, spowodowaną międzypodmiotowym zaburzeniem realizacji jednego lub więcej podmiotów. Pojęcie konfliktu kojarzy się nieodłącznie z takimi określeniami jak: sprzeczność dążeń, niezgodność interesów lub poglądów, antagonizm, spór czy zatarg²³⁴.

Konflikt na linii więziennicy – więźniowie jest stanem naturalnym i wynika z istoty izolacji więziennej. Leży u podłoża relacji dwóch przeciwstawnych, skupionych na niewielkiej przestrzeni grup. Ludzi wykonujących karę pozbawienia wolności i ludzi jej podlegających. Sytuacja izolacji więziennej w sposób oczywisty antagonizuje te grupy, a intensywność i specyfika relacji tworzą ich konfrontacyjność.

Do podstawowych źródeł konfliktów specyficznych dla środowiska więziennego należy zaliczyć:

1. Sprzeczność między celami wykonania kary pozbawienia wolności lub środka w postaci tymczasowego aresztowania, a celami więźniów;
2. Deprawacyjny charakter izolacji więziennej;
3. Funkcjonowanie konfrontacyjnie nastawionych zorganizowanych grup więźniów;
4. Przeciwstawny charakter działań personelu więziennego i więźniów.

Eskalujące sytuacje konfliktowe w więzieniu mogą prowadzić do wystąpień zbiorowych, stanowiących szczególne zagrożenie dla bezpieczeństwa jednostki penitencjarnej. Wystąpienia te dzieli się ze względu na przyjętą przez więźniów taktykę na:

- Bierne, polegające najczęściej na odmowie wykonania poleceń porządkowych wydawanych przez personel, odmowie wykonywania pracy, czy odmowie przyjmowania posiłków;

²³⁴ Ibidem, s. 187-189

- Czynne, `przybierające postać niszczenia mienia, agresji wobec personelu i współwięźniów, podejmowania prób zbiorowych ucieczek i organizowania buntów.

Efektym wystąpień czynnych często są ofiary śmiertelne zarówno wśród więźniów jak i personelu penitencjarnego²³⁵.

Przykładem skrajnie niebezpiecznego czynnego zbiorowego wystąpienia więźniów jest bunt. Stanowi on zarazem radykalną formę więziennego terroru kryminalnego.

Destrukcyjny charakter buntu więziennego wyraża się w szczególności:

- Niepohamowaną agresją wobec personelu więziennego, zantagonizowanych współwięźniów oraz służb interwencyjnych (Służby Więziennej, Policji a także Straży Pożarnej oraz personelu karettek pogotowia);
- Niszczeniu mienia więziennego;
- Dążeniu do samouwolnienia z cel i pawilonów mieszkalnych;
- Podejmowaniu prób ucieczek z terenu więzienia;
- Niszczeniu dokumentacji penitencjarnej;
- Niszczeniu technicznych środków ochronnych;
- Dokonywaniu kradzieży środków przechowywanych w depozycie wartościowym oraz magazynie depozytowym i odzieżowym osób osadzonych;
- Dążeniu do zdobycia i przejęcia magazynów uzbrojenia;

W odróżnieniu od indywidualnych aktów agresji lub oporu (nieposłuszeństwa) bunt ma zawsze charakter wystąpienia zbiorowego.

Bunt stanowiący radykalne, czynne i gwałtowne zbiorowe wystąpienie więźniów, poza agresją i destrukcją charakteryzuje się również zwiększonym natężeniem działań zmierzających do samouwolnienia i ucieczek z terenu jednostek penitencjarnych.

Samouwolnienie jest istotą buntu, ponieważ stanowi zanegowanie i przetamanie ograniczeń powodujących dolegliwość sytuacji uwięzienia.

Samouwolnienie więźnia podczas buntu dokonuje się w dwóch wymiarach:

²³⁵ R. Musiałowski „Zbiorowe wystąpienia osób pozbawionych wolności w latach osiemdziesiątych”, Biuletyn Rzecznika Praw Obywatelskich nr 32, „Stan i węzłowe problemy polskiego więziennictwa” cz. 2, Warszawa 1997, s. 249

1. Fizycznym, wyrażającym się w pokonaniu ograniczeń przydzielonej więźniowi przez administrację więzienną przestrzeni, miejsca oraz czasu i przyczyny dla której może on w nim przebywać. Przywrócona zostaje więźniowi możliwość dysponowania swoją osobą;
2. Mentalnym, wyrażającym się w uwolnieniu od nakazów i zakazów obowiązujących więźnia, będących instrumentami sprawowanej nad nim kontroli, narzucających mu zasady postępowania oraz regulujących ściśle zasady jego zachowania. Więźniowie, których stale się kontroluje zmierzają do przejęcia kontroli nad więzieniem, a tym samym radykalnej zmiany obowiązujących zasad i przez to zanegowania samej istoty uwięzienia. Symbolicznie wiąże się to z przetrzymywaniem funkcjonariuszy w charakterze zakładników (więźniów).

Bunt od samego początku zakłada agresję przeciwko personelowi więziennemu. Jest to forma przemocy o spotęgowanym nasileniu, zmierzająca do osiągnięcia zamierzonych celów nie tylko groźbą czy szantażem, ale zorganizowanym niszczeniem czy bezpośrednim gwałtem popełnianym na osobach²³⁶.

Bunt może poprzedzić postępująca sytuacja buntowa, charakteryzująca się gwałtownym spadkiem dyscypliny więźniów, ilości i zakresu żądań oraz prowokacji wobec personelu i kierownictwa jednostki penitencjarnej, centralnej administracji więziennej i innych instytucji. Sygnałem świadczącym o narastaniu sytuacji buntowej jest zwiększająca się ilość różnych form napaści fizycznych na personel penitencjarny będąca wyrazem poczucia bezkarności panującego wśród więźniów oraz stanowiąca pewnego rodzaju test na poziom reakcji administracji penitencjarnej.

Każde zaburzenie mające miejsce w więzieniu zawiera przejawy agresji bezpośredniej skierowanej wobec osób, mienia lub instytucji. Może ona polegać na zakłóceniu spokoju w obrębie jednostki poprzez wznoszenie wrogich okrzyków, nawoływaniu innych więźniów i osób postronnych do wsparcia wystąpienia, ubliżaniu funkcjonariuszom oraz innym przedstawicielom władzy państwowej²³⁷.

²³⁶ B. G. Kułan „Bunt na Świętym Krzyżu w dniu 20 września 1925 roku”, Wydawnictwo ECE, Toruń 2013, s. 13

²³⁷ K. Bedyński, M. Wołowicz „Zbiorowe protesty w zakładzie penitencjarnym. Próba definicji, przyczyn i metodologiczna propozycja badania zjawiska”, Przegląd Penitencjarny i Kryminologiczny 17/1989, s. 61

Kiedy w więzieniu wybucha bunt wydarzenia toczą się szybko. Nad kalkulacją działań biorą przewagę emocje, uczucia strachu i nienawiści²³⁸.

W trakcie buntu dochodzi do niszczenia wyposażenia cel i pomieszczeń, barykadowania i blokowania budynków oraz ciągów komunikacyjnych, podpaień, prób uzbrojenia więźniów w środki walki służące do napaści i stawiania oporu siłom interwencyjnym. Agresja bezpośrednia może dotyczyć także funkcjonariuszy i pracowników cywilnych, którzy znajdują się w chwili rozpoczęcia buntu w rejonie zdarzenia i ujęci zostali jako zakładnicy²³⁹.

Zaburzenie mające charakter buntu i wyrażające się stosowaniem spotęgowanej agresji fizycznej cechuje najczęściej wysoka dynamika rozwoju zdarzeń, szybkie, gwałtowne rozprzestrzenianie się destrukcji oraz całkowite załamanie systemu obowiązujących w jednostce penitencjarnej zasad porządkowych²⁴⁰.

Bunt jest więc bezsprzecznie radykalnym aktem więziennego terroru kryminalnego.

4.2. Kryzysowe znaczenie buntu więziennego

Bunt stanowi dla więzienia zdarzenie graniczne, kończące pewien etap działalności jednostki penitencjarnej, rozpoczynając jednocześnie kolejny, odmienny w swej formie. Po zakończeniu buntu więzienie nie wraca do funkcjonowania na dotychczas przyjętych zasadach. W trakcie buntu wszystkie formalne i nieformalne relacje pomiędzy stronami ulegają zerwaniu. Mobilizacja i determinacja po obu stronach, uniemożliwiają komunikację środkami innymi niż siłowe. Bunt w więzieniu jest wydarzeniem przełomowym. Ze względu na swój charakter i znaczenie bunt więzienny można określić jako kryzys²⁴¹.

Pojęcie kryzysu wywodzi się z terminologii medycznej i pierwotnie oznaczało nagły moment znaczącej zmiany w stanie zdrowia. Występowanie kryzysu mogło oznaczać wyzdrowienie lub zapaść zakończoną zgonem. Pojęciu kryzysu, sytuacji kryzysowej i zarządzania kryzysowego poświęcono wiele publikacji naukowych. Należy przyznać, że definicje uniwersalne tych pojęć, formułowane przez uznanych specjalistów w tej dziedzinie są na ogół zgodne co do zasadniczej ich treści. Są to bowiem definicje,

²³⁸ S. Podemski „Mądrość po szkodzie”, *Polityka* 11/1990

²³⁹ K. Bedyński, M. Wołowicz „Zbiorowe protesty...” op. cit., s. 61-62

²⁴⁰ Ibidem, s. 62

²⁴¹ Termin „kryzys” (*gr. krisis-odsiewać, rozdzielać, decydować, sądzić*) oznacza moment rozstrzygający, punkt zwrotny, okres przełomu, J. Tokarski (red. nauk.) „Słownik wyrazów obcych PWN” Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1980, s. 404

które po pierwsze nie zawężają ich zastosowania do jednej tylko dziedziny wiedzy, a po wtóre mogą znaleźć zastosowanie we wszelkich możliwych konfiguracjach i ujęciach problemowych²⁴².

Kryzys, aby został za taki uznany, musi wyczerpać kilka charakterystycznych parametrów typowych dla sytuacji:

- Stwarzać realne lub wiarygodne zagrożenie;
- Mieć odpowiednią skalę;
- Wymagać podejmowania szybkich decyzji;
- Posiadać wysoki poziom nieprzewidywalności;
- Występować w warunkach presji i deficytu czasu oraz informacji;
- Posiadać wysoki potencjał eskalacji;
- Cechować się niepewnością co do rzeczywistej sytuacji;
- Występować musi brak pewności co do skuteczności użytych procedur, sił i środków

Najistotniejszym wskaźnikiem, który pozwala daną sytuację określić mianem kryzysu jest fakt przetomu i zwrotu w funkcjonowaniu jakiegoś układu lub systemu. Aby zjawisko mogło być uznane za kryzys musi zaistnieć nagłe, realne i nieakceptowane przez dany podmiot zagrożenie jego interesów i celów. Istotne znaczenie ma również dostrzeżenie bliskości zagrożenia, czyli zaistnienie deficytu czasu²⁴³.

Istotą kryzysu jest brak stabilności funkcjonowania układu bądź systemu, powodujący zmianę jakościową w jego funkcjonowaniu, a nawet całkowite ustanie funkcji²⁴⁴.

Kryzysy wynikają z dwóch rodzajów przyczyn:

1. Zewnętrzne – gdy zmiana warunków zewnętrznych osłabia skuteczność mechanizmów regulacji układu i doprowadza do stanu jego nierównowagi;
2. Wewnętrzne – gdy na skutek zmian stabilności wewnętrznej następuje spadek skuteczności mechanizmu regulacyjnego²⁴⁵.

²⁴² W. Kitler „Organizacja zarządzania kryzysowego w Polsce według stanu prawnego w 2008 roku”, Wiedza Obronna 2/2008, s. 100-101

²⁴³ W. Kitler „Teoretyczny problem czy problematyczna teoria cz. 2”, Przegląd Obrony Cywilnej 2000/11

²⁴⁴ M. Starzyński „Teoretyczne przesłanki klasyfikacji działań ochronnych”, Przegląd Obrony Cywilnej 1998/4

²⁴⁵ Ibidem

Kryzys poprzedzony jest zwykle sytuacją kryzysową. Sytuacja kryzysowa jest stanem skumulowanych zagrożeń, których oddziaływanie prowadzi do utraty cech systemowych, m. in. stabilności i sterowalności, a w konsekwencji do utraty równowagi i zdolności egzystencji oraz rozwoju. Sytuacją kryzysową danego systemu jest więc ogół warunków takiej kumulacji zjawisk negatywnych, które prowadzą do zagrożenia zdolności realizacji podstawowych funkcji tego systemu. Przy niekorzystnym splocie zdarzeń i braku skutecznego przeciwdziałania granicznym punktem rozwoju sytuacji kryzysowej jest załamanie funkcjonalne i strukturalne systemu. Punkt nieciągłości funkcjonalnej i strukturalnej uznawany jest za kryzys. W związku z tym za kryzys można uznać punkt zwrotny w sytuacji kryzysowej danego systemu, charakteryzujący się utratą zdolności kontroli nad działaniem systemu²⁴⁶.

4.3. Model przebiegu buntu więziennego „DEAD”

Na podstawie dostępnych dokumentów, opisów, opublikowanych badań, materiałów filmowych oraz relacji uczestników buntów więziennych powstał model przebiegu buntu więziennego „DEAD”²⁴⁷. W strukturze tego modelu wyodrębniono cztery zasadnicze etapy przebiegu buntu:

1. Destabilizacja;
2. Eksplozja;
3. Anihilacja;
4. Deeskalacja.

Jak każdy model teoretyczny również i ten przedstawiony jest strukturą uproszczoną, której zadaniem jest wskazanie głównych cech obrazowanego obiektu (w tym przypadku procesu buntu więziennego). W rzeczywistości (która ma charakter

²⁴⁶ A. Wiśniewski „Systemy wspomaganie dowodzenia operacjami policyjnymi w sytuacjach kryzysowych, t. 1.”, Wyższa Szkoła Policyjna w Szczytnie, Szczytno 2001, s. 12-13

²⁴⁷ W konstruowaniu modelu „DEAD” oparto się głównie o następujące materiały źródłowe: R. Musidłowski „Zbiorowe wystąpienia osób pozbawionych wolności w latach osiemdziesiątych”, Biuletyn Rzecznika Praw Obywatelskich nr 32; Materiały – Stan i węzłowe problemy polskiego więziennictwa Cz. II, Warszawa 1997; K. Bedyński, M. Wołowicz „Zbiorowe protesty w zakładzie penitencjarnym. Próba definicji, klasyfikacji przyczyn i metodologiczna propozycja badania zjawiska”, Przegląd Penitencjarny i Kryminologiczny 17/1989; S. Jedlewski „Bunty jako przejaw integracji destruktywnej nieletnich w zakładach prowadzonych systemem dyscyplinarno-izolacyjnym”, Kwartalnik Pedagogiczny 4/1965; J. Broł „Raport w sprawie przyczyn, przebiegu i skutków buntów w zakładach karnych Czarnie, Goleniów, Nowogard”, Ministerstwo Sprawiedliwości, Warszawa 18.01.1990, kopia ksero w posiadaniu autora; J. Malec „Informacja zbiorcza o stopniu naruszenia praw współwięźniów w czasie buntów w ZK w Czarnem, Goleniowie i Nowogardzie”, Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich, Warszawa 11.03.1990, kopia ksero w posiadaniu autora; nagraniach VHS z przebiegu buntów w polskich więzieniach w roku 1989 oraz więzieniach zagranicznych w latach 1985-1995; rozmowach z uczestnikami buntów w ZK w Czarnem w grudniu 1989 roku oraz funkcjonariuszami Służby Więziennej biorącymi udział w działaniach stabilizacyjnych w w/w jednostce.

dynamiczny i jest zawsze bardziej złożona i nieprzewidywalna niż rozważania teoretyczne), może mieć miejsce sytuacja o przebiegu odbiegającym od modelowego. Poszczególne fazy mogą być wydłużone, skrócone lub w ogóle nie wystąpić. Przykładowo wybuch buntu (etap II – eksplozja) może nastąpić gwałtownie z pominięciem etapu I – destabilizacji (lub przy jego maksymalnym ograniczeniu co do czasu i przejawów), pod wpływem wystąpienia silnego zewnętrznego lub wewnętrznego sytuacyjnego czynnika inicjującego.

Bunt więzienny jest zawsze końcem pewnego etapu funkcjonowania jednostki penitencjarnej. Oprócz zniszczeń materialnych, utraty zdrowia i w wielu wypadkach życia więźniów i funkcjonariuszy niesie ze sobą destrukcję dotychczas obowiązujących zasad w relacjach społeczności więziennej. Radykalnie i definitywnie zmienia rzeczywistość więzienia dotkniętego buntem. Użycie akronimu „DEAD” w odniesieniu do sytuacji zbuntowanego więzienia jest w pełni uzasadnione.

Etapy wyodrębnione w modelu „DEAD”.

Etap I – Destabilizacja

Główne przyczyny powstania sytuacji:

1. Wewnętrzne:
 - Błędy w zarządzaniu jednostką;
 - Niewłaściwa polityka kadrowa – nieprawidłowy dobór na stanowiska kierownicze i wykonawcze;
 - Brak profesjonalizmu kadry ochronnej – źle przeprowadzony nabór, niski poziom wykształcenia;
 - Brak doświadczenia personelu ochronnego;
 - Brak lub nadmiar rygorystyki w kontaktach personelu z więźniami;
 - Brak umiejętności rozwiązywania sytuacji konfliktowych;
 - Niewłaściwe prowadzenie działań profilaktycznych;
 - Wzrost aktywności więźniów nastawionych konfrontacyjnie wobec personelu;
 - Duża ilość członków jednej lub współpracujących ze sobą kilku więziennych grup przestępczych;
 - Przebywanie na terenie więzienia członków zantagonizowanych więziennych grup przestępczych;

- Zmiany w procedurach socjalno-bytowych (wyżywienia, opieki medycznej, zakwaterowania, TV, zajęć sportowych, widzeń, paczek, spacerów itp.)

2. Zewnętrzne:

- Założenia i sposób prowadzenia polityki penitencjarnej;
- Sytuacja społeczno-polityczna w państwie;
- Negatywne oddziaływanie mediów – dezinformacja, fake news, zachęcanie do stawiania oporu;
- Atmosfera i zdarzenia w innych jednostkach, narastanie „gorączki więziennej”;

Działania najczęściej podejmowane przez więźniów:

- Zastraszanie personelu penitencjarnego;
- Próby korupcji;
- Ublizanie i okazywanie lekceważenia funkcjonariuszom;
- Ostentacyjne łamanie regulaminów porządkowych i zasad pobytu w jednostce;
- Wywieranie presji w celu zwiększenia swobody więźniów, znoszenia ograniczeń oraz udzielania nieregulaminowych ulg;
- Mnożenie zadań socjalno-bytowych;
- Zwiększenie skargowości dotyczącej wyżywienia, opieki zdrowotnej, widzeń, zakupów w kantynie, spacerów, zajęć kulturalno-oświatowych i sportowych;
- Odmowy wejścia lub opuszczenia cel;
- Odmowy podjęcia pracy;
- Indywidualne głodówki i samookaleczenia;
- Nawoływania do oporu wobec działań administracji więziennej;
- Bierny opór i zachowania prowokacyjne wobec funkcjonariuszy działu ochrony;
- Stawianie żądań odnośnie łagodzenia lub znoszenia procedur ochronnych i sposobu pełnienia służby przez funkcjonariuszy;
- Żądania spotkań z przedstawicielami władzy, wymiaru sprawiedliwości, organizacji pozarządowych oraz mediów;
- Ogólne zwiększenie częstotliwości i intensywności stosowania fizycznych i psychicznych środków przemocy;
- Wytwarzanie większej ilości narzędzi niebezpiecznych mogących służyć jako broń wykorzystana podczas buntu;

- Przygotowywanie planów działania w czasie buntu, szczególnie w zakresie samouwolnienia i ucieczek z terenu jednostki oraz planowanie aktów zemsty i samosądów;
- Tworzenie się grup mających inicjować bunt i aktywnie działać w jego trakcie;

Etap II – Eksplozja

Główne przyczyny powstania sytuacji:

- brak postępów w realizacji celów założonych przez więźniów, wytworzenie sytuacji klinczu;
- przekonanie więźniów co do konieczności i możliwości zaostrzenia metod walki;
- przekonanie więźniów o własnej sile i bezkarności oraz bezsilności, bezradności i niekompetencji administracji penitencjarnej;
- zwiększenie dynamiki cyklu „postępujących roszczeń”;
- wzrastająca determinacja więźniów w stawianiu oporu;
- zainteresowanie medialne i odczucie poparcia społecznego dla działań więźniów;
- jawne bądź kamuflowane poparcie i zachęcanie do konfrontacji wyrażane przez podmioty zewnętrzne zainteresowane w destabilizacji sytuacji w jednostkach penitencjarnych;
- wybuch buntu spowodowany przekroczeniem „masy krytycznej” w wyniku zintensyfikowania i zdynamizowania sytuacji buntowej i/lub wystąpienie samodzielnego czynnika inicjującego bunt;

Działania najczęściej podejmowane przez więźniów:

- samouwolnienia się z cel mieszkalnych i miejsc czasowego przebywania;
- usuwanie funkcjonariuszy z miejsc pełnienia służby;
- odbieranie funkcjonariuszom kluczy specjalnych, środków łączności, środków przymusu bezpośredniego, umundurowania i elementów wyposażenia;
- niszczenie wizyjnych środków ochrony umieszczonych wewnątrz i na zewnątrz oddziałów i pawilonów;
- napaści i pobicia członków personelu penitencjarnego;
- terroryzowanie personelu;
- incydenty zakładnicze;
- zawiadomienie opinii publicznej o rozpoczęciu buntu;

- przedstawienie żądań;
- ukształtowanie się „zarządu” stojącego na czele buntu;
- nawiązanie kontaktu z „wolnościowym” środowiskiem przestępczych.

Etap III – Anihilacja

Główne przyczyny powstania sytuacji:

- eskalacja przemocy więźniów;
- wysoki poziom frustracji więźniów;
- poczucie całkowitej bezkarności;
- kumulacja zachowań agresywnych;
- cechy osobowościowe więźniów (bezwzględne dążenie do konfrontacji i destrukcji strony przeciwnej);
- postawy rewanżystowskie, chęć zemsty na instytucji i personelu więziennictwa oraz współwięźniach;
- zjawisko katharsis (oczyszczenia) poprzez przemoc i destrukcję, wywołane stanem anarchii w więzieniu;
- całkowite załamanie się komunikacji pomiędzy stronami uczestniczącymi w buncie i zastąpienie ich relacjami siłowymi;

W trakcie tego etapu buntu na skutek spotęgowania przemocy więźniów dochodzi do definitywnego zerwania dotąd stosowanych metod komunikacji pomiędzy stronami uczestniczącymi w buncie. Dotychczasowe formalne i nieformalne zasady tracą swoją moc i znaczenie. Pod wpływem agresji i destrukcji ulegają całkowitemu unicestwieniu – anihilacji.

Działania najczęściej podejmowane przez więźniów:

- rozbicie i rabunek magazynów i innych pomieszczeń więzienia (np. ambulatoriów medycznych);
- próby wdarcia się na wartownie;
- próby zdobycia broni palnej i innych środków przydatnych do prowadzenia walki;
- znęcanie się, gwałty, torturowanie członków personelu penitencjarnego i współwięźniów;

- zamachy na życie i zdrowie personelu penitencjarnego oraz członków innych służb znajdujących się na terenie więzienia (Policji, Straży Pożarnej, pogotowia ratunkowego);
- porachunki między więźniami;
- samosądy;
- wzniecanie pożarów;
- próby ucieczek z terenu jednostki;
- uzbrajanie się więźniów;
- niszczenie infrastruktury ochronnej jednostki (zabezpieczeń, technicznych środków ochrony);
- blokowanie budynków, okupowanie dachów, wznoszenie barykad;
- powodowanie zalań obiektów i przestrzeni pomiędzy nimi;
- amok destrukcji, wandalizm, niszczenie mienia, wyposażenia i dokumentacji;

Więźniowie wyposażeni są w drewniane pałki lub metalowe elementy wyposażenia cel, świetlic i pomieszczeń produkcyjnych, a także podręczne środki takie jak butle z gazem technicznym, przygotowane jako zapory ogniowe w barykadach, pojemniki z materiałami łatwopalnymi, łuki i strzały wykonane np. z elektrod, przygotowane do rozlania na podłogi, korytarze i schody środki chemiczne i łatwopalne (oleje, smary, pasty), gaśnice p-poż, bosaki, ławy, łańcuchy²⁴⁸.

Bardzo często więźniowie uczestniczący w buntach uzbrojeni są w pałki, noże, endogenną broń palną, urządzenia wybuchowe własnej produkcji oraz broń pochodzącą z rozbitych magazynów uzbrojenia.

Uczestniczący w buncie więźniowie przechodzą do obrony opanowanych przez siebie rejonów i obiektów, barykadując je i tworząc system zapór ogniowych (pojemniki z materiałami łatwopalnymi), improwizowanych ładunków wybuchowych (w oparciu np. o butle z gazami technicznymi) lub kombinowanych. W trakcie buntu niszczone jest mienie, występuje barykadowanie pomieszczeń i ciągów komunikacyjnych, mają miejsca podpalenia i zalania oraz podejmowane są działania w zakresie uzbrojenia jak największej ilości więźniów²⁴⁹.

Agresja wobec zakładników wyraża się w umieszczaniu ich w izolowanych pomieszczeniach, krępowaniu kończyn, ubliżaniu i biciu. Wystąpić może terror

²⁴⁸ K. Bedyński „Działania ochronno-obronne...”, op. cit., s. 41

²⁴⁹ Ibidem, s. 50

psychiczny w postaci groźby pozbawienia życia, okaleczenia a także poprzez podejmowanie w tym zakresie konkretnych działań²⁵⁰.

Etap IV – Deeskalacja

Główne przyczyny powstania sytuacji:

- Obniżenie poziomu emocji;
- Zmęczenie, wyczerpanie fizyczne, znużenie, brak snu, jedzenia;
- Dyskomfort spowodowany warunkami atmosferycznymi (w zależności od pory roku, wysoka bądź niska temperatura powietrza, opady deszczu, śniegu, uciążliwy wiatr itp.);
- Obawy i zaniepokojenie w związku z możliwością poniesienia konsekwencji swoich działań;
- Poczucie osiągnięcia zakładanych celów buntu;
- Wyładowanie energii i emocji w poprzednim etapie buntu;
- Brak koncepcji kontynuowania buntu;
- Brak jednomyślności wśród kierujących buntem;
- Brak sił i środków prowadzenia walki;
- Rozbieżności celów uczestników i „zarządu” buntu;
- Różnice w ocenie sytuacji i sposobów dalszych działań;
- Świadomość niemożności osiągnięcia zakładanych celów;
- Zrozumienie bezcelowości kontynuowania oporu;
- Przetłamanie oporu więźniów, opanowanie terenu i zepchnięcie ich na niedogodne pozycje;
- Pokonanie zbuntowanych więźniów w efekcie przeprowadzenia szturm;
- Inne.

Działania najczęściej podejmowane przez więźniów:

- Zaniechanie bądź ograniczenie aktów wandalizmu (częściowo ze względu na skalę dokonanych już olbrzymich zniszczeń);
- Wyczekiwanie na działania sił interwencyjnych;
- Przechodzenie do miejsc niezagrażonych działaniami kinetycznymi;
- Stosowanie się do wezwań i poleceń wydawanych przez siły interwencyjne;

²⁵⁰ Ibidem, s. 51

- Próby podjęcia negocjacji z dowodzącymi siłami interwencyjnymi oraz kierownictwem jednostki penitencjarnej, celem wymuszenia gwarancji uniknięcia konsekwencji udziału w buncie;
- Dobrowolne powroty do cel mieszkalnych;
- Próby zatarcia śladów czynnego udziału w buncie.

4.4. Użycie środków przemocy przez więźniów podczas kulminacji fali buntów w polskich więzieniach jesienią 1989 roku.

Jesienią 1989 roku przez polskie więzienia przeszła fala buntów, która swoją kulminację osiągnęła w dniach od 7 do 9 grudnia w zakładach karnych w Goleniowie, Nowogardzie i Czarnem.

Zbiorowe wystąpienia wynikały wprost ze zmian politycznych jakie nastąpiły w kraju. Fakt utworzenia rządu przez nielegalną jeszcze parę miesięcy wcześniej opozycję był szokiem dla dotychczasowej władzy i stanowiącego jej „tarczę i miecz” aparatu bezpieczeństwa²⁵¹.

W działaniach Centralnego Zarządu Zakładów Karnych – CZZK pojawiła się niepewność, dezorientacja, brak konsekwencji, poczucie tymczasowości, chęć przypodobania się nowej władzy w trosce o własny byt zawodowy. Niejasna sytuacja społeczno-polityczna wywołała niechęć do podejmowania trudnych, ale koniecznych do stabilizowania rozchwianego więziennictwa decyzji²⁵².

Rozpoczęła się na wszystkich szczeblach dowodzenia gremialna ucieczka od odpowiedzialności i pozorowanie aktywnych działań²⁵³.

Sygnałem radykalizacji postawy więźniów było wystąpienie mające miejsce 24 września w areszcie śledczym w Olsztynie. Więźniowie obezwładnili tam funkcjonariusza, odebrali mu klucze i opanowali oddział otwierając cele i wypuszczając pozostałych osadzonych. Po opanowaniu pawilonu więziennego i uzbrojeniu się w niebezpieczne przedmioty ok. pięćdziesięciu więźniów wydostało się na dach aresztu zrzucając dachówki na zgromadzonych pod budynkiem funkcjonariuszy i wznosząc okrzyki do osób zbierających się na ulicy. Wiadomość o sytuacji w areszcie śledczym w Olsztynie przekazały środki masowego przekazu.

²⁵¹ P. Moczydłowski „Widmo demokracji”, Forum Penitencjarne 1/2000

²⁵² Ibidem

²⁵³ A. Dominiak „Znowu półprawdy – raport o więziennych buntach”, Polityka 20/1990

Nazajutrz w zakładzie karnym w Nowogardzie po wysłuchaniu komunikatu radiowego o przebiegu buntu około dziewięciuset skazanych opanowało pawilony mieszkalne. Część z nich wydostało się na dachy skąd wznosili okrzyki domagające się amnestii. Wystąpienie w Nowogardzie trwało do 7 października²⁵⁴.

W związku z sytuacją w Nowogardzie, dyrektor CZZK zwrócił się do ministra sprawiedliwości o wyrażenie zgody na użycie przewidzianych prawem środków przymusu w celu przywrócenia porządku w tym zakładzie. Zgody tej nie uzyskał. Obowiązującą, nakazaną przez decydentów politycznych formą rozstrzygnięcia zbiorowych wystąpień były negocjacje ze skazanymi przy udziale, a w zasadzie pod przewodnictwem osób z zewnątrz, przede wszystkim polityków nowego obozu rządzącego. W czasie rozmów z więźniami politycy jawnie lekceważyli i deprecjonowali funkcjonariuszy Służby Więziennej. Administracja więzienna nie wiedząc jak się w tej sytuacji zachować, zajmowała bierne stanowiska nie chcąc zaostriżyć i tak już poważnej sytuacji. Podejmowane przez kierownictwo Służby Więziennej próby uzmysłowienia nowym elitom politycznym realnych zagrożeń dla porządku i bezpieczeństwa traktowano jako prowokacje. Funkcjonariusze odsuwani byli od udziału w rozmowach z więźniami, którzy coraz częściej domagali się powszechnej amnestii. Sytuacja ta wpłynęła w bardzo istotny sposób na obniżenie autorytetu Służby Więziennej u osób pozbawionych wolności oraz na dezorientację funkcjonariuszy co do celowości podejmowania środków dyscyplinujących wobec naruszających porządek więźniów. W niektórych więzieniach administracja usankcjonowała funkcjonowanie samowolnych „komitetów protestacyjnych” skazanych (np. działająca w areszcie śledczym w Łodzi tzw. Niezależna Rada Osadzonych), które działały również po zakończeniu wystąpień co doprowadziło do sparaliżowania podstawowych funkcji przynależnych jednostkom penitencjarnym. Faktyczne sprawowanie władzy przez „komitety protestacyjne” skazanych utwierdzało pozostałych więźniów w poczuciu bezkarności. W zakładach, w których przebywali głównie recydywiści istnienie formalnej reprezentacji więźniów stanowiło w istocie instytucjonalizację tzw. podkultury więziennej będącej w rzeczywistości wewnątrzwięziennym środowiskiem przestępczym. Polityka ustępstw czynionych pod presją żądań więźniów słusznie odbierana była przez nich jako przejaw słabości Służby Więziennej. Oczywiście powodowało to eskalację tych żądań i prowadziło do upadku

²⁵⁴ W. Falkowska, K. Górski „Nowogard o północy”, Gazeta Wyborcza 109/1989

dyscypliny, a co za tym idzie drastycznego spadku poziomu bezpieczeństwa w jednostkach.

W listopadzie odmówili podjęcia pracy recydywiści osadzeni w zakładach karnych w Czarnem, Goleniowie i Nowogardzie. Nie wysuwali oni żadnych żądań socjalnych, lecz oczekiwali na powszechną tzn. obejmującą również ich amnestię. Po wycofaniu się ministra sprawiedliwości z obietnic abolicyjnego charakteru amnestii, więźniowie otwarcie grozili czynnymi, agresywnymi wystąpieniami. W Goleniowie grożą na spotkaniu z senatorami Obywatelskiego Klubu Parlamentarnego, które odbyło się 4 grudnia, że „w razie nie uchwalenia przez Sejm takiej (czyli obejmującej recydywistów) amnestii, spalimy zakład”. Jednocześnie w tych trzech zakładach władzę sprawują w rzeczywistości tzw. „komitety protestacyjne” skazanych. Nieegzekwowane są przepisy regulaminów więziennych, ani Kodeksów Karnego Wykonawczego (akt prawny w randze ustawy). W Czarnem skazani chodzili pijani (alkohol produkowano w celach) po głównej drodze wewnątrzzakładowej tzw. Marszałkowskiej. Po ogłoszeniu biernego protestu 17 listopada administracja nie dopuściła do pracy tych skazanych, którzy chcieli ją podjąć, gdyż stwierdzono, że nie można zagwarantować im bezpieczeństwa. Doszło do niespotykanej i niezwykle demoralizującej sytuacji. Przez trzy tygodnie całość obsługi zakładu wykonywali funkcjonariusze, łącznie z pralnią, kociłownią, kuchnią, chlewnią i podawaniem posiłków skazanym. Odbywało się to w atmosferze poniżenia funkcjonariuszy przez więźniów (m. in. w funkcjonariuszy rzucono brudną bielizną z żądaniem jej uprania)²⁵⁵.

Równie nienormalna sytuacja panowała w zakładzie karnym w Nowogardzie, gdzie o tym kto i jakie prace gospodarcze będzie wykonywał decydował samodzielnie tzw. „komitet protestacyjny” skazanych, czyniąc to na mocy porozumienia zawartego z administracją. Członkowie tzw. „komitetów protestacyjnych” skazanych w więzieniach w Nowogardzie i Goleniowie mieli do swojej dyspozycji osobne pomieszczenie z telefonem i korzystali z przepustek stałych umożliwiających im swobodne poruszanie się po terenie całego zakładu.

Cała ta sytuacja była znana Centralnemu Zarządowi Zakładów Karnych. O składzie tzw. „komitetu protestacyjnego” skazanych w Goleniowie zadecydowały władze centralne więziennictwa, które poleciły wydelegować dwóch skazanych do zakładu

²⁵⁵ Biuletyn Ochronny nr 81, Wydział Ochronny CZZK Warszawa 1990, odręczna notatka z egzemplarza wybrakowanego w bibliotece Centralnego Ośrodka Szkolenia Służby Więziennej w Kaliszu (cossw – pf 119/95/W)

karnego w Nowogardzie celem stworzenia wspólnej delegacji recydywistów na spotkanie z senatorami jakie zaplanowano w Warszawie.

19 listopada w areszcie śledczym w Gdańsku więźniowie wydostali się na dachy pawilonów mieszkalnych i więziennego szpitala. Z cel uwolnił się cały stan osobowy osadzonych w jednostce ok. 700 osób. Domagano się możliwości wystąpienia w telewizji, spotkania z przedstawicielami rządu, Sejmu i Senatu. Po dwóch tygodniach okupowania pawilonów, w nocy z 2-go na 3-go grudnia podpisano porozumienie o zakończeniu buntu. Jednak 3-go grudnia ok. godz. 12⁰⁰ podczas przygotowywania pawilonów do przekazania Służbie Więziennej grupa ok. 100 więźniów podjęła próbę ucieczki. Po sforsowaniu krat i metalowych furt prowadzących na plac opałowy, grupa wydostała się na otwarty teren aresztu, docierając do muru zewnętrznego. Pełniący służbę na wieżyczkach ochronnych funkcjonariusze oddali strzały ostrzegawcze z broni palnej. Na starających się opanować sytuację strażników, znajdujący się jeszcze na dachach okupowanych budynków więźniowie rzucali cegły oraz odłamki betonu. W dwugodzinnych walkach, w których strażnicy użyli granatów z gazem łzawiącym i pałek służbowych rannych zostało pięciu funkcjonariuszy Służby Więziennej, z czego dwóch odwieziono do szpitala²⁵⁶.

Zgodnie z logiką sytuacji agresywne wystąpienia więźniów nabrały dodatkowej, szczególnie destrukcyjnej dynamiki, począwszy od 7-go grudnia tj. dnia odrzucenia przez Sejm senackich poprawek do ustawy o amnestii. Ustawa, której kształt znany był już od 16 listopada wykluczała możliwość wypuszczenia z więzień recydywistów. Zapoczątkowana pod koniec września sytuacja kryzysowa osiągnęła punkt krytyczny, czego skutkiem był wybuch buntów w zakładach karnych w Czarnem, Nowogardzie i Goleniowie.

²⁵⁶ libidem

Przebieg buntu oraz działań stabilizacyjnych w zakładzie karnym w Czarnem w dniach 7-9 grudnia 1989²⁵⁷.

7-go grudnia po usłyszeniu w „Teleexpresie” (TVP1 godz. 17⁰⁰) informacji o odrzuceniu przez Sejm senackiej poprawki obejmującej amnestię recydywistów, około 1500 skazanych uwolniło się z cel wyłamując drzwi, a następnie opanowało pawilony i teren otwarty zakładu. Pojedynczo oraz w grupach podejmowano próby przekroczenia ogrodzenia zewnętrznego jednostki. Duża grupa recydywistów próbowała sforsować bramę główną więzienia. Próby ucieczki z zakładu powstrzymywane były przez strażników pełniących służbę na posterunkach uzbrojonych, poprzez strzały z broni palnej kierowane na znajdujący się przed murem pas ochronny. W ten sposób powstrzymywano więźniów przed przedostaniem się na ogrodzenie zewnętrzne jednostki. Część więźniów przegrupowała się na dachy parterowych pawilonów, skąd atakowali wieżyczki ochronne rzucając w strażników cegłami, kawałkami betonu oraz próbując wzniecić pożary pociskami zapalającymi sporządzonymi z butelkowanej półpłynnej pasty do podłóg. Więźniowie przystąpili do niszczenia i podpalania budynków i ich wyposażenia. Trzema postawionymi ze sprzętu kwaterunkowego, rozbitych zabezpieczeń ochronnych, beczek ze smołą i innych przedmiotów, barykadami przegrodzili główny szlak komunikacyjny na terenie otwartym jednostki (tzw. Marszałkowską), przez co utworzyli trzy sektory oporu utrudniając szybki i sprawny manewr sił interwencyjnych na przewidywanym kierunku natarcia. W przeciągu kilku godzin zniszczono bądź uszkodzono w stopniu znacznym wszystkie budynki więzienia z wyjątkiem szkoły, szpitala i i ochranianego ogniem zaporowym magazynu uzbrojenia.

²⁵⁷ Tekst dotyczący przebiegu buntów w zakładach karnych w Czarnem, Nowogardzie i Goleniowie opracowany został na podstawie dokumentów:

- Biuletyn Ochronny nr 81, Wydział Ochrony CZZK w Warszawie, 1990
 - J. Malec „Informacja zbiorcza o stopniu naruszenia praw współwięźniów w czasie buntów w zakładach karnych w Czarnem, Goleniowie i Nowogardzie”, Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich, Warszawa 05.03.1990
 - J. Bról „Raport w sprawie przyczyn, przebiegu i skutków buntów w zakładach karnych Czarnem, Goleniów, Nowogard”, Ministerstwo Sprawiedliwości, Warszawa 18.01.1990
- Artykułów prasowych:
- Smirnof „Szturm na więzienie”, MMZ „Komandos” 6/2000
 - Jar „Metal kontra plastik”, MMZ „Komandos” 6/2000
 - D. Szrajnert „Bunt jest za tym murem”, Forum Renitencjarne 4/2004
 - D. Szrajnert „Wojna w Czarnem”, Forum Penitencjarne 7/2004

Analizy materiałów VHS

Rozmów z funkcjonariuszami Służby Więziennej biorącymi udział w odblokowywaniu zakładu karnego w Czarnem, oraz uczestnikami buntu jaki miał miejsce w tym więzieniu w dniach 7-9 grudnia 1989 r.

W nocy z 7-go na 8-go grudnia Służba Więzienna przeprowadziła próbę odblokowania obiektu siłami, których trzonem był odwód złożony z kursantów przebywających na szkoleniach w Centralnym Ośrodku Szkolenia Służby Więziennej w Kaliszu, uzupełniony doraźnie utworzonymi siłami wsparcia przybywającymi z innych jednostek oraz oczywiście funkcjonariuszami z zakładu w Czarnem. Łącznie siły skierowane do działań stabilizacyjnych liczyły ok. 300-350 funkcjonariuszy.

Przeprowadzony około pierwszej w nocy szturm załamał się ze względu na zbyt małą liczbę biorących w nim udział funkcjonariuszy. Po zdobyciu dwóch z trzech wzniesionych barykad, strażnicy zmuszeni zostali do odwrotu. Manewr wycofania stanowił duże zagrożenie dla bezpieczeństwa interweniujących strażników oraz jednostki. Osadzeni w sile ok. tysiąca ruszyli do kontrataku. W ostatniej chwili za wycofującymi się funkcjonariuszami zamknięto bramę wewnętrzną, za którą znajdował się magazyn broni. Jego ewentualne przejęcie, rozbicie i uzbrojenie się więźniów stworzyłyby całkowicie nową sytuację i mogło doprowadzić do masakry z wieloma ofiarami śmiertelnymi po obu walczących stronach.

Nieprzygotowanym nocnym działaniom od początku sprzeciwiali się dowódcy pododdziałów szturmowych Służby Więziennej oraz kierownictwo jednostki. Decyzja została podjęta przez przełożonych wyższego szczebla. Wydając rozkaz natarcia na pozycje zajęte przez więźniów zlekceważono elementarną zasadę prowadzenia działań ofensywnych tj. konieczność zapewnienia niezbędnych zasobów (określaną najczęściej jako zasadę przewagi sił i środków).

Następny dzień (8 grudnia) stał pod znakiem przygotowania się obu stron do bezpośredniej konfrontacji. Więźniowie nadal dewastowali mienie zakładu oraz wznosili improwizowane zapory mające powstrzymać impet interweniujących funkcjonariuszy. Dozbrajali się również w niebezpieczne przedmioty takie jak: śruby, piki wykonane z zastrzonych stalowych prętów, metalowe i drewniane pałki, zastrzone płaskowniki i zdobyte w rozbitych magazynach narzędzia takie jak młoty i siekiery. Na drogach wewnątrzzakładowych recydywiści wznosili kolejne barykady z łóżek, szafek, stołów, krzesel i materacy. Z jednego z rozbitych magazynów kwaterunkowych więźniowie wynieśli duże ilości butelkowanej pasty podłogowej wytworzonej na bazie terpentyny, którą w czasie bezpośrednich walk użyli do podpalenia barykad i rzucania w interweniujących funkcjonariuszy.

Podczas pierwszej próby odblokowania jednostki (noc z 7-go na 8-go grudnia) interweniujący funkcjonariusze zostali obrzucani majonezem, dżemem i koncentratem pomidorowym pochodzącymi ze zdobytego przez więźniów magazynu żywnościowego. Miało to fatalny wpływ na psychikę strażników. Po nieudanym nocnym szturmie stało się oczywiste, że siły Służby Więziennej nie są w stanie samodzielnie odblokować jednostki. Prezydium Rządu podjęło decyzję o wprowadzeniu do działań bezpośrednich funkcjonariuszy Milicji Obywatelskiej (MO).

W rejon działań skierowano dwa bataliony kursantów szkół podoficerskich MO ze Słupska i Piły oraz trzy plutony specjalne (antyterrorystyczne) z Gdańska, Warszawy i Łodzi. Pluton z Gdańska przybył transportem kołowym, pozostałe przetransportowane zostały dwoma śmigłowcami 103 Pułku Lotnictwa Nadwiślańskich Jednostek Wojskowych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych.

Wieczorem 8-go grudnia sztab operacji składający się z oficerów Służby Więziennej i Milicji Obywatelskiej podsumował ustalenia operacyjne i logistyczne. Okazało się, że administracja więzienna nie miała aktualnych planów topograficznych zakładu. Oznaczało to, że ustalenia dotyczące miejsc w których znajdowali się zbuntowani więźniowie mogły się różnić od stanu faktycznego. Nie można było zweryfikować nieaktualnej dokumentacji, ponieważ od kilku godzin panował mrok. Opracowano dwie opcje szturm. Wariant podstawowy zakładał desant dwóch różnych grup milicyjnych komandosów na okupowane przez więźniów dachy parterowych pawilonów. Przewidywano, że ten sposób działania wywoła popłoch wśród buntowników i zaczęą oni zeskakiwać na ziemię. Oporni mieli być spychani przez funkcjonariuszy. Zakładanej panice sprzyjać miał huk silników śmigłowców zawieszonych tuż nad okupowanymi dachami pawilonów. „Oczyszczenie” dachów dałoby dwie zasadnicze korzyści: pozbawiłoby więźniów ich „arsenałów” oraz dałoby komandosom korzystną pozycję do walki (przewaga wysokości). Równocześnie z rozpoczęciem desantu, trzy bataliony sił interwencyjnych (dwa milicyjne i jeden strażników) miałyby wedrzeć się na teren zakładu z trzech kierunków. Wariant drugi, zapasowy opracowany na wypadek niemożności wykonania desantu na dachy (taką ewentualność sygnalizowali piloci śmigłowców), zakładał szturm równocześnie na trzech kierunkach zróżnicowanych co do szans realizacji. Najbardziej prawdopodobne wydawało się skryte podejście z zewnątrz, wejście do szatni przedsiębiorstwa przywięziennego, a następnie sforsowanie ściany luksferowej i wejście na główną drogę wewnętrzną. Drugi kierunek szturm wymagał sforsowania

bocznej bramy więzienia i barykady wzniesionej tuż za nią. Trzeci kierunek, oceniany jako najtrudniejszy do realizacji miał być poprowadzony od czoła tj. od bramy głównej, przy której załamał się szturm strażników więziennych przeprowadzony poprzedniej nocy i za którą wznosiła się barykada ze splątanych ze sobą sprzętów kwaterunkowych i innych przedmiotów, sięgająca dachów pawilonów.

Na każdym z wyznaczonych kierunków szturmów awangardę miała stanowić licząca dwudziestu kilku funkcjonariuszy, grupa antyterrorystyczna. Bezpośrednio za nimi, bez utrzymywania dystansu buforowego dla stworzenia wrażenia monolitu miał iść batalion szkolny MO. Wsparcie od bramy głównej stanowić miał batalion Służby Więziennej.

Około godz. 22⁰⁰. Ze sztabem operacji skontaktował się Komendant Główny MO z informacją, że wezwano go na posiedzenie Prezydium Rządu, gdzie zobowiązał się wobec Premiera, że zakład w Czarnem zostanie odblokowany 9-go grudnia wczesnym ranem. Dowodzący operacją oficer MO zdołał przekonać swojego przełożonego, że w tym przypadku z powodu niedostatecznego rozpoznania areny działań zasada szturmowa wykonanego nad ranem nie może być zastosowana.

Przed godz. 23⁰⁰. Sztab otrzymał informacje związane z decyzjami rządu co do uznanych za dopuszczalne, środków walki. Informacja jasno określała, że w czasie akcji odblokowania więzienia siły interwencyjne mogą stosować: pociski niepenetracyjne (gumowe), miotane z broni palnej (okazało się, że milicjanci posiadają jedynie kilka sztuk tego typu broni i to w wersji dwustrzałowej, chemiczne środki obezwładniające, petardy, pałki służbowe i siłę fizyczną. Zgodnie z poleceniem broń palną, krótką mogli mieć przy sobie tylko dowódcy. Na swoją osobistą odpowiedzialność dowodzący operacją oficer MO zakwalifikował jako „broń palną, krótką”, Pm wz. 63 (RAK). Rozszerzył też pojęcie „dowódcy” uwzględniając w tej kategorii także funkcyjnych w poszczególnych plutonach antyterrorystycznych. W ten sposób na terenie zbuntowanego więzienia mogło znaleźć się około dziesięciu antyterrorystów wyposażonych w Pm wz. 63.

Określono taktykę postępowania wobec więźniów: biegnąc w ich kierunku należy głośno krzyknąć „padnij”, tych którzy wykonają komendę i dobrowolnie będą kłaść się na ziemię należy omijać agresywnych i zachowujących bierność, lecz mimo wezwań stojących przewracać. W ten sposób dążono do stworzenia klarownej

sytuacji dla funkcjonariuszy podążających za grupą uderzeniową. Poradzono też wszystkim by mimo panującego mrozu nie zakładali kurtek zimowych.

9-go grudnia ok. godz. 9⁰⁰ zarządzono rekonesans śmigłowcowy pod więzieniem. Okazało się, że na dachach pawilonów zamocowane są prawie pięciometrowe maszty z antenami telewizyjnymi (nikt z administracji zakładu wcześniej o nich nie wspomniał). Desantowanie ze śmigłowców (wariant podstawowy) okazało się niewykonalne. Uruchomiono działania mające na celu realizację wariantu zapasowego. Początek operacji wyznaczono na godz. 11⁰⁰.

Przebieg działań w zakładzie karnym w Czarnem 9-go grudnia.

Uczestnicy buntu zajmowali przede wszystkim dachy parterowych, wysokich na około trzy metry pawilonów. Przestrzeń między pawilonami wypełniona była w kilku miejscach sięgającymi wysokości dachów barykadami, które zostały podpalone przez więźniów w momencie wejścia funkcjonariuszy w strefę bezpośrednich działań. Więźniowie ciskali w interweniujących kamieniami, kawałkami betonu, śrubami, rzucali butelkami z zapaloną pastą do podłóg, atakowali metalowymi pałkami, zaostrzonymi prętami i płaskownikami, rzucali kółkami zębatymi przymocowanymi do dłoni sznurkiem. Gumowe pociski okazały się nieskuteczne wobec osłoniętych, chronionych improwizowanymi ochraniaczami i grubo ubranych więźniów. Zawiodła łączność. Na poszczególnych kierunkach szturm pojawiły się poważne trudności w kontaktowaniu się ze sztabem operacji i dowodzącymi grupami szturmowymi. Przełomowa w przebiegu operacji okazała się decyzja wystania nad miejsce walki jednego ze śmigłowców. Ryk silnika manewrującej na wysokości ok. 10 metrów nad ziemią maszyny wywołał panikę wśród zbuntowanych więźniów. Dodatkowo co jakiś czas ze śmigłowca wystrzeliwano w kierunku okupowanych dachów flary wywołując popłoch wśród znajdujących się tam recydywistów. Skuteczne również okazało się użycie w trakcie szturm lekkiego spychacza, który wielokrotnie najeżdżał na największą barykadę (znajdującą się przy bramie głównej). Po kilkunastu minutach konstrukcja barykady została nadwyrężona na tyle, że umożliwiło to przenikanie przez nią na teren zakładu milicjantów i strażników. Po pół godzinie szturm dachy pawilonów i bronione przez więźniów barykady zostały opanowane przez siły interwencyjne.

W wyniku trwającego ok. 42 godzin buntu zginęło 6 więźniów. W trzech przypadkach skazani zginęli od pocisków wystrzelonych z broni palnej, prawdopodobnie przez zapobiegających ucieczkom strażników. Dwaj skazani zginęli w wyniku urazów

dokonanych ostrymi narzędziami. Jeden więzień zmarł wskutek obrażeń czaszki spowodowanych uderzeniem tępym narzędziem. Rannych zostało 345 skazanych, c w tym 25 ciężko oraz 78 milicjantów (wśród nich 19 funkcjonariuszy plutonów specjalnych) i 58 strażników więziennych.

Przebieg buntu w zakładzie karnym w Goleniowie w dniach 7-9-go grudnia.

W dniu 7-go grudnia kilkudziesięciu skazanych po obezwładnieniu oddziałowych otworzyło cele mieszkalne w dwóch pawilonach. Funkcjonariuszy zmuszono do opuszczenia oddziałów. Około 800 skazanych zaczęło okupację budynków barykadując wejścia. W opanowanych pawilonach skazani przystąpili do niszczenia i podpalania sprzętu kwaterunkowego oraz drzwi i schodów, wchodząc jednocześnie na dachy pawilonów²⁵⁸.

W jednej z cel pawilonu mieszkalnego więźniowie dokonali bestialskiego zabójstwa współwięźnia. Siłą unieruchomiono głowę ofiary wciskając ją pomiędzy płaskowniki ramy więziennego łóżka, do której również przywiązano dłonie ofiary. Pozycja w jakiej znaleziono zwęglone zwłoki więźnia wskazuje na dokonanie na nim gwałtu. Unieruchomionego więźnia najprawdopodobniej spalono żywcem oblewając go płynną, łatwopalną pastą do czyszczenia podłóg. Następnie spalono cele używając w tym celu materacy kwaterunkowych nasączonych wspomnianą pastą. Według zeznań złożonych przez świadków, skazany ten był katowany przez co najmniej czterech współwięźniów. Po przybyciu sił wsparcia Służby Więziennej w dniu 8-go grudnia o godz. 3²⁰ przystąpiono do bezpośredniego szturmu, w wyniku którego odzyskano dwa dolne oddziały jednego z okupowanych pawilonów. Interweniujących strażników zgromadzeni na dachach więźniowie atakowali wyrwanymi dachówkami, cegłami i gruzem ze zniszczonych kominów oraz innymi palącymi się przedmiotami. Wśród funkcjonariuszy byli ranni. Bunt ostatecznie zakończył się 9-go grudnia ok. godz. 2³⁰. Po wezwaniu do poddania się zbuntowani więźniowie zaniechali dalszego oporu²⁵⁹.

Przebieg buntu w zakładzie karnym w Nowogrodzie 8-10-go grudnia.

W dniu 8-go grudnia ok. 850 skazanych przebywających w zakładzie karnym w Nowogardzie taranując drzwi cel metalowymi łózkami wydostało się na oddziały

²⁵⁸ Ibidem

²⁵⁹ Ibidem

i opanowało wszystkie pawilony mieszkalne. W tej fazie buntu funkcjonariusze Służby Więziennej próbowali opanować sytuację przy użyciu petard, pałek służbowych i granatów łzawiących, lecz nie dysponując odpowiednimi siłami i środkami zmuszeni zostali do wycofania się z rejonu buntu. Więźniowie rozpoczęli totalne niszczenie cel mieszkalnych i innych pomieszczeń, łącznie ze zrywaniem i dewastacją instalacji elektrycznych i wodociągowych. Podpalili dwa pawilony mieszkalne, które w znacznej części spłonęły. Po wydostaniu się na dachy pawilonów rzucali stamtąd cegłami, dachówkami i innymi ciężkimi bądź płonącymi przedmiotami, uniemożliwiając w ten sposób wjazd pojazdów gaśniczych Straży Pożarnej²⁶⁰.

W dniu 10-go grudnia pod więzieniem w Nowogardzie skoncentrowano znaczne siły milicyjne (ok. 900 funkcjonariuszy, w tym ok. 100 antyterrorystów) oraz siły wsparcia Służby Więziennej. Nastroje wśród strażników były fatalne. Rozmowy ze zbuntowanymi recydywistami uważali za zdradę i żądali konfrontacji siłowej. Po wezwaniu dowodzącego akcją oficera MO do zakończenia buntu, więźniowie zaniechali dalszego oporu i opuścili zajęte rejony i stanowiska. Zakład jednak nie nadawał się do użytkowania²⁶¹.

W okresie od 8-go do 13-go grudnia zostały podjęte przez więźniów działania zmierzające do wywołania groźnych wystąpień w dalszych 13 jednostkach penitencjarnych. Polegały one na podejmowaniu prób wyważenia drzwi cel, nawoływaniu do buntu, niszczeniu mienia, wznoszeniu wrogich wobec Służby Więziennej okrzyków. W niektórych zakładach więźniom udało się wyłamać drzwi i wydostać z cel, jednakże zdecydowane działania strażników pozwoliły na opanowanie sytuacji²⁶².

Współczesny bunt więzienny jest specyficzną, radykalnie konfrontacyjną formą konfliktu społecznego. Jak każdy nowoczesny konflikt tego typu, rozgrywa się również na płaszczyźnie informacyjnej. Również w tym wypadku stosowane są metody charakterystyczne dla walki informacyjnej związane z celowym i ukierunkowanym zakłóceniem infosfery konfliktu. Przede wszystkim szeroko stosowana jest dezinformacja zawierająca w sobie całą gamę działań, począwszy od prostych kłamstw, poprzez selektywne i tendencyjne przedstawianie danych, na manipulacji emocjami opinii publicznej kończąc. Więźniowie wykorzystując przebywających na

²⁶⁰ R. Musidłowski „Zbiorowe wystąpienia...”, op. cit., s. 263

²⁶¹ Ibidem, s. 267

²⁶² Biuletyn Informacyjny nr 81, op. cit.

wolności współników, sympatyków, członków rodzin, partnerów, pełnomocników, wynajęte kancelarie adwokackie, instytucje zajmujące się obroną praw człowieka organizacje pozarządowe (w tym opozycyjne partie polityczne), uzyskują dostęp do mediów elektronicznych, portali internetowych, stacji telewizyjnych, prasy drukowanej. Wydają książki i prowadzą kampanie propagandowe, mające na celu ukazanie ich społecznie akceptowanego wizerunku oraz niesprawiedliwości, której rzekomo są ofiarami. Prowadzą akcje dezinformacyjne obliczone na wzbudzenie współczucia i uzyskanie poparcia opinii publicznej na rzecz swoich żądań, oraz dezaprobaty i niechęci dla działań więziennictwa. Potrafią zorganizować akcje „poparcia obywatelskiego” na rzecz praw więźniów i zmanipulować opinię publiczną medialnymi wystąpieniami płaczących matek, żon, konkubentek i dzieci. Więźniowie i grupy przestępcze potrafią znakomicie wykorzystywać nowoczesne formy komunikacji społecznej w celu zdestabilizowania sytuacji w zakładach karnych.

W czasie poprzedzającym wybuch buntu jak i podczas jego trwania mogą posługiwać się telefonami komórkowymi, telefonami stacjonarnymi oraz przekazywać informacje za pośrednictwem dostępnych im komunikatorów internetowych. Mogą w ten sposób koordynować i synchronizować przebieg buntów w wielu jednostkach równocześnie. Możliwe jest działanie centralnego ośrodka kierującego przebiegiem buntów w czasie rzeczywistym. Może on znajdować się wewnątrz jak i na zewnątrz więzienia, koordynując działania więźniów oraz sił wspierających ich z zewnątrz.

ZAKOŃCZENIE

Problem stosowania przez więźniów przemocy jest i będzie stale aktualny. Często przemoc ta przybiera formę aktów kryminalnego terroru więziennego, polegających na stosowaniu lub groźbie zastosowania przemocy fizycznej, bądź wywieraniu intensywnej presji psychicznej wobec personelu penitencjarnego i współwięźniów. Równocześnie rośnie zagrożenie użyciem przez więźniów endogennej broni środowiskowej. W związku z szerokim dostępem do informacji (pochodzącej chociażby z takiego źródła jak Internet), wzbogaca się wiedza posiadana przez kryminalistów na temat technik i taktyk przestępczych.

Wśród osadzonych w aresztach śledczych i zakładach karnych cudzoziemców mogą znajdować się osoby posiadające niebezpieczne umiejętności nabyte w rodzimych środowiskach kryminalnych, a także w efekcie uczestnictwa w regularnych i asymetrycznych konfliktach zbrojnych, toczących się w różnych rejonach świata. Ich doświadczenie, wiedza, umiejętności, bezwzględność i determinacja mogą stanowić śmiertelne zagrożenie dla osób znajdujących się w ich otoczeniu.

Należy być gotowym na to, że obok znanych i niezmiennie groźnych form więziennego terroru kryminalnego oraz tradycyjnych narzędzi, technik i taktyk posługiwania się nimi, pojawią się nowe, dotąd nieznanne i nierozpoznane. Dla utrzymania akceptowalnego poziomu bezpieczeństwa w polskich więzieniach należy stale monitorować zachowania więźniów, analizować dane świadczące o niebezpiecznych zmianach, dostrzegać zagrożenia oraz zapobiegać ich uaktywnieniu, a w razie konieczności skutecznie reagować.

BIBLIOGRAFIA**OPRACOWANIA ZWARTE**

1. Aronson E. „Człowiek istota społeczna”, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1997
2. Bedyński K. „Działania ochronno-obronne pododdziałów Służby Więziennej”, Centralny Zarząd Zakładów Karnych, Warszawa 1986
3. Bielska T. „Zachowanie policjanta na miejscu incydentu z zakładnikami lub manifestowanej próby samobójczej”, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Policji w Szczytnie, Szczytno 2001
4. Biskup P. „Narkotyki. Informator dla nauczycieli i rodziców”, Urząd Marszałkowski Województwa Wielkopolskiego w Poznaniu, Komenda Wojewódzka Policji w Poznaniu, Poznań 2008
5. Biuletyn Rzecznika Praw Obywatelskich „Stan i węzłowe problemy więziennictwa”, Biuro RPO Warszawa 28/1999
6. Biuletyn Ochronny Nr. 81, Wydział Ochrony Centralnego Zarządu Zakładów Karnych, Warszawa 1990
7. Boudrillard J. „Duch terroryzmu. Requiem dla Twin Towers”, Wydawnictwo Sic!, Warszawa 2005
8. Broł J. „Raport w sprawie przyczyn, przebiegu i skutków buntów w zakładach karnych Czarne, Goleniów, Nowogard”, Ministerstwo Sprawiedliwości, Warszawa 18.01.1990
9. Bukowska B., Kidawa A., Radomska A., Poteganow A. „Nowe narkotyki – „dopalacze”. Informator dla rodziców, nauczycieli i pedagogów”, Krajowe Biuro do Spraw Przeciwdziałania Narkomanii, Warszawa 2005
10. Ciosek M. „Izolacja więzienna. Wybrane aspekty izolacji więziennej w percepcji więźniów i personelu”, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 1993
11. Christianson S. „Więzienia Świata – spojrzenie na najstłynniejsze zakłady penitencjarne”, Wydawnictwo Muza S. A., Warszawa 2005
12. Constardine P. „Poradnik nowoczesnego ochroniarza”, Wydawnictwo Bellona, Warszawa 2013
13. Dirnoff T., Cooper S. „Jak rozpoznać, czy dziecko sięga po narkotyki”, Wydawnictwo Elma Brooks, Warszawa 1993
14. Dunn J. „Jak radzić sobie z uciążliwymi ludźmi”, Świat Książki, Warszawa 2003

15. Erikson T. „Otoczeni przez psychopatów. Jak rozpracować tych, którzy tobą manipulują”, Wielka Litera sp. z o.o., Warszawa 2017
16. Fiebig J., Tyburska A. (red.) „Bezpieczeństwo osobiste policjanta”, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Policji w Szczytnie, Szczytno 2004
17. Grzeszczyk Cz. (red.) „Vademecum agenta ochrony i detektywa”, Wydawnictwo Crimen, Warszawa 1998
18. Hansen E. „Przestępstwa więźniów w okresie izolacji penitencjarnej”, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1982
19. Hoffman B. „Oblicza terroryzmu”, Grupa Wydawnicza Bertelsman Media, Warszawa 2001
20. Hołyst B., Redo S. (red.) „Problemy więziennictwa u progu XXI wieku”, Centralny Ośrodek Szkolenia Służby Więziennej w Kaliszu, Warszawa – Wiedeń – Kalisz 1996
21. Horgan J. „Psychologia terroryzmu” Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 2008
22. Indeck K. (red.) „Przestępczość terrorystyczna. Ujęcie praktyczno-dogmatyczne”, Wydawnictwo WiS, Poznań 2006
23. Jędrzejak K. „Konflikty występujące w warunkach izolacji więziennej. Niektóre aspekty przeciwdziałania”. Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Oficerskiej im. T. Kościuszki we Wrocławiu nr. 2/96
24. Kalina R. M. „Teoria sportów walki”, Wydawnictwo Centralnego Ośrodka Sportu, Warszawa 2000
25. Kierstead W. „Law enforcement safety handbook”, Brunswick Police Departament, Ohio 2006
26. Kitler W. „Obrona narodowa II RP. Pojęcie. Organizacja. System”, Rozprawa habilitacyjna. Dodatek do Zeszytów Naukowych Akademii Obrony Narodowej, Warszawa 2002
27. Klukowski K., Klimczak J. „Przygotowanie psychofizyczne i kształtowanie umiejętności niezbędnych w działaniach interwencyjnych i ratunkowych służb mundurowych”, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Policji w Szczytnie, Szczytno 2005
28. Kopaliński W. „Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych”, Państwowe Wydawnictwo „Wiedza Powszechna”, Warszawa 1980
29. Kułan B. G. „Bunt na Świętym Krzyżu w dniu 20 września 1925 roku”, Wydawnictwo ECE, Toruń 2013

30. Lopus M. (red.) „Leksykon wiedzy wojskowej”, *Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, Warszawa 1979
31. Lecker S. „Incendiares, Advanced, Improvised Explosives”, Palladin Press Boulder, Colorado 1991
32. Lecker S. „Explosive dusts. Advanced, Improvised Explosives”, Palladin Press Boulder, Colorado 1991
33. Lorber A. „Zawodna broń. Błędy, pomyłki techniczne i wpadki pola walki”, Wydawnictwo Bellona, Warszawa 2004
34. Maczuga T. „Pałka teleskopowa – walka obronna”, Wydawnictwo Pro-Art, Sieradz 2010
35. Malec J. „Informacja zbiorcza o stopniu naruszenia praw współwięźniów w czasie buntów w ZK w Czarnem, Goleniowie i Nowogardzie”, Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich, Warszawa 05.03.1990
36. Merecz D. „Analiza psychospołecznych warunków pracy w Służbie Więziennej. Organizacja i warunki pracy, rozwój zawodowy, jakość zarządzania i relacje międzyludzkie”, Badania przeprowadzone na Uniwersytecie Łódzki w 2012 roku. Wydruk w posiadaniu autora.
37. Moczydłowski P. „Drugie życie więzienia”, Oficyna Wydawnicza Łośgraf, Warszawa 2002
38. Musydłowski R. „Zbiorowe wystąpienia osób pozbawionych wolności w latach osiemdziesiątych”, Biuletyn Rzecznika Praw Obywatelskich nr. 32, Materiały – stan i węzłowe problemy polskiego więziennictwa cz. 2, Warszawa 1997
39. Obara A., Dziekiewicz M. „Leczenie obrażeń bojowych od broni palnej. Zarys historii”, Wydawnictwo Bellona, Warszawa 2008
40. Omar R. D. „Prison Killing Technique – blade, bludgeon and bomb”, Loompanics Unlimited, Port Townsend, Washington 2001
41. Pawlak K. „Więziennictwo polskie w latach 1918-1939”, Centralny Ośrodek Szkolenia Służby Więziennej w Kaliszu, Kalisz 1995
42. Pływaczewski W. (red.) „Przestępczość zorganizowana, świadek koronny, terroryzm w ujęciu praktycznym”, Kantor Wydawniczy Zakamycze, Katowice 2005
43. Poklek R., Dela P. (red. nauk.) „Możliwości i ograniczenia techniki w zastosowaniach penitencjarno – ochronnych. Humanistyczne

- i technologiczne wymiary systemu bezpieczeństwa", Wydawnictwo Euro-Media sp. z o.o., Warszawa 2018
44. Raport Społecznej Komisji ds. Buntów Więźniów, Warszawa 1990. Kopia ksero maszynopisu w posiadaniu autora.
 45. Ran Z. „Przestępczość zorganizowana w Polsce i jej zwalczanie", Kantor Wydawniczy Zakamycze, Katowice 2002
 46. Różański M. „Prawo użycia broni. Zasady uniwersalne", Fundacja Stratpoints, Warszawa 2019
 47. Sillamy N. „Słownik psychologii", Wydawnictwo Książnica, Katowice 1994
 48. Sofsky W. „Traktat o przemocy", Wydawnictwo Dolnośląskie, Wrocław 1994
 49. Szczygielski Z. „ABC pracownika ochrony", Wydawnictwo Telbit, Warszawa 1999
 50. Szymczak M. (red. nauk.) „Słownik języka polskiego t. 3", Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1981
 51. Tokarski J. (red. nauk.) „Słownik wyrazów obcych", Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1980
 52. Weil S. „Wybór pism. Przekład i opracowanie Czesław Miłosz", Wydawnictwo Znak, Kraków 1991
 53. Weir W. „50 broni, które zmieniły sposób prowadzenia wojny", Wydawnictwo Amber, Warszawa 2017
 54. Wiśniewski A. „Systemy wspomaganie dowodzenia operacjami policyjnymi w sytuacjach kryzysowych, t. 1", Wydawnictwo Wyższej Szkoły Policji w Szczytnie, Szczytno 2001
 55. Varella D. „Ostatni krąg", Wydawnictwo Czarne, Wołowiec 2014
 56. Varella D. „Klawisze", Wydawnictwo Czarne, Wołowiec 2016
 57. Zajac M., Pawełczyk E., Jelińska A. „Chemia leków dla studentów farmacji i farmaceutów", Wydawnictwo Akademii Medycznej w Poznaniu, Poznań 2006
 58. Zubrzycki W., Jastrzębski P., Ulbrycht K., Archemczyk G., Bonus-Dzięgo A. „Pierwsza pomoc w działaniach operacyjnych policji", Wydawnictwo Wyższej Szkoły Policji w Szczytnie, Szczytno 2011
 59. Żywicka D. „Wybrane elementy psychologii i psychopatologii", Centralny Ośrodek Szkolenia Służby Więziennej w Kaliszu, Kalisz 1999

ARTYKUŁY PRASOWE

1. Bedyński K., Wołowicz M. „Zbiorowe protesty w zakładzie penitencjarnym. Próba definicji, klasyfikacji przyczyn i metodologiczna propozycja badania zjawiska”, Przegląd Penitencjarny i Kryminologiczny 17/1989
2. Dominiak A. „Znowu półprawdy – raport o więziennych buntach”, Polityka 20/1990
3. Dubiel K. „Proste pytania”, Forum Penitencjarne 3/2001
4. Falkowska W., Górski K. „Nowogard o północy”, Gazeta Wyborcza 109/1989
5. Grabek A. „Powrót dopalaczy. Jest coraz gorzej”, Rzeczpospolita 12-13.07.2014
6. Jedlewski S. „Bunty jako przejaw integracji destruktywnej nieletnich w zakładach prowadzonych systemem dyscyplinarno – izolacyjnym”, Kwartalnik Pedagogiczny 4/1965
7. Kitler W. „Teoretyczny problem czy problematyczna teoria, cz. 2”, Przegląd Obrony Cywilnej 2000/11
8. Kitler W. „Organizacja zarządzania kryzysowego w Polsce według stanu prawnego w 2008 roku”, Kwartalnik Wiedza Obronna 2/2008
9. Knapp W. „Getto cwelów”, Polityka 47/2001
10. Krzywicki M., Nawrocki T. „Trashweapon, śmie(r)ć zza krat”, Strzał 3-4/2017
11. Krzywicki M., Nawrocki T. „Broń z pudła”, Strzał 5-6/2017
12. Krzywicki M., Nawrocki T. „Więzienne życie na krawędziach”, Strzał 7-8/2017
13. MIKO „Fazy księżyca, a nasze samopoczucie”, Głos Wielkopolski 27.06.2019
14. Moczydłowski P. „Widmo demokracji”, Forum Penitencjarne 1/2000
15. Podemski S. „Mądrość po szkodzie”, Polityka 11/1990
16. Pytlakowski „Napad na sąd”, Polityka 13/2000
17. Roguszewski A. „Niespodziewana riposta”, MMS Komandos 6/2000
18. Roizen J. „Alcohol Alert”, October 1997, National Institute on Alcohol Abuse and Alcoholism, dostęp z dnia 01.09.2019
19. Romanowska „Czego możemy nauczyć się od psychopatów”, Focus 12/2004
20. Smirnof „Szturm na więzienie”, MMS Komandos 6/2000
21. Staff evolution (artykuł redakcyjny) „D-38 Derringer”, America Survival 9/1993
22. Starzyński M. „Teoretyczne przesłanki klasyfikacji działań ochronnych”, Przegląd Obrony Cywilnej 1998/4
23. Szczepański W. „Drugi paragraf”, Forum Penitencjarne 5/1999
24. Szrajnert D. „Bunt jest za tym murem”, Forum Penitencjarne 4/2004

25. Szrajnert D. „Wojna w Czarnem”, Forum Penitencjarne 7/2004
26. Węgiel-Linder G. „Bezpieczeństwo pod lupą”, Forum Penitencjarne 2/2014
27. Wolman I. „Zorganizowane zagrożenie”, Forum Penitencjarne 5/2002
28. Zawada E. „Penitencjarne aspekty przestępczości zorganizowanej”, Przegląd Więziennictwa Polskiego 24-25/1999
29. Żyła B. „Ostatnia służba – dramat w Wadowicach” OMZ Ochroniarz 2/2012
30. Żyła B. „Co się działo za tym murem”, OMZ Ochroniarz 2/2014

ŹRÓDŁA INTERNETOWE

1. <https://dopalaczeinfo.pl/strony/sterydy-anaboliczne--niezdrowe-sposoby-na-imponujacy-wyglad,174>. Materiał Krajowego Biura ds. Przeciwdziałania Narkomanii, dostęp z dnia 25.10.2019
2. <http://forumkulturystyka.pl-dlaczego-sterydy-rodza-agresje> D. Szukała 01.02.2016, dostęp z dnia 26.10.2019
3. <https://www.infor.pl/prawo/kodeks-karny/wylaczenie-odpowiedzialnoscikarnej/686651,Obrona-konieczna-art-25.html> dostęp z dnia 18.05.2020
4. <https://infosecurity24.pl> „Wakaty i nadgodziny czyli mundurowe życie za kratami” 13 października 2020, dostęp z dnia 13.10.2020
5. <http://infozdrowie24.pl> dostęp z dnia 01.09.2019
6. https://www.medonet.pl/zdrowie,czy-anaboliki-sa-bezpieczne-_artykul,1723701.html 12.09.2017, dostęp z dnia 25.10.2019
7. https://pl.wikipedia.org/wiki/Definicja_legalna dostęp z dnia 10.10.2019
8. <https://pl.wikipedia.org/wiki/Klej> dostęp z dnia 10.10.2019
9. <https://pl.wikipedia.org/wiki/Model> dostęp z dnia 10.10.2019
10. <https://pl.wikipedia.org/wiki/Paracelsus> dostęp z dnia 10.10.2019
11. https://pl.wikipedia.org/wiki/Ucieczka_z_wi%C4%99zienia_Maze dostęp z dnia 10.10.2019
12. <https://morawica.com.pl> dostęp z dnia 01.09.2019
13. <https://www.poradnikzdrowie.pl/zdrowie/apteczka/sterydy-anaboliczne-co-to-jest-jak-dziala-dlaczego-szkodzi-zdrowiu-aa-UMwn-GSdF-Xd3y.html> Anna Jarosz, artykuł z miesięcznika „Zdrowie”, konsultacja Sylwia Gajewska-Mezaros 03.12.2019, dostęp z dnia 03.12.2019
14. <http://www.psychologia.edu.pl> dostęp z dnia 01.09.2019

15. <https://www.swiat-zdrowia.pl/artykuly/pod-wplywem-sterydow-rozmowa-z-psychiatra-dr-jaroslawem-uzialla> dostęp z dnia 25.10.2019
16. <https://wiadomosci.wp.pl/przestepcy-strzelali-sedzia-zostal-swiadkiem-adwokat-przestepca-6036855838512257a> 12.01.2004, dostęp z dnia 11.11.2019
17. <https://wiadomosci.wp.pl/przestepcy-strzelali-sedzia-zostal-swiadkiem-adwokat-przestepca-6036855838512257a> T. Zalewski 15.03.2006, dostęp z dnia 26.10.2019

AKTY PRAWNE

1. Ustawa z dn. 21 maja 1999 roku o broni i amunicji, Dz. U. nr. 58, poz. 549
2. Ustawa z dn. 24 maja 2013 roku o środkach przymusu bezpośredniego i broni palnej, Dz. U. nr. 2013, poz. 628
3. Ustawa z dn. 21 czerwca 2002 roku o materiałach wybuchowych przeznaczonych do użytku cywilnego, Dz. U. nr. 117, poz. 1007